

T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK
BÜYÜMEDEKİ VE KALKINMADAKİ ROLÜ

Elif YEKTİN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÇELİK

EYLÜL 2023
KAYSERİ

T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK
BÜYÜMEDEKİ VE KALKINMADAKİ ROLÜ

Elif YEKTİN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÇELİK

EYLÜL 2023
KAYSERİ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÇELİK danışmanlığında Elif YEKTİN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümedeki ve Kalkınmadaki Rolü” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

..... / / 20...

Jüri Başkanı :

Tez Danışmanı : *Dr. Öğr. Üyesi Bekir Çelik*
(*Nuh Naci Yazgan Üniversitesi*)

Üye :

Üye :

Üye :

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.... / / 20....

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Nuh Naci Yazgan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Kütüphanesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

..... / /

(İmza)

Elif YEKTİN

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1)Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2)Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3)Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, *Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÇELİK* danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Elif YEKTİN

TEŞEKKÜR

Çalışmamın konu seçiminden başlayarak her aşamasında değerli yardımlarını, bilgilerini, deneyimlerini ve hoşgörülerini esirgemeyen çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans öğrenimim boyunca beni her zaman destekleyen ve daima yanımda olup hayalimi gerçekleştirmemi sağlayan sevgili eşim Namık Kemal YEKTİN'e, canlarım Yiğit ve Zeynep'ime,

Bu süreçte yanımda olan anneme, babama, tüm aileme, çalışmalarından istifade ettiğim değerli bilim insanlarına ve burada ismini da sayamadığım yardımcı olan herkese gönül dolusu teşekkürlerimi sunarım.

Elif YEKTİN

ÖZET

Yektin, E., Türkiye’de Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümedeki ve Kalkınmadaki Rolü, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2023. Günümüz dünyasında kadınların ekonomik yaşama katılımı, sadece bireysel bir mesele olmanın ötesine geçmiştir. Toplumlar için ekonomik büyüme, kalkınma ve sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahip olan kadın istihdamı, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede önemli bir araçtır. Kadınların işgücüne katılımı, bir ülkenin ekonomik performansını etkileyebilir ve toplumsal dönüşümü hızlandırabilir. Türkiye; tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlamda çeşitlilik gösteren bir ülke olarak, kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki rolünü anlamak için önemli bir örnek sunmaktadır. Türkiye’nin son yıllardaki ekonomik gelişmeleri, kadınların işgücüne katılım oranının artışıyla paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi ve kadın istihdamının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkısının incelenmesi konusu önemlidir. Bu bağlamda çalışmada Türkiye’de kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisinin ampirik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulmasında ARDL Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bounds Test) test yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, kısa dönemde kadın istihdamı ile hem ekonomik büyüme hem de ekonomik kalkınma arasında literatürle uyumlu olarak pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Kadın istihdamı ile ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasında uzun dönem ARDL sonuçlarına göre pozitif ilişki tespit edilmiştir fakat %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu sonuçlar Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde beklenen bir durumdur. Özellikle kadınların istihdamının kayıt altına alınmaması kadın istihdam oranının düşük kalmasına ve buna bağlı olarak katsayının çok düşük ve/veya istatistiksel olarak anlamsız sonuçlar elde edilmesine yol açmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte kadın istihdamının artırılması, çalışan kadınların iktisadi sisteme kayıtlı olması önemlidir. Türkiye’nin küresel gelişmelerden daha fazla istifa edebilmesinde kadın istihdamının artırılması ve istihdam edilen kadınların da resmi olarak kayıt altına alınması tavsiyesinde bulunabilir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın artırılması ülkelerin temel

hedefleri arasındadır. Toplumsal dönüşüm teşvik edilerek ve cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya yönelik politikalar uygulanarak kadınların istihdam oranlarının artırılması, bu hedefin gerçekleştirilmesinde önemli katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların işgücüne katılım oranı, Enflasyon, Büyüme, İhracat, İthalat

ABSTRACT

Yektin, E., The Role of Women's Employment in Economic Growth and Development in Turkey, Nuh Naci Yazgan University Institute of Social Sciences, Department of Economics, Master Thesis, Kayseri, 2023. In today's world, women's participation in economic life has become more than just an individual issue. Women's employment, which is critical for societies in terms of economic growth, development and sustainability, is also an important tool in the fight against gender inequality. Women's participation in the labor force can affect a country's economic performance and accelerate social transformation. Turkey, as a historically, culturally and economically diverse country, provides an important case for understanding the role of women's employment on economic growth and development. Turkey's economic development in recent years has been paralleled by an increase in women's labor force participation rate. It is important to examine the net impact of this increase on economic growth and the contribution of women's employment to sustainable development goals. In this context, this study aims to empirically examine the impact of women's employment on economic growth and development in Turkey. For this purpose, ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bounds Test) test method was used to reveal the relationship between variables. As a result of the analysis, a positive and significant relationship was found between women's employment and both economic growth and economic development in the short run in line with the literature. According to the long-run ARDL results, a positive relationship was found between women's employment and economic growth and economic development, but it was found to be statistically insignificant at the 10% significance level. These results are expected in developing countries like Turkey. In particular, the lack of formalization of women's employment leads to a low female employment rate and, accordingly, to very low and/or statistically insignificant coefficients. With the developing technology, it is important to increase women's employment and to register working women in the economic system. In order for Turkey to benefit more from global developments, it can be recommended that women's employment should be increased and employed women should be officially registered. Increasing economic growth and development are among the main goals of countries. Increasing women's employment rates by promoting social transformation

and implementing policies to reduce gender inequality can make a significant contribution to the realization of this goal.

Keywords: Female labour force participation rate , Inflation, Growth, Export, Import.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iv
ETİK BEYAN.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	xiv
ŞEKİLLER ve GRAFİKLER	xvi
TABLolar	xvii
1. GİRİŞ.....	1
2. İSTİHDAM VE BÜYÜME KAVRAMI.....	2
2.1. İstihdam.....	2
2.1.1. İstihdam Kavramı.....	2
2.1.2. İstihdam Teorileri.....	6
2.1.2.1. Klasik İstihdam Teorisi.....	6
2.1.2.1.1. Mahreçler Yasası.....	8
2.1.2.1.2. Faiz Teorisi.....	8
2.1.2.1.3. Ücret Teorisi.....	10
2.1.2.2. Neo-Klasik İstihdam Teorisi.....	11
2.1.2.3. Keynesyen İstihdam Teorisi.....	12
2.1.2.4. Monetarist İstihdam Teorisi.....	13
2.1.2.5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi.....	14
2.1.2.6. Arz Yanlı İstihdam Teorisi.....	14
2.1.2.7. Marksist İstihdam Teorisi.....	15
2.1.2.8. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi.....	16
2.1.3. İstihdamı Belirleyen Faktörler.....	16
2.1.3.1. Yatırım.....	17
2.1.3.2. Tüketim.....	17

2.1.3.3. Kamu Harcamaları.....	18
2.1.3.4. Dış Ticaret Harcamaları.....	18
2.1.3.5. Verimlilik.....	19
2.1.3.6. GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla).....	19
2.1.3.7. Enflasyon.....	20
2.1.3.8. Ücretler.....	21
2.1.3.9. Teknoloji.....	22
2.1.3.10. Nüfus.....	22
2.1.3.11. Göç.....	22
2.1.3.12. Cinsiyet.....	23
2.1.3.13. Eğitim.....	23
2.2. İşsizlik Kavramı.....	23
2.2.1. İşsizlik Oranı.....	24
2.2.2. İşsizlik Türleri.....	24
2.3. Kadın İstihdamı.....	27
2.3.1. Tarihsel Süreçte Kadın İş Gücü.....	28
2.3.1.1. Dünyada Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi.....	28
2.3.1.1.1. Sanayi Devrimi'nden Önce Kadın İstihdamı.....	28
2.3.1.1.2. Sanayi Devrimi'nden Sonra Kadın İstihdamı.....	29
2.3.1.2. Türkiye'de Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi.....	31
2.3.1.2.1. Osmanlı Döneminde Kadın İstihdamı.....	32
2.3.1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın İstihdamı.....	33
2.3.2. Kadın İstihdamını Etkileyen Unsurlar.....	35
2.3.3. Dünyada ve Türkiye'de Kadın İstihdamı.....	39
2.3.3.1. Dünyada Kadın İstihdamı.....	39
2.3.3.2. Türkiye'de Kadın İstihdamı.....	42
2.4. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma.....	44
2.4.1. Ekonomik Büyüme Kavramı.....	44
2.4.1.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi.....	46
2.4.2. Ekonomik Kalkınma Kavramı.....	46
2.4.2.1. İnsani Gelişme Endeksi.....	47

3. İSTİHDAM, EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA İLİŞKİSİ.....	50
3.1. İstihdam, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	50
3.1.1. Okun Yasası.....	51
3.1.2. Phillips Eğrisi.....	53
3.1.3. Bekleyişlerin Dahil Edildiği Phillips Eğrisi.....	53
3.2. İstihdam, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.....	55
3.3. Kadın İstihdamı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma İlişkisi.....	55
3.3.1. Türkiye’de Kadın İstihdamı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma İlişkisi.....	61
3.4. Ampirik Literatür Özeti.....	64
4. VERİ SETİ VE YÖNTEM.....	73
4.1. Durağanlık Testi.....	74
4.2. ARDL Sınır Testi.....	74
4.3. Analiz Sonuçları.....	75
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	85
6. KAYNAKÇA.....	87
7. EKLER	
EK-1: Orijinallik Raporu	

SİMGELER ve KISALTMALAR

ADF	Augmented Dickey-Fuller Test Statistic
AIC	Akaike Bilgi Kriteri
Ar-Ge	Araştırma - Geliştirme
BM	Birleşmiş Milletler
CCR	Kanonik Eşbütünleşik Regresyon
CO₂	Karbon Emisyonu
DO	Doğurganlık Oranı
DOLS	Dinamik En Küçük Kareler
EB	Ekonomik Büyüme
FMOLS	Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler
FPE	Son Tahmin Hatası
GSYH	Gayri Safi Yurt içi Hasıla
HQ	Hannan-Quinn Bilgi Kriterleri
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İKO	İş Gücüne Katılım Oranı
Kİ	Kadın İstihdamı
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

LR	Ardışık Geliştirilmiş LR Test İstatistiği
NAIRU	Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment
NU	Nüfus
PP	Phillips-Perron
SIC	Schwarz Bilgi Kriteri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
VAR	Vector Auto Regression

ŞEKİLLER ve GRAFİKLER

Şekil		Sayfa
2.1.	Klasik İstihdam Teorisinde Emek Dengesi	7
2.2.	Klasik İktisadi Düşüncede İşsizlik: Nominal Ücretlerin Katılığı	10
2.3.	Phillips Eğrisi	21
2.4.	Cinsiyete, Dünya'ya ve Alt Bölgeye Göre İş Gücüne Katılım Oranı, 2022 (Yüzdelere)	41
2.5.	2020 – 2021 İstihdam Oranları	43
3.1.	Phillips Eğrisi	53
3.2.	Beklentiler Eklenmiş Phillips Eğrisi	54
3.3.	Eğitim Durumuna Göre Kadının İş Gücüne Katılma Durumu	62
3.4.	Kadın İş Gücüne Katılımının GSYH Büyümesi Üzerindeki Etkisi	64
4.1.	Ekonomik Büyüme için CUSUM ve CUSUM-SQ Testi Sonuçları	81
4.2.	İnsani Gelişme Endeksi için CUSUM ve CUSUM-SQ Testi Son.	84

TABLOLAR

Tablo	Sayfa
2.1. Türkiye’de Ücretliler İçerisinde Çalışanların Dağılımı (1937 - 1943)	34
2.2. Dünyada Ülkelere ve Cinsiyete Göre İşsizlik Yüzdeleri	40
2.3. Temel İş Gücü Göstergeleri, 15+ Yaş, (Bin Kişi), 2020, 2021	43
2.4. Sektöre Göre İstihdam Edilenler, 15+ Yaş, (Bin Kişi), 2020, 2021	44
2.5. İnsani Gelişim Endeksi Değişkenlerinin Minimum ve Maksimum Değerleri	48
3.1. Cinsiyete Göre Seçilen Göstergeler	60
3.2. Kadın ve Hedefler	61
3.3. Kadın ve Sağlık	63
4.1. Çalışmada Kullanılacak Değişkenler	73
4.2. Tanımlayıcı İstatistikler	75
4.3. Değişkenlerin Durağanlıkları	76
4.4. ARDL Sınır Testi Sonuçları	77
4.5. Ekonomik Büyüme için Tahmin Edilen ARDL Uzun Dönem Katsayıları	77
4.6. Ekonomik Büyüme için Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları	78
4.7. Ekonomik Büyüme İçin Jarque- Bera Normallik Varsayım	79
4.8. Ekonomik Büyüme için Sabit Varyans	79
4.9. Ekonomik Büyüme için Otokorelasyon	80
4.10. Ekonomik Büyüme için Ramsey RESET Test	80
4.11. İnsani Gelişim Endeksi için Tahmin Edilen ARDL Uzun Dönem Katsayıları	81
4.12. İnsani Gelişim Endeksi İçin Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları	82
4.13. İnsani Gelişim Endeksi İçin Jarque- Bera Normallik Varsayımı	82
4.14. İnsani Gelişim Endeksi için Sabit Varyans	83
4.15. İnsani Gelişim Endeksi için Otokorelasyon	83
4.16. İnsani Gelişim Endeksi için Ramsey RESET Test	83

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma ülkeler için oldukça önemli olmakla beraber yetersiz kalmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için istihdam, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, yüksek refah seviyesi ve ekonomik büyüme açısından oldukça önem içermekle beraber istihdamın artması ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyesini de arttıracaktır. Dolayısıyla emek faktörü istihdam kavramının en önemli unsuru haline gelmekte, iş gücünün artması ve kadının üretime dahil olması oldukça önem kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kadınların iş gücüne katılımları fazla olmakla beraber az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdam oranı daha düşük kalmaktadır.

Sanayi Devrimi ile kadınların iş gücüne katılımı önem kazanmış, I. ve II. Dünya Savaşlarında erkeklerin savaşa katılması sebebiyle günümüze kadar kadınların iş gücüne katılımları her alanda artmıştır. Ancak dünyadaki durumun tersine Türkiye’de kadınların iş gücüne katılımları diğer ülkelere göre düşük düzeyde kalmıştır. Bunun başlıca sebebinin; ücretsiz aile işçiliği, kadının anne ve eş rolünü üstlenmesi, erkeklerin kadınlara oranla daha çok iş gücünde olması gerektiğini ifade eden toplumsal yaklaşımlar oluşturmaktadır.

Ülkelerin ekonomileri göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi için kadınların da iş gücü piyasasına katılması kısaca istihdam edilebilmesi büyük önem arz etmektedir. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların istihdam edilmesi iş gücü piyasasına katkı sağlayarak, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında önemli bir etken olmaktadır.

Çalışmamızın ilk bölümünde istihdam kavramı, tarihsel süreçte kadın iş gücünün yeri, kadın istihdamını etkileyen unsurlar, dünyada ve Türkiye’de kadın iş gücü konuları üzerinde durulacaktır. Ayrıca ekonomik büyüme ve kalkınma ile insani gelişme konusunda açıklamalar yapılacaktır.

Üçüncü bölümde ise kadın istihdamının ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki incelenerek ampirik literatür özeti verilecektir. Dördüncü bölümde ise de ekonometrik analiz yapılacaktır. Son olarak da konu ile ilgili sonuç ve değerlendirme yapılarak tez sonlandırılacaktır.

2. İSTİHDAM ve BÜYÜME KAVRAMI

2.1. İstihdam

Bu bölümde, öncelikle istihdam kavramı ile çeşitleri üzerinde durularak devamında istihdam ile ilgili teorilere ve istihdamı etkileyen faktörlere değinilmiştir. İstihdamın tersi durum olan işsizlik tanımlanarak işsizlik çeşitlerine yer verilmiştir. Kadın istihdamının; ülkelerin ekonomileri üzerindeki öneminden bahsedilerek, Dünyada ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Devamında kadınların iş gücü piyasasına dahil olmasının önündeki engellerden söz edilmiştir. Bu bölümde son olarak ekonomik büyüme ve kalkınma tanımları verilerek insani gelişme kavramı üzerinde durulmuştur.

2.1.1. İstihdam Kavramı

Ülkelerin ekonomileri farklı yapıda olmalarına karşın, tüm ekonomiler emek, girişimci, sermaye ve doğal kaynaklardan oluşan üretim faktörlerine sahiptir. Bu faktörlerin üretimde tam ve verimli olarak kullanılmaları ülkelerin gelişmişlik düzeylerini gösteren temel göstergelerdendir. Ayrıca üretim faktörlerinin verimli kullanıldığı ülkelerin refah seviyesi diğer ülkelere göre daha ileride olacaktır. Hizmet ve malların ne şekilde üretileceği şeklindeki ekonomik sorunlar, bu sorunlara çözüm arayışları istihdam kavramını önemli hale getirmektedir (Çoban, 2009, s. 81). İstihdam konusunu ilk gündeme getiren John Maynard Keynes’tir. “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli eseriyle istihdam sorununu ön plana çıkarmıştır (Pekin, 1993).

İstihdam “Hizmet etme, hizmet ettirme” sözcüğünden gelmektedir. İstihdam, bir ekonomide mal ve hizmet için çalışanların tamamıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için istihdam sürdürülebilir ekonomik kalkınma, yüksek refah seviyesi ve ekonomik büyüme açısından önem düzeyi yüksek bir kavramdır. Tanıma bakıldığında genel anlamda istihdamın temel noktası olarak emek faktörü anlaşılmaktadır. Emek faktörünün boşa kalmasıyla hem ekonomik kaynak israfı hem de sosyal ve politik sorunlar meydana gelmektedir. İstihdam edilmeyen bireylerin toplumda yaratacağı huzursuzluk, emek faktörünün açıkta kalmasını, diğer faktörlerin boşa kalmasından daha önemli bir hale getirmiştir (Dilber, 2019, s. 3; Pekin, 1993).

İstihdam iki şekilde tanımlanabilir: Geniş anlamıyla üretim faktörlerinin tamamının üretimde kullanılması, dar anlamıyla üretim faktörlerinden sadece iş gücü faktörünün kullanılmasıdır (Unay, 1996, s. 203). Bir ekonomik kavram olarak istihdamı, üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak da ifade edebiliriz. Bu ifadeden uygulamada çoğu kez sadece emek faktörünün çalışıp çalışmama sorunları anlaşılmaktadır. Çünkü istihdam sorununun kilit noktası emektir. İnsanın bizzat kendisi olan bu faktörün, diğer faktörlerden ayrı bir yere ve özelliğe sahip olacağı açıktır. Diğer faktörlerin boşa kalması halinde ortaya sadece ekonomik bazı sorunlar çıkmaktadır (Pekin, 1993).

Ülkeler, mevcut emeğin tamamını üretim düzeyinde kullanmayı, bu sayede istihdamı da yüksek düzeyde sağlamayı isterler. İstihdam seviyesi, nüfus, enflasyon, yatırım, sosyal hayat gibi pek çok faktörle ilişkilidir. Bu sebeple istihdam ülke ekonomilerinde önemli bir konudur (Germir, 2012, s. 3). Fakat ekonomilerde üretim faktörlerinin tamamının kullanılması pek mümkün değildir. Bu sebeple üretim faktörlerinin kullanım düzeyine göre istihdam, tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı istihdam olarak üç başlık altında incelenmektedir.

2.1.1.1. Tam İstihdam

Tam istihdam, “Tam istihdam milli gelir düzeyi” olarak ifade edilen durum; çalışma isteğinde bulunan tüm bireylerin çalışabildiği, tüm üretim faktörlerinin kullanıldığı istihdam düzeyidir. Tam istihdam aynı zamanda geniş ve dar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tam istihdam ile geniş anlamda tam istihdam tanımı aynıdır. Dar anlamda ise, ekonomide çalışma isteğinde olan 15+ yaş grubundaki bireylerin çalışmaları anlamına gelmektedir. Fakat gerçekte bir ekonomide her bireyin iş bulması, yani tam istihdamın oluşması olası değildir. Dolayısıyla bir ekonomide tam istihdam yerine istihdam oranının yüksekliğinde bahsedilebilir (Dinler, 2003, s. 446).

Bir ekonomi eğer tam istihdamda ise makro açıdan herhangi bir aksaklık olması beklenmez. Kısaca devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmez. Eğer ekonomi tam istihdam düzeyinden çıkarsa ücret, faiz ve fiyatların esnekliği mekanizması sayesinde ekonomi tekrar tam istihdam dengesine ulaşacaktır (Bilgili, 2014, s. 125). Tam istihdam düzeyindeki toplumlarda üretim faktörlerinin tamamı en verimli şekilde kullanılarak üretime dahil olmuş, bu sayede maksimum fayda sağlanmıştır. Tam istihdam üretimdeki tüm bileşenlerin tam sermaye ve teknoloji kullanılarak çıktılarda hiçbir açık verilmediği

durumdur. Böyle bir durum mümkün olmadığı için tam istihdama ulaşılması pratik olarak oldukça zordur (Gül vd., 2009, s. 11).

Bir ekonomi tam istihdamdayken bile iş değiştirip bir müddet işsiz kalan bireyler olabileceği gibi, yapısal uyumsuzluk yüzünden iş bulamayan bireyler de olabilir. Bu sebeple ekonominin tam istihdam durumu olsa dahi belli bir işsizlik sorunu ortaya çıkabilir (Aren, 2008, s. 35). Ekonominin tam istihdam durumunda olmasına karşın oluşan bu işsizlik oranına doğal işsizlik denir. Doğal işsizlik oranı, tam istihdam durumunda yani arz ve talep fazlalığı olmadığı durumdaki işsizliktir ve bu durum yapısal ve geçici işsizlik tarafından belirlenir (Biçerli, 2005).

Doğal işsizlik oranı NAIRU (*Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment*), işgücü piyasasındaki arz ve talep değişikliklerinin, meydana gelen sorunların, iş arama maliyetlerinin, mal ve iş gücü piyasalarının özelliklerinin dikkate alındığı durumda oluşan işsizlik oranıdır (Friedman, 1968, s. 8).

Bir ekonomide; doğal işsizlik oranı yani NAIRU, yapısal işsiz sayısı ile geçici işsiz sayıları toplamının toplamdaki işsiz sayısına oranına eşittir (E. M. Ünsal, 2017).

$$NAIRU = \frac{\text{Geçici İşsizleri Sayısı} + \text{Yapısal İşsizlerin Sayısı}}{\text{Toplam İşgücü}} \quad (2.1)$$

Tam istihdamın en belirgin amacı, ülkelerde meydana gelen konjonktürel işsizliğin olumsuz sonuçlarına çözümler bulmakla beraber yapısal, mevsimsel ve geçici işsizliğin oluşmamasını sağlamaktır. Fakat geçici ve mevsimsel işsizliğin tamamen engellenebilmesi mümkün olmadığı için doğal işsizlik oranı bu durumda dikkate alınmamalıdır. Bu durum “tam istihdamın etkinliği” olarak onaylanmaktadır (Parasız, 1998, s. 112).

2.1.1.2. Eksik İstihdam

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) üç özellikle tam istihdam için olması gerekenlerini belirlemiştir. Bunlar;

- Tam istihdamda çalışmak isteyen her birey için iş imkânı vardır.
- Tam istihdam düzeyinde iş verimliliği en yüksek seviyededir.
- Bireyler iş seçimi yapabilir ve bu iş için ihtiyaçları olan tüm beceriyi elde etmek için bütün imkanları değerlendirebilirler.

Birinci maddenin geçerli olmadığı bir ekonomik konjonktür varsa işsizlik vardır. Birinci madde geçerli fakat ikinci ve üçüncü maddeler yoksa eksik istihdam söz konusudur (ILO, 2010). Eksik istihdam, geniş anlamıyla üretim faktörlerinin tam olarak kullanılmadığı, engeli olmadığı halde hiç çalışmayan ya da az çalışan iş gücünü ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle eksik istihdam, bütün üretim faktörleri üretime tam katılmamakta, bazıları kullanılmamaktadır. Gül vd. eksik istihdamı, çalışma gayretinde ve kabiliyetinde olan fakat çalışmayan, hizmet talebine karşılık gelen işgücünün birbiriyle denk olmamasıdır şeklinde tanımlamaktadır (Gül vd., 2009, s. 12). Piyasada talep azlığı nedeniyle üretim seviyesinde azalma yaşanacaktır. Üretimdeki azalması ekonomide iş gücü talebinin azalmasına ve buna bağlı olarak emek arzını daraltmasına yol açan eksik istihdam durumuna sebep olacaktır (Tatar, 2006, s. 4).

Toplam emek arzının toplam emek talebinden fazla olması durumu eksik istihdam durumudur. Tam istihdam ile işsizliğin arasında yer alan eksik istihdam durumu iki şekilde incelenir. Birincisi, kişilerin çalışma zamanlarının eksikliği sebebiyle oluşan “görülebilir eksik istihdam” durumudur. İkincisi ise, emek faktörü haricindeki üretim faktörlerinin düzensizliği ile meydana gelen, ihtiyaçları karşılamayan gelir ya da kişilerin kendi mesleği dışında bir pozisyonda çalışmak zorunda kalınması ile ortaya çıkan “görülemez eksik istihdam” durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Kasnakoğlu, 2001, s. 61).

Ekonominin içinde bulunduğu eksik istihdam durumu ile işsizlik kavramlarını birbiriyle karıştırmamak gerekir. Eksik istihdam durumunda, kişiler kendilerine uygun alanda yani en iyi bildikleri alanda çalışmamaktadırlar. İşsizlikte ise kişilerin cari ücret ile çalışma isteği olmasına karşın iş bulamamaları sorunu söz konusudur (Pekin, 2007, s. 100).

2.1.1.3. Aşırı İstihdam

Üretim faktörlerinin etkin kullanıldığı ve iş gücünün bütününün aktif olduğu bir ekonomide talep fazlalığı varsa bu durum aşırı istihdam olarak isimlendirilir. Üretilen mal ve hizmetler talebi karşılamadığından daha fazla üretimin yapılması gerekir (Karakayalı, 2005). Ekonomi eğer aşırı istihdamda ise üreticiler daha fazla üretim yaparak talep fazlasını karşılayabilmek için vardiya yöntemi ile çalışmaya başlayacak, daha fazla üretim faktörü kullanma gereği olacaktır. Üretim faktörleri belli olduğu için yurt dışından ithal etmek durumunda kalınacaktır (Germir, 2012, s. 5). Üretim piyasasının fazla talep

sebebiyle kendini baskı altında hissettiği aşırı istihdam durumunda fiyatlar genel seviyesi yükselecektir. Bu da enflasyona neden olur. Aşırı istihdam emek talebinin piyasada enflasyonist bir baskı kurarak büyümesidir. Tam istihdam düzeyinde fazla talep sebebiyle üretimin arttırılması işçi ihtiyacının arttırır, eğer firmalar işçi ihtiyaçlarını karşılayamazlarsa aşırı istihdam meydana gelir (Tatar, 2006, s. 4).

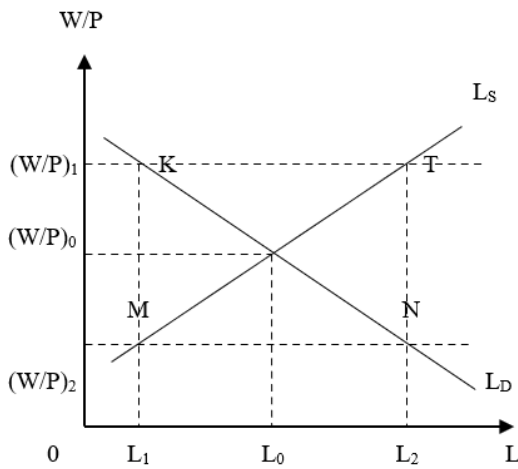
2.1.2. İstihdam Teorileri

İktisat literatüründe, istihdam kavramıyla ilgili çeşitli görüşlerin ileri sürülmesiyle farklı istihdam teorileri ortaya çıkmıştır. 1700'lerin ortasından 1870'lere kadar geçen zamanda Klasik ve Neo-Klasik iktisat görüşleri benimsenmiştir. Bu görüşler I. Dünya Savaşı sonuna kadar yani 1929 Büyük Buhran'a kadar geçerliliğini korumuştur. Ancak Büyük Buhran'dan sonra ekonomi daralmış ve işsizlik artmıştır. Büyük Buhran'ın sebep olduğu ekonomik krizlere çözüm olarak J. M. Keynes tarafından Modern İstihdam Teorisi'nin temelleri atılmıştır. 1870'li yıllara kadar bu görüş kabul görmesine karşın 1870'lerde ortaya çıkan farklı ekonomik krizler yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Keynesyen İstihdam Teorisine ilk karşı görüş Monetarist teori olmuştur. 1970'li yılların devamında oluşan ekonomik sorunlar için yeni çözüm yolları aranmış ve temel varsayımı "Rasyonel Beklentiler Teorisi" olan Yeni Klasik İstihdam Teorisi ortaya çıkmıştır. 1970'li yılların sonuna doğru Arz Yanlı İstihdam Yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Takip eden zamanlarda ise Marksist istihdam teorisi çıkmıştır. Yeni Klasik Görüşe karşıt olarak da Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi ortaya atılmıştır. Bu bölümde istihdam teorileri hakkında açıklamalar yapılacaktır.

2.1.2.1. Klasik İstihdam Teorisi

İktisat tarihinde 1700-1870 yılları arasındaki dönem Klasik ve Neo-Klasik iktisat varsayımlarının geçerli olduğu dönemdir. Klasik süreç 1776 yılında "Adam Smith" in "Ulusların Zenginliği" isimli kitabı yazmasıyla başlamış, "Jean Baptiste Say, Thomas Robert Malthus, David Ricardove John Stuart Mill" taraflarınca da bu düşünceye katkıda bulunulmuştur. Klasik iktisatçılara göre üretim faktörlerinin tamamı (sermaye, toprak, doğal kaynaklar, emek ve girişimci) milli servetin artmasını sağlar. Bu teoriye göre fiyatlar esnektir, emek piyasasının arz ve talebini istihdam seviyesi ve reel ücretler belirlemektedir. Klasik iktisatçılara göre ekonominin tam istihdam dengesine ulaşması

için emek arzı ve talebinin dengeyi sağlaması gerekir. Emek arzı, değişken ücretlerin mevcut bulunduğu bir ekonomide toplam nüfus içindeki çalışanların, çalışmak istedikleri zamandır. Emek arzı ücretin artan bir fonksiyonudur. Emek talebi ise işverenin ne kadar emek talep ettiğini gösterir ve reel ücretin azalan bir fonksiyonudur (Karakayalı, 2005, s. 318). Klasik iktisatçılar, ekonomide gelişen sorunların kendi kendine (görünmeyen el sayesinde) ve eldeki olanaklarla çözülerek her zaman tam istihdam denge düzeyinin korunduğunu savunurlar (Paya, 2013, s. 197). Kısacası tam istihdam denge düzeyine ulaşmak, enflasyon gibi fiyatlar denge düzeyini değiştiren durumları engellemek için devletin müdahale etmemesi gerektiğini savunur.

Şekil 2.1. Klasik İstihdam Teorisinde Emek Dengesi

Klasik istihdam teorisine göre, emek piyasasını oluşturan denge “tam istihdam dengesi” olarak tanımlanmaktadır. Şekle göre reel ücretlerde oluşan bir artış, $(W/P)_1$ emek arzının, emek talebinden büyük olmasına ($L_S > L_D$) sebep olacağından bir arz fazlası (KT) doğacaktır. Bu durum nominal ücreti düşürecek ve $(W/P)_0$ reel ücret seviyesinde dengeye kavuşacaktır. Eğer reel ücret düşerse $(W/P)_2$ piyasada talep fazlası (MN) meydana gelecek, bu da nominal ücretin yükselmesi sağlayacaktır. Nominal ücretin artması, reel ücreti de arttırarak piyasayı tekrar arz ve talep ($L_S = L_D$) dengesine getirecektir.

Klasik istihdamcılar, ekonomide emek talebinde oluşabilecek dalgalanmaların ufak da olsa işsizliğe neden olabileceğinden bahseder. Bu işsizlik aynı zamanda doğal işsizlik oranı olarak da tanımlanmaktadır. Tam istihdam seviyesindeki işsizlik olan doğal işsizliktir.

Klasik İktisat piyasayı tam istihdamda kabul ettiği için herhangi bir istihdam teorisi geliştirmemiştir. Bu sebeple, Klasik İktisadın istihdam varsayımları, piyasa mekanizmasına yönelik diğer yaklaşımlardan çıkarılmaktadır. Bu nedenle Klasiklerin İstihdam teorisi, Mahreçler Yasası, Faiz Teorisi ve Ücret Teorisi ile incelenecektir (Aren, 2008, s. 50).

2.1.2.1.1. Mahreçler Yasası

Jean Baptiste Say tarafından ifade edilen Mahreçler Kanunu (Jean-Baptiste, 1803), Klasik İktisatçıların kaynakların bütününe kullanıldığı bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden sağlanacağı görüşünün çıkış noktasıdır. Say Yasasına göre her arz kendi talebini gerçekleştirdiği için gayri iradi işsizlik bulunmamaktadır. Toplam talep toplam arza eşit olduğu için, toplam talep yetersizliği sebebiyle işsizlik meydana gelmemektedir (R. Şimşek, 2018, s. 10). Tam istihdam düzeyinin oluşmasında üretimde kullanılan emeğin fiyatı ücret olduğu için istihdamı düzenleyip dengeyi meydana getiren faktör ücrettir (Peterson, 1994, s. 89).

Say Kanunu, genel talep yetersizliği ve işsizliğin ortaya çıkmamasını kabul etmekle birlikte, ekonominin bazı üretim kesimleri için talep yetersizliğinin oluşabileceğini ve bunun sonucu olarak işsizlik halinin meydana gelebileceğini ifade etmektedir (Pekin, 1993, s. 126). Say Kanunu mantıklı olmasına rağmen tüketicilerin gelirlerinin tamamını harcamayıp tasarruf etmelerini açıklayamamaktadır. Gelirin bir kısmının tasarruf edilmesi durumunda cari dönemde üretilen mallar için yeterli talep oluşmayacak, bunun sonucu olarak da üretim düzeyinin değişmesi yönünde bir baskı ortaya çıkacaktır (Yıldırım & Karaman, 2003, s. 125).

2.1.2.1.2. Faiz Teorisi

Klasik görüşe sahip iktisatçılar faizi, tüketimin yerine birikimin bir karşılığı olarak tanımlamaktadır. Bireylerin gelirlerinden harcamaları dışında ayırdıkları tasarrufları faize bağlıdır ve yapılan tasarruflarla faiz geliri elde edilmesi hedeflemektedir. Kısaca faiz, tasarruf sonucu oluşan arz fiyatıdır (Aren, 2008, s. 17).

Klasik iktisatçıların kabul ettiği görüşlerden biri olan Mahreçler Kanunu gelirin tamamının kullanıldığını kabul ederken, aynı zamanda gelirin bir miktarının da faizle tasarruf edilebileceğini ifade eder. Gelirin tasarruf edilmesiyle toplam talep-toplam arz

dengesi bozulmayacaktır. Tasarruflar faiz haddinin bir fonksiyonudur ve iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yatırımlar ise faiz haddinin azalan bir fonksiyonudur. Tasarruf arzıyla yatırım talebinin kesiştiği piyasa dengesinde, yatırım miktarının tasarruf miktarına eşit olduğu noktada faiz haddi belirlenir (Uluatam, 1984, s. 235).

Klasik görüşe göre tasarrufların faizin bir fonksiyonu olduğunu, tasarruf (S) ve yatırım (I) olmak üzere:

$$S = f(I) \quad (2.2.)$$

şeklinde gösteririz.

Faizin artmasıyla tasarruf arzı da artmakta, faizin düşmesiyle tasarruf arzı azalmaktadır. Klasik fiyat teorisi, reel gelirle parasal gelirin dengesini göstermek için, Miktar Teorisi'nden faydalanmıştır. Buna göre;

M: Para miktarını, V: Paranın dolaşım hızını, P: Fiyatlar genel düzeyini ve T: Ticaret (Alışveriş) hacmini göstermek üzere;

$$MV \equiv PT \quad (2.3.)$$

Mübadale Denklemini göstermektedir. Bu denklemde V yani paranın dolaşım hızı ile T yani işlem hacmi kısa dönemde sabittir (Pekin, 1993, s. 125).

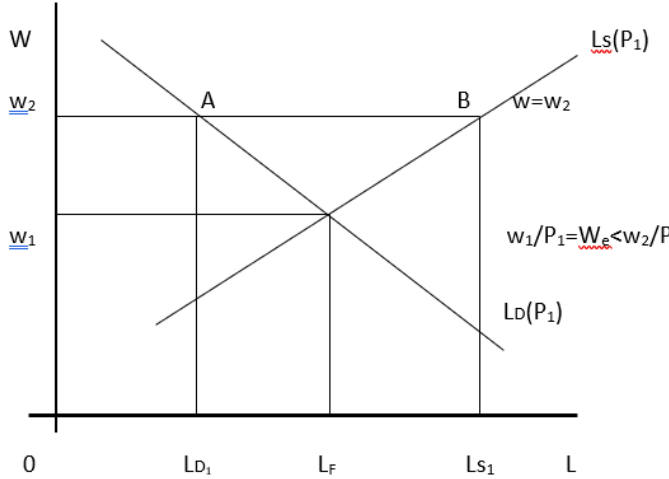
Klasik iktisatçılar tasarrufların direkt yatırımlara gittiği ve bu iki parametre arasındaki eşitliğin faiz oranlarının esnekliği ile ilgili olduğu görüşünü savunmaktadır. Yatırım talebinde bir artış olması halinde, faiz oranı piyasadaki denge oranının üzerinde olacaktır. Yükselen faiz oranından faydalanmak isteyen hane halkı sayısı artınca piyasada arz fazlası ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda, faiz haddi yükseldiği için yatırımcı yatırım yapmak istemeyecek ve bu nedenle faiz oranları tekrar dengeye gelecektir (Ertek, 2004).

Ekonomide tasarrufun yatırıma dönüşmesinin başlıca nedeni faizdir. Yatırım ile tasarrufun eşitlendiği durumda tasarrufun fiyatını faiz göstermektedir. Bu görüşteki iktisatçılar, harcamalardan kalan kısmın tasarruflara gittiği bilinen bir ekonomik yapıda her ne kadar az da olsa oluşan bu tasarruf fazlasının faiz oranlarını aşağıya çekeceğini düşünmektedirler. Buna bağlı olarak üretim faktör maliyeti de düşecektir ve girişimciler bu gelişmelerden kâr ederek çıkacaklardır. Kâr eden girişimci üretim hacmini arttıracak ve bunun sonucunda daha fazla tasarruf etme imkânı elde edecektir. Böylece “iş gücü ile sermayenin tam istihdamı sağlanmış” olacaktır (Özgüven, 1997, s. 400).

2.1.2.1.3. Ücret Teorisi

Klasik görüşteki iktisatçılar, iş gücü piyasası ile mal piyasasının yapısının aynı olduğunu varsaymaktadır. İş gücü piyasasında emek arz ve emek talebinin kesiştiği noktada ücret ve istihdam düzeyi belirlenmektedir ve bu nokta tam istihdam denge düzeyidir. Tam istihdam düzeyinde herkesin çalıştığı yani iş bulabileceği düşüncesi hakimdir.

Mill'in görüşüne göre nüfus emek arzını belirler (Unay, 1999). Nüfus artınca emek arzı yükselerek işsizliğe sebep olur, sonuçta ücretler seviyesi düşer. Ücret gider olarak kabul edildiği için maliyetlere dahil edilir, ücretler düşünce fiyatlar da düşer. Fiyatların düşmesiyle mallara olan talep artar, yeniden bireyler işe alınarak işgücü piyasasında istihdam hacmi genişler (Türkbal, 2005, s. 386). İş gücü ve ücret ilişkisini açıklayan bir diğer klasik iktisatçı Ricardo'ya göre, iş gücü piyasası bir mal piyasası gibi görülmekle beraber, emek arzı, insan nüfusunun artışı ile arttırılabileceği için emek bir nesne yerine de kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak "doğal ücret ve piyasa ücreti" ayrımında ücret teorisi açıklanmaktadır (R. Şimşek, 2018, s. 14).

Şekil 2.2. Klasik İktisadi Düşüncede İşsizlik: Nominal Ücretlerin Katılığı

Klasik görüşteki iktisatçılara göre, böyle bir işsizliğin ortaya çıkması için, hükümetin görünmez el varsayımıyla iş gücü piyasasına müdahale edip ücretin, denge ücret düzeyinin üzerinde olması için uğraşmalıdır. Şekil2.2'de emek piyasa dengesi, P_1 fiyatı ile W_1 ücretinde tam istihdamdır. ($W_1/P_1 = w_e$) Hükümetin iş gücü piyasasına müdahale etmesiyle minimum ücret haddi başlatılarak nominal ücret haddinin W_2

düzeyine gelmesi durumunda ise $W_2/P_1 > W_1/P_1 = w_e$, W_2/P_1 cari ücret haddi ile çalışmak isteyenlerin sayısı LS_1 , çalıştırılmak istenenlerin sayısı LD_1 kadardır. Kısaca $LS_1 - LD_1 = AB$ kadar “gayri iradi işsiz” bulunmaktadır. Şekil2.2’deki “nominal ücret katılığı” sonucu oluşan işsizliğin nedeninin görünmez el olduğu görülmektedir (E. M. Ünsal, 2007, s. 281). Bu sonuçtan hareketle klasik iktisatçılar devlet kontrolünün engellenmesi görüşünü savunmuşlardır.

2.1.2.2. Neo-Klasik İstihdam Teorisi

Neo-klasik okulun temsilcileri W. Stanley Jevons, C. Menger, F. Y. Edgeworth, A. Marshall, L. Walras, V. Pareto, I. Fisher ve A. C. Pigou’dur. Neo-klasik okul 1870’lerden sonra Keynesyen okulun öncesinde ortaya çıkan bir okuldur. Neo-klasik iktisat temel olarak tam rekabet, Say yasası ve görünmez elin varlığını kabul etmektedir. Ayrıca bir malın değerinin tüketiciye sağladığı faydaya veya üretici tarafından elde edilen kara bağlı olduğunu savunmaktadır. Neo-klasik anlayışta, Walras tarafından belirtilen “Genel Denge Analizi”ne göre ekonominin dengede olduğu ifade edilmektedir.

Neoklasik anlayış, marjinal fayda ilkesinin ekonomideki faaliyetleri yönlendirdiğini ifade etmektedir. Yani rasyonel hareket eden bir tüketici, kullandığı bir ürünün marjinal faydası marjinal maliyetine eşit oluncaya kadar o malı kullanmaya devam edecektir. Her ürüne harcadığı son paranın marjinal faydaları eşit olunca dengeye geleceklerdir.

$$\frac{MU_a}{P_a} = \frac{MU_b}{P_b} = \dots = \frac{MU_n}{P_n} \quad (2.4.)$$

Değerin kaynağını fayda olarak görerek Klasiklerden farklı olarak fayda-değer teorisini kabul etmişlerdir. Bu teoriye göre bir ürünün değerini tüketiciye sağladığı fayda belirlemektedir (Bilgili, 2013, s. 93).

İktisadın neoklasik anlamdaki en kabul edilen tanımı Robbins tarafından ortaya atılmıştır. Robbins iktisadı, insanların sınırlı kaynaklarla sınırsız isteklerini karşılamadaki tercihlerini inceleyen bilim dalı olarak ifade etmiştir. Bu tanım klasik iktisatçıların iktisat ile ilgili görüşlerini yıkmıştır (Robbins, 1932). Neoklasik görüşü savunan iktisatçılar halkın geçiminin sağlanması konusunun iktisadın temel konusu olduğu görüşünü benimsememiştir ve bu durum iki ekol arasındaki en belirgin farklılıktır (Algül, 2019, s. 9).

2.1.2.3. Keynesyen İstihdam Teorisi (Modern İstihdam Teorisi)

I. Dünya Savaşı sonuna kadar ekonomide klasikçilerin varsayımları geçerliydi ve ekonomide oluşan sorunların “görünmez el” ile yok edilebileceği kanısı hakimdi. Fakat bu düşünce 1929 Büyük Buhran’a kadar devam etti. 1929 Büyük Buhran sonrasında daralan ekonomi, azalan üretim ve artan işsizlik gibi problemler meydana geldi. İngiliz iktisatçı J. M. Keynes 1929 yılından sonra krizlerin çözümü için Modern İstihdam Teorisi’nin temellerini attı. Bu teorinin ayrıntılarını da 1936 yılında yayınladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitap ile belirtti.

Keynes’in geliştirdiği modern istihdam teorisine göre, ekonominin tam istihdama gelebilmesi kendi kendine mümkün olmamakla beraber bunun için devletin para ve maliye politikaları uygulaması gerekmektedir. Ayrıca enflasyonist ortamın olduğu bir ekonomide denge eksik istihdamda da sağlanabilir görüşü savunulmaktadır ve bu duruma “eksik istihdam dengesi ekonomisi” adı verilmektedir (Felderer & Homburg, 1992).

Keynes, ekonominin tam istihdam yerine eksik istihdamda da dengede olabileceğini söyleyerek eksik istihdam ve gayri iradî işsizlik kavramları üzerinde durmuştur. Keynes’e göre eğer ekonomi eksik istihdamda ise toplam talep toplam arza eşittir. Klasikçiler her arzın kendi talebini oluşturduğunu söylerken Keynes talep arzı yaratır demektir. Diğer yandan Keynes’e göre tasarruflar faizin değil gelirin bir fonksiyonudur. Faiz oranlarını ise tasarruf arzı ile yatırım talebi değil, para arzı ile para talebi belirlemektedir. Bu durumda tasarruflar yatırımlardan daha çok olabilir ki bu da talep yetersizliğine neden olur. Keynes’e göre bir ekonominin istihdam düzeyi gelir ve tüketime bağlıdır. Ekonominin ne kadar reel milli gelir yaratacağı ise üretim kapasitesine bağlıdır. İstihdamın çoğalması daha çok mal ve hizmet üretilmesine, bu da gelirin artmasına sebep olacaktır (Pekin, 2007, s. 125).

Keynes istihdam teorisine; toplam talep, toplam arz ve efektif talep kavramlarını kazandırmıştır. Toplam arzı veri (sabit) kabul etmiş, toplam talep üzerinde araştırmalar yapmıştır. Efektif talep ise “bir toplumda, çeşitli mal ve hizmetleri satın almak için fiilen harcanmış paraların toplam miktarını” ifade etmektedir. Efektif talep elde edilen gelirlerin toplamına yani milli gelire eşittir. Toplam talebin toplam arza eşit olduğu istihdam seviyesine fiilen gerçekleşmiş talep anlamında efektif talep adı verilmektedir. Kısaca Keynes’in istihdam teorisi:

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep = Milli Gelir = Milli Hasıla = Tüketim Mallarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar

şeklinde tanımlanmaktadır (Dirimtekin, 1981, s. 206). Keynesyen istihdam teorisini savunanlar, Klasiklerin savunduğu fiyat ve ücretlerin tam esnek olduğu görüşünü reddetmiştir. Böyle bir durumda işsizliğin asıl sebebinin efektif talebin yetmemesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Efektif talebin yetmemesiyle üretim hacmi ve istihdam seviyesi azalmaktadır (Snowdon & Vane, 1997, s. 28).

Keynesyen teori tasarrufun gelirin fonksiyonu olduğunu ifade ederek Klasiklerin faizin tasarrufun bir fonksiyonu olduğu görüşüne karşı çıkmışlardır. Keynes'e göre bireylerin bir süre sonra tasarruf yapması, faiz oranlarının düşmesine sebep olacaktır. Faiz oranındaki değişimlerin yatırım ve tasarrufa herhangi bir etkisi olmayacaktır. Keynes'e göre faiz oranındaki düşüşün nedeni, halkın belirli bir noktadan sonra varlıklarını para şeklinde tutup, tasarruf yapmasıdır (Fisunoğlu & Köksel Tan, 2009, s. 41).

Hem Keynesyen teori hem de Klasikler emek talebinin reel ücretlerin azalan bir fonksiyonu olduğu konusunda görüş birliğindedir.

Keynes'in savunduğu teori 1970'li yıllara kadar ekonomide yaygın olarak kabul görmesine rağmen 1980'li yıllarda ortaya çıkan farklı ekonomik krizler yeni teorilerin ortaya çıkmasını engelleyememiştir.

2.1.2.4. Monetarist İstihdam Teorisi

Keynesyen istihdam teorisine karşı öne sürülen ilk görüş, Milton Freidman tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen Monetarist teori olmuştur. Monetarist teori, temelde Keynesyen toplam talebi başlangıçta para arzındaki değişimler belirler görüşünü savunmaktadır. Toplam talep, fiyatlar, istihdam düzeyi ve para arzından etkilenmektedir. Ekonomide yalnızca para önemlidir (Parasız et al., 2000, p. 550).

Monetarist teoriye göre ekonomi kısa dönemde sürekli tam istihdamda dengede değildir. Tam istihdamda iken bile mutlaka friksiyonel ve yapısal işsizlik olacaktır. Ekonomide bu durum doğal işsizlik olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 2010). Uzun dönemde tam istihdamda iken para arzının artması reel GSYH'yi arttırmazken sadece fiyatlar genel düzeyini arttırmaktadır. Yani para arzının üretim artışı ile eşit artması enflasyonu engeller görüşü hâkim görüştür (Alkın vd., 2005, s. 393). Monetarist teori de Keynes görüş gibi sadece tam istihdamda değil eksik istihdamda da denge olabileceğini

savunmuştur. Sonuçta her üretim düzeyinde az da olsa işsizlik olacaktır (Kılıçbay, 1999, s. 59).

Sonuç olarak Monetarist teori, Klasik Miktar Teorisinin geliştirilmiş biçimidir ve paranın önemi üzerinde durarak para arzının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu görüşünü savunur.

2.1.2.5. Yeni Klasik İstihdam Teorisi

1970’li yılların devamında ekonomide çıkan sorunlar için çözüm yolları bulmaya çalışan ekonomistlerin ortaya attığı görüştür. Başta gelen temsilcileri: John F. Muth, Robert Lucas, Robert Barro, Thomas Sargent ve Neil Wallace’dır. En önemli varsayımı “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olan bu görüş, tıpkı klasikler gibi piyasanın sürekli temizlendiği varsayımı ile hareket etmektedir. Rasyonel beklentiler hipotezi, bugünkü tutumu belirleyen en önemli etki gelecekle ilgili kararlar olduğuna inanmaktadır. Örneğin gelecekteki istihdam oranı hakkında düşünülürken şu anda istihdam ile ilgili bilgilerin tam olarak kullanılması önem taşımaktadır. Ayrıca bu istihdam teorisine, piyasadaki ekonomik dalgalanmaların karar mercilerinin verdiği yanlış kararların verilmesinin temel sebebi ise bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Bocutoğlu, 2013, s. 231).

Rasyonel Beklentiler varsayımına göre; iktisadi karar birimleri bir değişkenin nasıl meydana geldiğini öğrenerek, öğrendiklerini aynı değişken ile ilgili oluşan beklentileri düzenlemek yönünde kullanırlar. İktisadi değişken için beklentilerle ilgili elde ettikleri bütün bilgiyi kullanarak değişken ile ilgili fikir edinilmesini sağlarlar. Bu sayede beklentilerde yanılma payını sifıra yakın bir değere yaklaşıtırlar (İslatince, 2002, s. 18). Emek arzı ve talebinin kesiştiği nokta olan denge ücreti oluşmaktadır. Oluşan bu denge noktasında işsizlik bulunmamaktadır. Piyasada iş gücü fazlası varsa, tam esnek ücretler sebebiyle ücretler düşecek ve işsizlik ortadan kalkacaktır.

2.1.2.6. Arz Yanlı İstihdam Teorisi

1970’li yılların sonlarında ekonomide yeni sorunların ortaya çıkması nedeniyle talep yönlü iktisada karşı olarak Arthur Laffer tarafından arz yanlı istihdam yaklaşımı ortaya atılmıştır. Arz Yanlı İktisat, Keynesyen tarafından öne sürülen toplam talebin önemi yerine toplam arzın daha önemli olduğu görüşünü savunmaktadır.

Bu teoriye göre, talep yönlü iktisat politikaları sebebiyle oluşan tasarruf ve yatırımların düşmesi, verimliliğin azalması, enflasyonun yükselmesi, oluşan bütçe açıkları, işsizlik gibi sorunların çözümünde vergi indiriminin etkili olabileceği görüşü hakimdir. Marjinal vergi indirimi yoluyla insanlar tüketmektense tasarruf etmeyi, çalışmamaktansa bir işte çalışmayı tercih edeceklerdir. Bireylere uygulanan düşük vergiler çalışma ve üretme isteklerini arttıracaktır (Aktan, 2004). Bu sayede piyasanın arz yönü kullanılarak işsizlik sorunu ortadan kaldırılacaktır.

2.1.2.7. Marksist İstihdam Teorisi

Marksist istihdam teorisi, piyasada emek arz fazlası olduğunu varsayarak oluşan işsizliğin de kapitalizmin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Marx'ın teorisine göre işsizlik bir problem şeklinde görülmemelidir veya işsizliğe dışlanması gereken bir durum olarak bakılmamalıdır. Tam tersine Marx'a göre işsizlik ekonomi için hayati öneme sahip bir araçtır. Çünkü her durumda çalışmak için bekleyenler (yedek iş gücü) bulunmaktadır ve bunlar emek talebi için hazırda beklemektedir. Yedek iş gücü tanımının temeli “emek-değer teorisidir”. Bu teoriye göre “bir malın değeri, malın üretimi için gerekli zamanı ve malı üretmek için kullanılan dolaylı iş gücü ile bu araçları kullanıp üretimi meydana getiren dolaysız iş gücünden oluşmaktadır”. Malın değeri mal ve mala harcanan girdi katsayıları ile ifade edilmekte, malın değeri bu katsayıların toplamından meydana gelmektedir (Akyüz, 2009, s. 11).

Marksist istihdam teorisine göre işsizlik, nüfus ve ekonomik sistem birbirini etkilemektedir. Birbiriyle bağlantılı iki işsizlik türü bulunmaktadır. Birincisi, teknolojinin hızlı gelişmesi sonrası makinelerin bireylerin yerine geçmesiyle oluşan teknolojik işsizliktir. Diğeri ise, firmaların karının azalması sonucu oluşan işsizliktir (Ataman, 1999, s. 66). Teknolojik gelişmeyle meydana gelen “yedek işsizler ordusu”, iş gücü talebini geri planda bırakarak işgücü arzının artmasına ve bunun sonucunda da ücretlerin asgari seviyeye düşmesine sebep olmaktadır. Yani teknolojik gelişmenin sürekliliği durumunda toplam emek talebi toplam emek arzından her zaman düşük seviyede kalacaktır (Akyüz, 2009, s. 66). Dolayısıyla işsizlik süreklilik arz eden bir durum olarak karşımıza çıkacaktır ve emek her koşulda sömürülecektir.

2.1.2.8. Yeni Keynesyen İstihdam Teorisi

Yeni Keynesyen istihdam teorisi, Yeni Klasik görüşe karşıt görüş olarak ortaya çıkmıştır. Yeni Keynesyen istihdam teorisi, mikro seviyede firmaların kar durumlarını, tüketicilerin ise yüksek refah seviyesine ulaşmak için çabalarını makro düzeyde ise bunların sonuçlarını araştırmaktadır (Ataç, 2004, s. 15).

Yeni Keynesyenler ve Yeni Klasiklerin; rasyonel beklentiler, doğal işsizlik oranı ve doğal gelir düzeyi gibi görüşleri ortaktır. Beklentiler rasyonel olabilir fakat fiyat ve ücretlerin yapışkan olması sebebiyle oluşabilecek dengesizlik durumunda piyasalar süpürülmeyecek, yani dengesizlik kendi kendine çözümlenemeyecektir. Yeni Keynesyen görüş “Temiz Olmayan Piyasa Modeli” şeklinde de tanımlanmaktadır (Ataç, 2004, s. 15). Yeni Klasiklere göre ücret ve fiyatlar esnek olduğundan piyasalar gerektiğinde hemen temizlenmektedir. Yeni Keynesyen’e göre ise ücret ve fiyatlar yapışkandır bu sebeple piyasalar hemen süpürülmeyecektir. Ayrıca iki görüşe göre de kısa dönem toplam arz eğrisi pozitif eğimlidir. Bunun sebebi Yeni Keynesyen’e göre yapışkan fiyatlardır (Bilgili, 2013, s. 269).

Bir diğer yaklaşım “içeridekiler” ve “dışarıdakiler” hipotezidir. İçeridekiler hali hazırda çalışan işçiler, dışarıdakiler ise iş arayanlar olarak tanımlanmaktadır. İşveren dışarıdan yeni işçi alımı yapmaktansa kendi işçileriyle ücret pazarlığına girerek anlaşma yapmaktadır. Bunun sonucunda ücretlerde meydana gelen artış, dışarıdakilerin iş bulmasını zorlaştırıp işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Bu görüşün diğer bir üzerinde durduğu konu “histeresis” ve işsizliktir. Histeresis etkisi, işsizlikte geçici bir şokun işsizlik oranını yükseltmesi durumunda bu şok ortadan kalktığında bile işsizliğin eski düzeye gelememesi şeklinde tanımlanmaktadır (Blanchard & Summers, 1986). Dolayısıyla Yeni Keynesyen Model Yeni Klasik istihdam görüşüne ilave pek çok konuyu gündeme getirmiştir.

2.1.3. İstihdamı Belirleyen Faktörler

İstihdamı belirleyen faktörler olumlu veya olumsuz etkiye sahiptir. Bir faktördeki değişikliklerin kısa ve uzun dönemde etkisi mutlaka vardır. Bu bölümde istihdamı belirleyen; yatırım, tüketim, kamu harcamaları, dış ticaret harcamaları, verimlilik, GSYH, enflasyon, ücretler, teknoloji, nüfus, göç, cinsiyet, eğitim faktörleri üzerinde durulacaktır.

2.1.3.1. Yatırım

Belli bir maddi varlığın, gelir meydana getirmek için değerlendirilmesine yatırım denir. Bireylerin gelirinde oluşan artış tüketimlerini attırmalarını sağlayacak, bu durum yatırımlarının da artmasına sebep olacaktır. Yatırımların artması sonucunda istihdamda da artış meydana gelecektir (Yıldırım & Karaman, 2003, s. 148).

İş gücü piyasasında yapılan yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdamda artışa neden olmaktadır. İşletmeler yatırım yaparak büyüdükçe, yeni iş pozisyonları yaratılacak ve mevcut çalışanların da işlerinde kalması sağlanacaktır. İşletmeler; yeni pazarlara açılma, yeni ürünler geliştirme, teknolojik yatırımlar yapma gibi nedenlerle yatırım yapabileceklerdir. Bu yatırımların sonucunda, işletmelerin büyümesi ve istihdamda artış görülecektir (Balaban & Özdemir, 2008, s. 2).

Yatırım yapmak, yeni işletmelerin kurulmasına olanak sağlamak ve kurulan bu işletmeler istihdam için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. İşletmelerin finansmanı için bankaların, özel yatırımcıların veya devletin sağladığı destekler, yeni işletmelerin kurulmasını kolaylaştırmaktadır (Gerni vd., 2013, s. 17). Aynı zamanda yatırım yapan işletmelerin rekabet gücü de artmaktadır. Bu sayede işletmeler üretim süreçlerini daha verimli hale getirecek, yeni ürünler geliştirebilecek ve daha kaliteli hizmet sunabileceklerdir. Bu ise işletmelerin daha rekabetçi olmasına ve istihdamın artmasına katkı sağlayacaktır.

Yatırımların türü de istihdamı etkilemektedir. Örneğin, bir işletme, yeni bir üretim tesisi kurarak binlerce kişiye iş imkânı sağlayabilir. Ancak, bir işletme, daha az iş gücü gerektiren bir makine veya yazılım satın alarak da yatırım yapabilir. Bu durumda, işletmenin istihdam artışı sağlama olasılığı daha düşük kalacaktır (Kurtaran, 2007, s. 1).

2.1.3.2. Tüketim

İstihdamı belirleyen faktörlerden yatırım daima istihdamda artış ya da azalışlara sebep olmaktadır. Gelirin artmasıyla tüketim artacak, tüketimin artmasıyla beraber ise yeni yatırımlar yapılarak istihdamın artması sağlanacaktır (Yıldırım & Karaman, 2003, s. 148).

Bir ekonomide tüketimin ve talebin azalması, üretilen ürünlerin satılamamasına, buna bağlı olarak envanterlerin şişmesine sebep olur. Bunun sonucunda fabrikalar işçi çıkartmaya başlar. İşsiz kalan bireylerin tüketiminde azalma olacağından ekonomide

olumsuz bir sürecin içine girer. Dolayısıyla tüketimin azalması istihdamı olumsuz etkilemektedir (Yavuz, 2010, s. 17). Tam tersine tüketimde meydana gelen artış, geliri ve buna bağlı olarak da toplam talebi arttıracaktır. Toplam talebin artmasıyla üretim artacak, bunun sonucu olarak da istihdamda artış meydana gelecektir.

2.1.3.3. Kamu Harcamaları

Gelişmekte olan ülkelerde işsizliği en aza indirme temel amacıyla uygulanan politikalar enflasyonu dengede tutma ve tam istihdamı sağlama amacındadır. İstihdamı artırarak işsizliği azaltmak için para ve maliye politikaları uygulanmaktadır. İşsizlikle mücadelede en başarılı maliye politikası aracı ise kamu harcamalarıdır.

İstihdam ile kamu harcamaları arasındaki ilişki iki farklı yönde incelenmektedir. Bunlardan ilkinde; genişletici maliye politikası sayesinde kamu harcamaları toplam talebi ve üretimi arttırarak istihdama olumlu yönde etkilemektedir (Cvecic & Sokolic, 2018). İkinci görüşe göre ise; kamu harcamalarındaki artış işsizliği de arttırmaktadır. Bunun nedeni kamu harcamalarının artması sebebiyle vergilerin artmasıdır. Kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki dışlama etkisi, kamu sağlık sigortası ödemeleri, işsizlik sigortası ödemeleri üzerinden ekonomik etkinliğin azalmasına ve dolayısıyla işsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Yani kamu harcamaları ile işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur (Abrams, 1999, s. 3).

2.1.3.4. Dış Ticaret Harcamaları

İstihdam ile dış ticaretin arasındaki bağı temel olarak Heckscher-Ohlin teorisi açıklamaktadır. Bu teoriye göre emek yoğun ülkeler emek yoğun ürünleri ihraç ederken sermaye yoğun ülkeler sermaye yoğun ürünleri ihraç ederek kazanç elde etmektedirler. Emek ya da sermaye yoğun ürünlerin ihracatı emeğin ya da sermayenin artmasını sağlayarak dış ticaretin istihdama katkısını oluşturmaktadır. Bu sebeple Heckscher-Ohlin teorisine göre, ihracat artışı ile istihdam arttırılabilir (Karaçor & Saraç, 2011, s. 185). Bu teoriyi doğrular nitelikte, 1998 ve 2002 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan dış ticaretin istihdam üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada; dış ticaretin etkisinin bazı sektörlerde istihdamı arttırırken bazı sektörlerde ise azalttığı tespit edilmiştir. Fakat genel olarak bakıldığında ise net istihdamın arttığı gözlemlenmiştir (Ayas & Çeştepe, 2010, s. 259). Özetleyecek olursak hem Heckscher - Ohlin teorisi hem de sonrasında yapılan

alışmalar dış ticaret ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görüşünü doğrulamışlardır.

2.1.3.5. Verimlilik

İstihdamı belirleyen diğer bir faktör verimliliktir. Yüksek verimlilik, işletmelerin daha fazla ürün veya hizmet üretmelerine ve dolayısıyla daha fazla kâr etmelerine olanak tanır. Verimlilik artışıyla, üretim maliyetleri düşer ve satış oranları yükselir. Verimlilik arttıkça düşen üretim maliyetleri, rekabet gücünü artırır ve ürün fiyatlarını düşürür. Bunun için de daha fazla iş gücüne ihtiyacı doğar. Kısaca verimlilik, istihdamın artmasında olumlu etkiye sahiptir.

Verimlilik ile istihdamı arttıran faktörler şunlardır:

1. Ürün fiyatlarının düşmesi: Verimliliğin artmasıyla maliyet fiyatları düşer, bunun sonucunda ürünlerin fiyatı da düşer. Ürün fiyatlarının azalmasıyla talep de artar, yani ürün fiyatları ile talep arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Firma artan taleplere bağlı olarak üretimini arttırır. Bu duruma bağlı olarak istihdam azalmaz hatta artar.

2. Reel ücretlerin artması: Verimliliğin artması ile firmanın geliri de artar. Firmanın geliri artınca işçilerinin de ücretlerini arttırır. İşçilerin satın alma güçlerinin ve harcamalarının artması gelir düzeylerinin artması ile orantılıdır. Talebin artması üretim düzeyini ve istihdamı da arttırır.

3. Yatırımların artması: Üreticiler verimlilik artışıyla artan kârının bir kısmını sermayesine ekleyerek yeni yatırımlar için kullanırlar. Bu da istihdam artışı demektir.

4. Toplamda istihdam artışı: Endüstriler arasında işçilerin değişimiyle beraber toplamda istihdam değişmese de yeni iş alanlarındaki artan talepler yeni istihdam alanlarının oluşmasını sağlar.

5. Yeni ürünler: Verimlilik artışıyla ortaya çıkan ürün inovasyonu üretim ve istihdam artışı sağlar (ILO International Labour Office, 2005).

2.1.3.6. GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)

Bir ekonomide belirli bir zamanda üretilen tüm nihai malların ekonomideki değerine GSYH denir. GSYH'deki değişimler ekonomik büyümenin göstergesidir. GSYH'deki değişimlerin normal şartlarda istihdamda olumlu etkisi vardır. Ancak halka

eşit paylaşım yapılmadığı takdirde işveren daha fazla paya sahip olacağından dolayı çalışanın payı daha düşük kalacaktır. Bu da istihdamın olumsuz etkilendiği bir durumdur (Gürak, 2006, s. 315).

Ekonominin tam kapasite ile çalışması halinde ürettiği nihai mal ve hizmet potansiyel GSYH, ortaya çıkan reel GSYH ile potansiyel GSYH arasındaki fark da GSYH açığı olarak tanımlanır. Reel GSYH'deki artış, üretim faktörlerindeki verim ve miktar artışına bağlı olduğu gibi üretim faktörlerinin istihdamının artmasından da meydana gelebilir. Dolayısıyla büyüme oranındaki yüksek artış istihdamı da arttıracaktır (Yıldırım vd., 2010, s. 25).

İşsizlik oranı ile GSYH açığı arasındaki ilişki Okun Yasası olarak tanımlanır ve aşağıdaki denklem ile ifade edilir.

$$\frac{\text{Reel GSYH} - \text{Potansiyel Reel GSYH}}{\text{Potansiyel GSYH}} = -3(u - u_N) \quad (2.5.)$$

Denklemini incelersek reel büyüme oranı artınca işsizlik oranı azalmakta veya işsizlik oranı artınca reel büyüme oranı azalmaktadır. Kısaca reel büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki vardır (Yamak vd., 2021, s. 309).

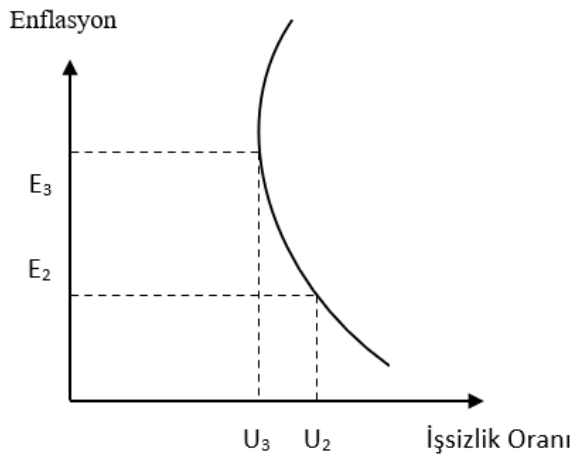
2.1.3.7. Enflasyon

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışa denir. Ancak enflasyon tanımının geçerli olabilmesi için artışın sadece bazı ürünlerde değil tüm ürünlerde veya ürünlerin büyük bir kısmında olması ve sürekli olması gerekmektedir. Kısaca enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin ortalama olarak yükselmesidir.

Enflasyonun artması sonucunda üretilen ürünlerin maliyeti artacak dolayısıyla fiyatlar artacaktır. Fiyatların artması sonucu piyasada talep azalacak, bunun sonucunda da işverenler işçi çıkartmaya başlayacaktır. Enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Enflasyon ile işsizlik arasındaki bu ters yönlü ilişkiyi ilk olarak inceleyen iktisatçı 1958 yılında Alban Williams Phillips'tir. 1861-1957 yıllarını kapsayan sürede İngiltere'nin ücret enflasyonu ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi göstermek için yaptığı çalışmasında, bu iki değişken arasında ters yönlü ilişki olduğunu bulmuştur. Kısaca enflasyon oranı artarsa işsizlik oranı azalacaktır. Her yıla ilişkin gözlemlerini diyagrama işaretlemiş ve bu noktaları birleştirerek oluşturduğu eğri Phillips Eğrisi olarak isimlendirilmiştir (Sloman & Çakmak, 2004, s. 73).

Phillips eğrisinde toplam talep arttığında enflasyon artmakta ve işsizlik azalmaktadır. Bunun sonucunda ise eğri üzerinde yukarıya doğru bir hareket olmaktadır. Tersine toplam talep azaldığında ise eğri üzerinde aşağı yönlü hareket oluşacaktır (Tunay, 2007, s. 476).

Phillips, enflasyon ile işsizliğin zıt yönlü olduğunu ifade etmiştir. Şekil 2.3'e göre işsizlik oranının U_2 'den U_3 'e düşürülmesi halinde enflasyon oranının E_2 'den E_3 'e yükselmesi engellenemez. Buna göre eğer bir ekonomide politika yapıcılar, işsizliğin azalmasını istiyorsa enflasyona razı olmak zorundadır (Dinler, 2007, s. 21).

Şekil 2.3. Phillips Eğrisi

2.1.3.8. Ücretler

Ücretler, bireylerin işlerine bağlılığını ve işsizlerin iş bulma çabaları sebebiyle istihdamı etkileyen faktörlerdendir. Klasik ve yeni klasik teorilere göre ücretler esnektir. Ekonomide meydana gelen dengesizliklerde ücretler artıp azalarak dengeyi tekrar sağlamaktadır. Piyasada işgücü talebinin azalması durumunda ücretler yeterince esnek olursa istihdamda bir azalma meydana gelmez. Keynesyen ve yeni Keynesyen anlayışta ücretler yukarı doğru esnek, aşağı doğru ise katıdır. Piyasalar ücretler ile dengelenememekte ve eksik istihdam durumu geçerli olmaktadır. Bu anlayışta ücretlerin düşmesi bir şekilde engellenerek ücret katılığı oluşacak bunun sonucunda da istihdamda bir azalma olmayacaktır. Sendikalar, toplu iş sözleşmeleri ve asgari ücret düzenlemeleri gibi müdahaleler ücret katılığını oluşturmaktadır (Bilgili, 2009, s. 327; Uyar, 2006, s. 1).

2.1.3.9. Teknoloji

Teknolojinin ilerlemesi sonucunda maliyetleri düşürmek amacıyla daha az iş gücü tercih edilebilmektedir. Bu ise bireylerin iş kaybına sebep olmaktadır. Kısaca teknolojinin ilerlemesi istihdamı olumsuz etkileyebilmektedir. Diğer yandan teknolojinin ilerlemesi ile daha farklı iş alanları oluşabilmekte ya da bazı sektörlerde daha fazla iş gücü tercih edilebilmektedir. Bu durum ise istihdamı olumlu yönde etkilemektedir (Gürak, 2006, s. 327).

İstihdamın teknoloji ile olan bağı, emek yoğun teknoloji mi sermaye yoğun teknoloji mi tartışmasını ortaya çıkartmaktadır. Bu tartışma sermaye yoğun teknolojinin daha az istihdama neden olması sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Sermaye yoğun teknolojide daha fazla sermayeye karşılık daha az emek kullanılması, aynı zamanda istihdam sorunu anlamına gelmez. Ancak aynı ürünün bütünüyle aynı emek yoğun bir teknoloji ile üretilmesi durumunda işsizliğe sebep olacaktır (Yılmaz, 1993, s. 21).

2.1.3.10. Nüfus

İş gücü piyasasının “arz yönünü” oluşturan ve etkileyen bir unsur olan nüfus, istihdamda da büyük önem taşımaktadır. Nüfus ile emek arzı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Kısaca nüfusun artması sonucu emek arzı da aynı şekilde artacaktır.

Nüfus, istihdamın temel belirleyicilerinden olup çoğunluğunu gençler meydana getirmektedir. Gençlerin çoğunlukta olması ve çalışmaya istekli olmaları iş gücüne katılımın da artması anlamına gelmektedir. İş gücünün artmasına rağmen istihdamda aynı oranda artış olmaması sebebiyle işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. İş gücü arzı çok hızlı artmakta bunun sonucunda yeni istihdam alanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda istihdamdaki ciddi sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozdağlıoğlu & Yasemin E, 1990, s. 2).

2.1.3.11. Göç

Kırsal alanlarda nüfusun çoğalması ve artan nüfusun yeterli iş bulamaması sebebiyle bireylerin kente gelmesi şeklinde tanımlanabilen göç faktörü de istihdamda etkili olmaktadır. Şehir hayatının insanların ekonomik, sosyal, kültürel yaşam seviyesini daha iyi hale getirmesi göç sebepleri arasında yer almaktadır. Ayrıca daha iyi bir eğitim alma isteği de bir göç sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın kente göç eden

bireylerin çoğunun vasıfsız olması sebebiyle hemen iş bulamaması istihdamı olumsuz etkilemektedir (Bulutay, 1995, s. 119).

2.1.3.12. Cinsiyet

Her ne kadar gelişmiş ülkelerde cinsiyet ayrımı yapılmassa da gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde erkek iş gücü daha çok tercih edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde işletmeler orta seviyede aile işletmeleri durumunda olduğu için toplumun yapısı sebebiyle kadına hak ettiği değer verilmemektedir.

2.1.3.13. Eğitim

İstihdamı etkileyen son faktör eğitimidir. Kişilerin çalışma hayatında her türlü faaliyeti yerine getirebilmesi, teknolojiyi kullanabilmesi, iş hayatında etkin olarak çalışabilmesi için eğitim alması gerekmektedir. Eğitim, kişilerin piyasada nitelikli ve donanımlı olmasını sağlar. Eğitimli bireylerin statüsü yüksek ve yeteneklerine göre iş bulma olanakları daha fazla olacaktır.

2.2. İşsizlik Kavramı

İşsizlik en genel ve yaygın tanımıyla, çalışmak isteyen ve çalışabilecek yeteneği olan bireylerin verilen ücreti kabul etmesine rağmen iş bulamamasıdır. Bireylerin işsiz sayılabilmesi için işe girmek istemesi yeterli değildir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bireylerin işsiz sayılabilmesi için aktif olarak iş arıyor durumunda olması gerektiğini ifade etmektedir.

Teorik çerçevede ise işsizlik; arz edilen emeğin, talep edilen emekten fazla olması olarak da ifade edilebilmektedir. Ancak işsizliğin oluşumunda emek arz ve talebinin dengeli olması yeterli olmamaktadır. Burada emek arz edenlerin istekleri talep edenlerin yetenekleri ile karşılanamayabilir yani bireyler piyasadaki işe uygun olmayabilir. Kısaca emek arz ve talep dengesi, sadece nicelik olarak birbirini tamamlamakla yetinmemekte aynı zamanda nitelik olarak da birbirini tamamlaması gerekmektedir (Mahiroğulları & Korkmaz, 2013, s. 22).

TÜİK, 2020 yılında işsizlik tanımını “Referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama

kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler işsiz nüfusa dahildirler” şeklinde yapmaktadır.

İşsizlik bireylerin hür iradeleri ile çalışmayıp işsizliği tercih etmelerinden kaynaklanmayan tam tersine istekleri dışında gelişen gayri iradi bir durumdur. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi işsizliği farklı sebeplerle ortaya çıkarmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yeterli sermaye olmadığı için, gelişmiş ülkelerde ise hızla ilerleyen teknoloji sebebiyle işsizlik meydana gelebilmektedir (Seyidoğlu, 1999, s. 294).

Ekonomik anlamda işsizlik bir sorun teşkil etmekte ve beraberinde toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İşsizlikle oluşan toplumsal sorunlar bireyler üzerinde değerlendirildiğinde ise yaşanan yoksullukla birlikte psikolojik ve sosyal olumsuz durumları beraberinde getirmektedir. Toplumsal yapıda yer edinebilmek, geçimini sağlayabilmek ve geleceğe güvenle bakabilmek iş gücü piyasasına dahil olmakla mümkün olmaktadır ve bireyler işsiz kalmaları durumunda bu haklardan mahrum kalmaktadır.

2.2.1. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, toplam işsiz miktarının işgücü toplamına bölünmesi ile elde edilmektedir. Toplam işgücü miktarının piyasada çalışanlar ile işsizleri içine aldığı düşünülürse işsizlik oranı aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (E. Ünsal, 2005, s. 89);

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Toplam Miktarı}}{\text{İşgücünün Toplam Miktarı}} \times 100 \quad (2.6.)$$

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Toplam Miktarı}}{\text{Çalışan ve İşsizlerin Toplam Miktarı}} \times 100 \quad (2.7.)$$

2.2.2. İşsizlik Türleri

İşsizlik türleri açık işsizlik ve gizli işsizlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aşağıda bu duruma ilişkin detaylı tanımlamalara yer verilmiştir.

2.2.2.1. Açık İşsizlik

Çalışma isteği ve yeteneği bulunan, cari ücrete razı olmasına rağmen iş arayıp bulamayanların oluşturduğu işsizlik türüne açık işsizlik denir (Zaim, 1997, s. 170). Bireyin açık işsiz olarak tanımlanması için çalışma isteğinde olması, buna karşın fiziken

ve aklen çalışmaya uygun olmaması gerekir. Ayrıca kişinin açık işsiz olabilmesi için cari ücreti ve çalışma saatlerini kabul etmesi de gerekmektedir (Bocutoğlu, 2012).

Açık işsizlik türleri yapısal işsizlik, geçici işsizlik, konjonktürel işsizlik, teknolojik işsizlik ve mevsimlik işsizlik olmak üzere çeşitlendirilmiştir.

2.2.2.1.1. Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel düzeninde yaşanan değişiklikler sonucu oluşan işsizlik türü olup çözümü en zor işsizlik türlerinin başında gelmektedir.

Yapısal işsizliğin nedenleri; mevcut işler ile bireylerin yeteneklerinde farklılık olması, iş arayan ile işin farklı yerlerde bulunması, teknolojik gelişmeler olarak sıralanabilmektedir (Biçerli, 2005, s. 439). Yapısal işsizlik ile tüketici tercihleriyle piyasada bazı birim ve ürünlere talep artışı olurken tam tersi bazı birim ve ürünlerde de talepte azalma meydana gelmektedir. Talebin azalmasıyla o bölgede ve piyasada hizmet azalacak ve işten çıkarılmalar meydana gelecektir. İşten çıkarılan işsizler yeni iş arayışı içine girerken farklı sektör ya da bölge tercih edebilmektedirler. Her durumda da yeniden iş bulmak zaman alacak, bu da işsizliğin süresini uzatacaktır (E. M. Ünsal, 2017, s. 219).

2.2.2.1.2. Geçici (Frikسیونel) İşsizlik

Bir ülkede tam istihdam gerçekleşmiş olsa bile, iş gücü piyasasının akışkan olması ve emek talebi ile emek arzının dengede olması sebebi ile kısa süreli işsizlik meydana gelebilmektedir. Bu tür işsizliğe geçici işsizlik ya da diğer adıyla arızı (frikسیونel) işsizlik adı verilmektedir (Mahiroğulları & Korkmaz, 2013, s. 49). İlk kez iş arayanlar ile daha iyi koşullar için iş değişikliği yapanların işten ayrılıp yeni bir işe girene kadar geçen sürede meydana getirdikleri kısa süreli işsizliktir.

Geçici işsizlikte, işsizler zamanlarını iş arayarak, buldukları işin kendilerine uygunluğu ve ücreti ile ilgili bilgi edinmeye çalışarak geçirmektedir. Aynı şekilde piyasadaki işverenler de verim konusunda bilgi edinmek için araştırma yapacaklardır. Kısaca talepteki değişme ve iş arayanların bilgi yetersizliği sebebiyle arızı işsizlik sorunu ortaya çıkacaktır (Lordoğlu & Özkaplan, 2003, s. 395).

2.2.2.1.3. Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik

Bir ülke ekonomisinde belli zamanlarda üretimi yapılan bazı mal ve hizmetlere talep düşmekte, talebin düşmesiyle üretim de azalmaktadır. Üretimin azalması firmaların işçi sayılarını azaltmasına sebep olacaktır. Kısaca talepteki değişiklikler işsizliğe sebep olmaktadır. Talepteki azalış ve artışlara göre kısa veya uzun süreli işsizlik oluşabilmektedir. Dolayısıyla ülke ekonomisinde yaşanan iktisadi dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan işsizlik türüne konjonktürel işsizlik adı verilir. Konjonktürel işsizlik geçici işsizlik gibi ekonominin bir kısmında değil, piyasanın çoğunluğunda görülebilmektedir. Konjonktürel işsizlik geçici işsizlikten uzun, yapısal işsizlikten kısa süreli meydana gelmektedir (Biçerli, 2005, s. 453).

2.2.2.1.4. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, teknolojinin ilerlemesiyle beraber bireylerin yerini makinelerin alması sebebiyle oluşan işsizlik türüdür. Üretimde verimliliği sağlama, kaynak kullanımını arttırma, zamanı iyi değerlendirme gibi sebeplerle emek yerine teknolojinin ikame edilmesi teknolojinin fazla kullanıldığı sektörlerde daha çok işsizliğe sebep olmaktadır. Örneğin otomobil üretiminde kişilerin uzun zaman ve emek harcayarak yaptığı araçlar yerine makineler tarafından daha kısa zamanda daha hızlı üretimle araçlar yapılması da teknolojik işsizliğe sebep olmaktadır.

Teknoloji yerine emek kullanılması işsizliği daha çok arttırsa da bazı çalışmalar bu işsizliğin uzun değil kısa süreli olabileceğini ifade etmektedir (Zaim, 1997, s. 169). Bunun sebebi de ilerleyen teknoloji farklı alanların meydana gelmesini sağlayacak, iş gücü de bu alanlara kayarak istihdama sebep olacaktır.

2.2.2.1.5. Mevsimlik İşsizlik

İş gücü piyasasında mevsime bağlı olarak tarım, inşaat, turizm gibi bazı sektörlerde işsizlik oluşabilmektedir. Özellikle bu sektörlerde talebin artması veya azalmasıyla oluşabilen işsizliğe mevsimlik işsizlik denir. Genellikle kış aylarında işsizlik meydana geldiği ve bireyler bunun farkında olduğu için önlem almaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler hala bu sorunu yaşarken gelişmiş ülkeler ileri teknolojiyi kullanabildikleri için bu sektörlerde çalışmaya devam edebilmektedir. Bu nedenle mevsimlik işsizlik

sorunu az gelişmiş ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

2.2.2.2. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlikte bireyin teknik olarak bir işi vardır, ancak üretime katkısı ya çok az ya da hiç yoktur. Gizli işsizlik, tam olarak kişinin çalışıyor gözükmesine rağmen sahip olduğu işte düşük kapasite ile çalışması olarak tanımlanabilmektedir. Gizli işsizlikte bireylerin bir işi olmasına rağmen marjinal verimliliği sıfırdır. Teknik olarak az sayıda işçinin yapabileceği bir işi fazla sayıda işçi yapmaktadır (Gündoğan & Biçerli, 2008, s. 206; S. Özdemir vd., 2007).

2.3. Kadın İstihdamı

Emek faktörü, üretim faktörlerinin içinde verimi en fazla olanıdır. Ülkelerin ekonomilerine bakıldığında erkek çalışanların kadın çalışanlardan daha fazla olmasına karşılık ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için kadın istihdamı oldukça önem arz etmektedir. Kadınlar iş gücüne katıldıkları zaman toplum içinde daha sosyal, aktif, ekonomik bağımsızlıklarını elde ettikleri için daha özgüvenli olmaktadır. Ayrıca kadınlar ücretli işçi olarak piyasada yer sahibi olunca aile bütçesine de katkıda bulunabilmektedirler (Bedük, 2005, s. 106).

Gelişmiş ülkelerde kadın istihdamındaki artış büyüme ile ilgilidir. Ancak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyüme düşük olduğu için kadın istihdamı da buna bağlı olarak daha düşük seviyede kalmaktadır (Zeren & Kılıç Savrul, 2017, s. 101). Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi için erkek ya da kadın demeden tüm bireylerin üretime katılması gerekmektedir.

Bu bölümde tarihsel süreçte kadın işgücü incelendikten sonra kadın istihdamını etkileyen unsurlar üzerinde durulacaktır. Ardından Dünyada ve Türkiye'de kadın istihdamı incelenecektir.

2.3.1. Tarihsel Süreçte Kadın İş Gücü

Kadının tarihteki yeri incelendiğinde sanayi devriminin bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Sanayi devrimi sonrasında kadınlar iş gücü piyasasında varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Bu sebeple kadınların iş gücü piyasasındaki yeri incelenirken sanayi devrimi öncesi ve sonrası olarak bakmak gerekir. Türkiye’de ise kadın istihdamı, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak iki başlık altında incelenmelidir. Bu bölümde kadın istihdamının Dünya ve Türkiye olarak ayrı ayrı tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1.1. Dünyada Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi

Dünyada ülke nüfuslarının büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınlar, emek piyasasında eskiden beri erkeklere göre daha geri planda yer almıştır. Bunun temel sebebi geleneksel iş bölümünden kaynaklanmaktadır. Genel anlamda anne olmak, çocuklarının yetiştirilmesi görevini üstlenmek, ev içinde yapılması gereken işleri yerine getirmek kadının görevi iken evin geçimini sağlamak erkeğin görevi olarak görülmüştür (Mustafa Özer & Kemal Biçerli, 2003). Kadınların tam anlamıyla iş hayatına girmesi ilk olarak sanayi devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayi devriminde kadınlar “ücretli” ve “işçi olarak” iş gücü piyasasına dahil olmuşlardır (Güneysu, 2008, s. 6). 19. yüzyılda Batılı ülkelerin çoğunda dokuma imalatında kadınlar iş hayatında var olmuşlardır (Bozkaya, 2014, s. 72).

Kadının iş gücüne katılımı dünyanın büyük kısmında artış göstermektedir. Dünyada kadın iş gücündeki artış, endüstrileşmiş ülkelerde daha fazla kendini göstermektedir. 1750 sanayi devrimi ile kadınlar, aile hayatı ile iş hayatında da varlığını göstermiştir. Kentleşme arttıkça endüstrileşme hız kazanmış, bu da erkek iş gücü ile çalışmak isteyen kadın iş gücü ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Kadın istihdamının miladı olarak görülen sanayi devriminin öncesi dönemde kadın istihdamı ve sanayi devrimi sonrasındaki kadın istihdamını ayrı konu başlıkları altında incelemek önemlidir. Bu nedenle aşağıda her iki konuya ilişkin detaylı açıklamalar yer almaktadır.

2.3.1.1.1. Sanayi Devrimi’nden Önce Kadın İstihdamı

İnsanlığın ilk zamanlarında, özellikle ilkel zamanlarda bireyler avcılıkla geçimlerini sağlıyorlardı ve bu dönemde göçebe hayat tarzı hâkimdi. O dönemlerde erkekler avcılık ve savaş ile uğraşırken, kadınlar çömlek ve deriden eşya yapmakla

ilgilileniyorlardı. Yerleşik hayata geçtikten sonra avcılığın yerini bitki üretimi ve hayvancılık almıştır.

Ancak sanayi devriminden önceki bu yıllarda kadınlar geri planda kalmıştır. Yerleşik hayattan 10. yüzyıla kadar geçen zaman “aile ekonomisi ve kölelik düzeni” olarak isimlendirilmektedir. Bu düzende iş gücü aile üyeleri ve köleler tarafından sağlanıyordu ve ücret ödemesi yoktu. 10-15. yüzyıllardaki dönemde ise feodal düzen hakimdi. Feodal düşünceye göre birey kullandığı toprağın ve araçların sahibi değil sadece kullanıcısıydı. Kadınlar da bu dönemde artık aileleri ile iş gücü piyasasına dahil olabildiler (Altan, 1980, s. 14).

17. yüzyıla gelindiğinde ise sanayi devrimindeki gelişmelerle birlikte madencilik ön plana çıkmış, çocuklar da anne ya da babaları ile çalışmak durumunda kalmışlardır. Kadınlar hem evde hem de maden, tarla, çiftlikte gün doğumu ile gün batımı arasında çalışmak zorunda kalmışlardır. Fakat bu denli yoğun çalışmalarına rağmen daha az ücret almaya razı olmak zorunda kalmışlardır. Bu zor şartlarda çalışmak zorunda olmalarını bir genç kız: “ücret yüksek değil, fakat çorba tenceresinin kaynamasına yardım ediyor” şeklinde ifade etmiştir (Heaton, 1985, s. 340). Tüm bu gelişmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde insanlığın başlangıcından sanayi devrine kadar olan dönemde kadınların emek piyasasında hak ettiği saygınlığı ve ücreti elde edemediği görülmektedir.

2.3.1.1.2. Sanayi Devrimi’nden Sonra Kadın İstihdamı

Kadınların ekonomik hayata girmelerinin dönüm noktası 1750 sanayi devrimi ile olmuştur. Sanayi devrimi ile üretimde meydana gelen artış, çalışması gereken işçi sayısında da ihtiyaca sebep olmuştur. Bu ihtiyaç da kadınların iş hayatına girmesine yol açmıştır. Sanayileşme ile makinelerin kullanımı da artmış, bu alanda da kadınlar etkili olmaya başlamıştır. Ancak kapitalist sistem, işgücünün en üst düzeyde kullanılmasını sağlayarak sermayenin çoğunluğunu emek faktörünün elde etmesini istemektedir. Bunun sonucunda ise kadın işgücü “ucuz emek” şeklinde tanımlanmıştır. Sanayi kapitalizmi olarak ifade edilen dönemde kadın ve çocuklar ilk önce dokuma sektöründe, sanayileşmeyi izleyen zamanlarda ise; madencilik, deri, boya, tuğla fabrikalarında çalışmışlardır (Bebel, 2019: 104).

Sanayi Devrimi, ücret karşılığında “işçi” kesiminin oluşmasını sağlamıştır. Kadın ve çocukların emeğinin ucuz olması sebebiyle çalışma hayatına dahil edilmiştir. İstihdam içerisinde yer almaya başlaması ile “kadın ve çocuk işçi” ifadeleri literatürde ilk kez

yerini almıştır (Altan, 1980). Bu dönem kadın ve çocuk emeğinin en fazla sömürüldüğü dönemdir. Günde yaklaşık 16-18 saat çok düşük ücretle çalışmak durumunda bırakılan kadın ve çocuklar, iş kazaları ve çeşitli meslek hastalıklarıyla karşılaşmışlardır (Koca, 2016).

Sanayi devriminin başlangıcında çalışanlar, kadınlar ve çocukları koruyan bir yasa henüz yapılmamıştı. 1802’de ilk fabrika yasası hazırlanmıştır. Bu yasa sadece pamuk fabrikalarındaki işgücünü kapsamaktadır. 1850’lerden itibaren çalışma yaşamı ile ilgili çalışmalar yapılmış, 1914 yılında ilk sıralardaki endüstriyel ülkelerde detaylı iş yasaları yürürlüğe girmeye başlamıştır (Yaprak, 2003). Bu durum iş gücü çalışma hayatının korunması adına atılan en önemli adımlardan bir tanesidir.

Bu dönemin ilk zamanlarında kadınlar tekstil alanında kötü şartlarda ve az ücretle çalışmaktadır. Zaman içerisinde kırsal kesimden kente gelen niteliksiz kadın iş gücü hizmet sektöründe yeterli olmamaya başlamıştır. Bu süreç önce İngiltere, daha sonra Fransa ve Avrupa ülkelerinde devam etmiştir (Özer & Biçerli, 2003). Sanayi Devrimi ile başlayıp II. Dünya Savaşına kadarki süreçte kadın istihdamı artmasına rağmen asıl artış savaş sırasında meydana gelmiştir. İngiltere ve Fransa’da evli kadınlar bu zaman aralığında istihdama katılmışlardır. Fakat kadınların çalışma hayatına hızlı dahil olmaları İngiltere’de tartışmalara sebep olmuş, aile yapısının bozulduğu öne sürülmüştür (Tilly Louise & Scott Joan, 1978, s. 219). Ardından II. Dünya Savaşının başlaması ile erkeklerin savaşa gitmesi gerektiğinden dolayı erkek iş gücü azalmış, bu da kadınların iş hayatında daha fazla söz sahibi olmasına katkı sağlamıştır (Bozkaya, 2014, s.72). Erkeklerin ekonomik alanda etken olmaması piyasada iş gücü ihtiyacını ve ücretleri arttırmıştır. Artan ücretler kadınların ekonomiye katılmasını teşvik etmiştir. Savaş döneminde erkeklerin olmaması sebebiyle kadınlar evi geçindirmek ya da vatanseverlik duygusuyla çalışma hayatına katılmışlardır. Ancak savaş sonrasında ekonomik olarak da en çok kadınlar olumsuzluk yaşamışlardır. Savaş sırasında çalışan kadınların büyük bir kısmı savaş bittikten sonra da çalışmaya devam etmiştir (Mustafa Özer & Kemal Biçerli, 2003, s. 58). II. Dünya Savaşında kadınlar, fabrika işçiliği, memurluk, hemşirelik, taksi şoförlüğü, asansörcülük, öğretmenlik gibi alanlarda çalışmışlardır. II. Dünya Savaşının olduğu 1914–1918 tarihlerinde kadınlar, geleneksel çalışma ortamları yerine erkeklerin egemen olduğu çalışma ortamlarında istihdam edilmişlerdir (Tekeli, 1982, s. 41).

1950’li yıllarda savaş bitmiş, tarımda makine kullanımı artınca kırsaldan kente göç artmıştır. Ancak kente gelen kadınlar çalışma hayatının istediği niteliklere sahip

olmadığı için öncelikle iş bulamamışlardır. Sanayinin gelişmesi ve kadınların daha iyi eğitim almalarıyla tarımdaki kadın istihdamı yerini sanayiye bırakmıştır. Artık kadınlar hem ev işlerinde hem de iş gücü piyasasında aktif hale gelmiştir (İnce, 2010, s. 63).

Sanayi devriminden günümüze gelindiğinde kadınların piyasada daha fazla yer almalarının sebeplerinden bazıları kadınların tahsil seviyesinin yükselmesi, teknolojik gelişmeler, nüfus artışındaki azalma olarak ifade edilebilir. Bunun yanı sıra toplumun eğitim düzeyindeki artış toplumsal ayrımı azaltmış, bu da doğum oranının azalmasına sebep olmuştur. Doğum oranındaki azalmayla kadınlar piyasada daha fazla yer almaya başlamıştır. Ancak kadınlar lehine yaşanan bütün bu olumlu gelişmelere rağmen erkek iş gücü oranı kadın iş gücü oranından daha fazladır.

Günümüzde kadın istihdamı dünya çapında artmaya devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde erkekler ile aynı düzeye gelmesine karşın hala bazı az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamı erkek istihdamının oldukça gerisinde kalmaktadır. II. Dünya Savaşını takip eden yıllardan günümüze kadarki sürede kadınların iş gücü piyasasına katılımı uluslararası düzenlemelerle yasalaştırılmıştır. Kadın ve erkek iş gücünün çalışma hayatında eşitliğinin sağlanması ve piyasadaki kadın işgücünün korunması için çalışmalar devam etmektedir (Yaprak, 2003, s. 34).

Tarihte kadınların iş gücüne katılımının çoğalması, genel süreçte olumlu olarak görülmüştür. Kendi kendini idare edebilen ve ekonomik bağımsızlığı olan kadınların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerde kadınların piyasadaki yeri, gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi durumdadır. Dünyada yaşanan bu gelişmelerden sonra Türkiye’de kadın istihdamının tarihsel gelişimi incelenecektir.

2.3.1.2. Türkiye’de Kadın İstihdamının Tarihsel Gelişimi

Türk toplumunda zaman içerisinde kadın istihdamı ile ilgili ilerlemeler olmuştur. Türklerde kadınlar bölgeye ve kültüre bağlı olarak çeşitli roller üstlenmişlerdir. Eski Türk devletlerinde tarihin en eski eserlerden olan Orhun Kitabelerinde, devlet yönetiminin kadın elinde olduğu görülmektedir. Tabi ki her bölgede olduğu gibi eski Türk devletlerinde de kadın devlette söz sahibiyken temel görevi yine çocuk doğurmak, büyütmek ve ev işleridir. Türklerin göçebe hayattan yerleşik hayata geçmesi ile kadınlar aynı zamanda tarım ile de ilgilenmeye başlamışlardır.

Türkiye’de de kadınların iş gücü piyasasında çalışmaya başlamaları Dünyada olduğu gibi sanayi devrimi ile başlamış, 1915 Balkan Savaşlarında erkeklerin savaşa

gitmesiyle kadınların iş gücü piyasasına katılımları artmıştır. Savaşın başlaması ile geçimlerini sağlamak için geçici olarak çalışmaya başlayan kadınlar, savaşın bitmemesi ve 1950'lerden itibaren kente yaşanan göç sebebiyle kalıcı olarak çalışma hayatına girmişlerdir. Her ne kadar kadınlara çalışma hayatında haklar verilse de asıl düzenlemeler Cumhuriyet Döneminde yapılmıştır (Koca, 2016, s. 49). Türkiye’de kadın istihdamı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi gözetilerek iki ayrı başlık altında aşağıda incelenecektir.

2.3.1.2.1. Osmanlı Döneminde Kadın İstihdamı

Osmanlı Devleti’nde kadının istihdam edilebilmesi için ilk olarak istihdam edilebileceği alanlarda eğitim almaları gerekmektedir. Böylece ilk kez 1842 yılında Tıbhane-i Amire bünyesinde Ebe Mektepleri açılmış ve 1843 yılında eğitim vermeye başlamıştır (Dulum, 2006). Darülmüallimat okulları ise 1870’ten itibaren kızları öğretmen olarak yetiştirmeye başlamıştır (Akyüz, 1999). Yani Osmanlılarda kadın istihdamının başlangıcı sağlık ve eğitim alanında olmuştur.

Osmanlı döneminde kadınlar maaşlı olarak ilk defa Tanzimat döneminde çalışmışlardır. Bu dönemde ekonomik anlamda üst düzeyde olan ve kentte bulunan kadınlar eğitim almış, köydeki kadınlar ise ücretsiz tarım işçiliği yaparak iş hayatına dahil olmuşlardır. 1908’li yıllarda 250 bin işçinin 75 bininin kadın işçi olduğu bilinmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ise artık kadınlar kamuda da çalışmaya başlamışlardır (Aslan, 2006). Emek piyasasına girmeleri ise Birinci Dünya Savaşı ile olmuş, fabrikalarda boş kalan yerlerde özellikle gıda ve tekstilde daha sonra bankalarda ve kamuda çalışmaya başlamışlardır (Unat Abadan, 1998).

Birinci Dünya Savaşının etkileriyle Osmanlı Devletindeki Müslüman kadınlar da farklı iş sektörlerinde çalışmışlardır. Müslüman kadınların daha fazla istihdam edilmesini sağlamak gayesiyle Harbiye Nazırı Enver Paşa ve eşi “Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi” isminde bir teşkilat kurmuş ve bu kuruluş büyük ilgi ile karşılanmıştır. Bu kuruluş ile istihdam edilen kadın sayısı 8860 kişiye ulaşmıştır. Tanzimat dönemi ile kadınlar iş hayatına daha fazla katılmışlardır. Bunun devamında da her alanda kadınları desteklemek ve birlik olmak için çeşitli kadın kuruluşları oluşturulmuştur. 29 Kasım 1918 yılında Kuva-yı Milliye tarafından düzenlenen Milli Kongrede 50 kuruluştan 16’sını kadın kuruluşları oluşturmuşlardır (Sevim, 2003, s. 4).

19. yüzyıl itibariyle kadın işçi sayısında ciddi bir artış olmuştur. 1913 ve 1915 yılları Sanayi Sayımlarına göre; 1913'te gıda sanayinde çalışan kadınların oranı %31 iken, 1915'te bu oranın %44 e çıktığı görülmektedir (Altan, 1980, s. 58).

2.3.1.2.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın İstihdamı

1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve bununla beraber, Türk kadını kendine tanınan sosyal ve toplumsal haklar ile piyasadaki yerini daha da güçlendirmiştir. Kısaca Türk kadını artık çalışma hayatında daha aktif olarak yer almaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk zamanlarında ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için yerli sanayinin kurulması ve geliştirilebilmesi amacıyla özel yatırımcılara öncelik verilmiştir. 1929'daki ekonomik bunalım sebebiyle ülkede devletçi bir politika izlenmiş; çimento, tekstil, maden sanayinde yatırımlar yapılmıştır. Uygulanan bu politika sayesinde kadın işçi sayısı da artmıştır (Özkuzukıran, 2000, s. 8).

Cumhuriyet'in ilanıyla beraber kadınlar pek çok haklara sahip olmuşlardır. Bunlardan birincisi, eğitim ile ilgili olarak 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu sayesinde eğitim parasız, laik ve ilköğretim herkese zorunlu hale gelmiştir. İkincisi Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ve bir diğeri de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir. Medeni kanunun kabul edilmesi ile ilk defa kadın erkek eşitliği ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Tek eş ile evlenme, kanun karşısında kız ve erkek çocukların miras ve eğitim gibi konularda eşit olması bu kanun ile düzenlenmiştir.

1930 yılında yürürlüğe giren 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile kadın iş gücünü koruma amaçlanmıştır. Bu kanun devlet tarafından kadınları korumak için kabul edilen ilk kanundur (Özkuzukıran, 2000, s. 9). Bu kanun kadın ve çocukların çalışma süresi, çalışma yaşı, çalışma koşulları gibi düzenlemeleri açıklamaktadır. Çalışma hayatına en geniş ilk müdahale ise 1936'da çıkan ilk İş Kanunudur (Altan, 1980, s. 69).

Cumhuriyet döneminde kadınların iş gücü piyasasına katılmaları 1950'lerden sonra tam olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte kente olan yoğun göç ve sanayileşme kadınların çalışma hayatına katılmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanıyla beraber kadınların ekonomik varlıklarının yükseltilmesi için çalışılmıştır. Cumhuriyet hükümetinin asıl maksadı ülkeyi iktisadi olarak daha başarılı bir hale getirmektir ve günümüz Türkiye'sinin iş hayatının başlangıcı bu dönemlere rastlamaktadır (Deniz, 2007).

24 Ocak 1980 Kararlarıyla Türkiye pazar ekonomisine geçmiş, bunun sonucunda sosyal ve kültürel değişiklikler meydana gelmiştir. 1980’li yıllardan günümüze kadar istihdam oranları ve eğitim seviyeleri artmış, evlenme ve çocuk sahibi olma oranları azalmıştır. Bunun sonucunda kadın iş gücünün tarım dışındaki alanlarda da istihdama katılımı artmış, kadınlar geleneklerin dışına çıkarak iş dünyasına giriş yapmışlardır. Kadınların iş hayatına girmelerinin sebepleri artık evliliğe güvenmemeleri ve ekonomik olarak ihtiyaçlarının artması olmuştur (Gürol, 2007).

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile ekonomik kalkınma ve sanayileşme ile ilgili uğraşılırken, her ne kadar katılmamış olsak da İkinci Dünya Savaşı başlamış ve seferberlik sebebiyle erkekler askere çağırılmıştır. Boşalan iş piyasası kadın ve çocuklarla doldurulmuştur. Bu yıllardaki çalışan kadın ve çocuk sayısı tabloda verilmiştir (Makal, 1999, s. 310).

Tablo 2.1. Türkiye’de Ücretliler İçerisinde Çalışanların Dağılımı (1937-1943)

	1937(Sayı)	1937(%)	1943(Sayı)	1943(%)
Çocuk (12-18 yaş)	23.347	8.80	51.871	18.86
Kadın	50.131	18.89	56.937	20.76
Erkek	191.863	72.11	166.275	60.45
Toplam	265.341	100	275.083	100

Kaynak: (Makal, 1999, s. 310)

Tablodan da görüldüğü üzere; 1937 yılında çalışan erkeklerin oranı %72,11 iken 1943 yılında bu oran %60,45’e gerilemektedir. Erkeklerin oranındaki azalmaya karşın çalışanlarda azalma olmamıştır. Erkek oranı azalmasına karşın toplam çalışanın azalmaması çocuk ve kadınların iş hayatına girmesiyle mümkün olmuştur. Çocuk oranı %8,80’den %18,86’ya, kadın oranı ise %18,89’dan %20,76’ya ilerlemiştir.

Cumhuriyet dönemi ile uygulanan tüm politikalar ve gelişmeler sonrasında artık erkeğe daha az bağımlı, üretime kendisi katılan, daha güçlü ve kendine olan özgüveni daha fazla olan kadınların ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar toplum yapımız erkek egemen olsa da kadınların da istihdam edilmesi hem kendi evlerine hem de ülke ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır.

2.3.2. Kadın İstihdamını Etkileyen Unsurlar

Kadınların işgücüne katılımlarında bazı faktörler etkilidir. Sosyal, ekonomik, kültürel, toplumsal alanlardaki her türlü gelişme bu etkilenmede rol oynamaktadır. Kadın istihdamını etkileyen temel unsurlar; eğitim, medeni durum, kayıt dışı istihdam, doğurganlık ve yaştır. Bu bölümde bu faktörler hakkında açıklamalar yapılacaktır.

2.3.2.1. Eğitim

Kadınların iş gücüne katılımında başta gelen faktör eğitimidir. Eğitim, kadınların iş gücü piyasasında daha etkili olmalarını ve toplum hayatında da statü açısından önemli bir etkiye sahip olmalarını sağlamaktadır. Bununla beraber kadınların eğitim seviyesinin yüksek olması çalışma hayatına daha kolay katılmalarına katkıda bulunacaktır (Bozkaya, 2014).

Kadınların eğitim seviyelerindeki artış yüksek ücret alma şansını artırarak iş piyasasında olmamanın maliyetini arttırmaktadır. Buna “ikame etkisi” denir ve bu etki kadınların daha çok çalışma hayatında olmalarını sağlayarak olumlu etki yapmaktadır. Kadınların eğitim seviyesinin artması ücret artışına, ücret artışı da gelir artışına sebep olur ki kadınlar gelirlerindeki artışın bir kısmını eğlenceye ayırmaktadırlar. Buna da “gelir etkisi” denir. Bu etki ise kadınların çalışma hayatında geçirdikleri süreyi azaltarak olumsuz etki yaratmaktadır. Kadınların çalışma hayatında geçirdikleri süreyi ikame ve gelir etkisinden ağırlıklı olan oluşturmaktadır ve Türkiye’de ikame etkisi öne plana çıkmaktadır (Tansel, 2002, s. 12).

Toplumda eğitim düzeyinin artırılması kadınların ekonomik faaliyetlerde sosyal olarak etken olmasını sağlamaktadır. Eğitim ve öğretimi daha fazla desteklenen kadınlar için yüksek statü ve gelire sahip iş piyasasında istihdam ile ilgili engeller daha kolay ortadan kalkacaktır (Standing, 1976).

2012 yılında yapılan bir çalışmada ilkokul mezunu bir kadının istihdam oranı %3 iken üniversite mezunu bir kadının istihdam oranının %73 olduğunu belirlenmiştir (Günsoy & Özsoy, 2012). Adana, Ankara, İstanbul ve İzmir’i içine alan 4 il için yapılan bir çalışmada da kadınların eğitim seviyeleri arttıkça çalışma hayatında daha çok var oldukları ve istihdam edildikleri dolayısıyla işsizliğin azaldığı sonucuna varılmıştır (Özar & Günlük-Şenesen, 1998, s. 311).

Kadınların eğitimi istihdamda pozitif bir etki yapmasına karşın doğurganlık oranını azaltmaktadır. Bu durum kadının eğitim düzeyinin artmasıyla çok çocuk doğurma ve işgücüne katılmamanın yüksek fırsat maliyetinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sackey, 2005). Kadınların yüksek eğitilmiş olması toplumun gelişmişlik düzeyini gösteren unsurlar arasında yer almaktadır. Kadının eğitim düzeyi ve ekonomik özgürlüğü arttıkça; büyüttüğü çocukların sağlık, yaşam ve eğitim olanakları yükselmekte, kadınlar ekonomik kalkınmaya daha etkin bir şekilde dahil olmaktadır (Bedük, 2005).

2.3.2.2. Medeni Durum

Kadınların iş gücüne katılımındaki etkenlerden bir diğeri medeni durumdur. Kadınların medeni durumları ile iş gücüne katılmaları arasındaki ilişki çok güçlüdür. İş tecrübesi fazla olduğu zaman genellikle daha yüksek maaş ve kariyere sebep olduğu için kadınlar evlilik yerine çalışmayı tercih edebilmektedirler. Evlilik ve çocuklar, kadının istihdamını olumsuz etkilemekte, daha çok kocasına bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında çocukların doğumu, evliliğin oluşturduğu faydayı arttırmakta ve bu sayede boşanma oranlarını azaltabilmektedir (Klaauw, 1996).

Evlilik ve çocuk sayısındaki artış kadın istihdamını olumsuz etkilemekle beraber, erkeklerde ise tam tersi durum meydana gelmektedir. Erkekler evin geçimini sağlamak zorunluluğu sebebiyle daha çok çalışmaya başlamaktadır. Kadınların asli görevinin evin düzenini sağlamak ve çocuk büyütmek olarak görülmesi, kadın istihdamının artmasını engelleyen en büyük etken olmaktadır.

Medeni duruma göre kadın istihdamı incelenirken kentte yaşayan ve kırsalda yaşayan kadın ayrımına da dikkat etmek gerekmektedir. Kentte yaşayan evli, çocuklu kadın ile kırsalda yaşayan evli, çocuklu kadının işgücüne katılımı farklı düzeyde olmaktadır. Kırsalda ücretsiz aile işçisi olan kadın işe çocuğuyla beraber gidebilmesine karşın, kentte çalışan kadın çocuğuna bakabilecek birini aramak zorunda kalmaktadır (Mercanlıoğlu, 2009, s. 40). Dolayısıyla çocuğunu bırakacak yer bulamayan kadınların istihdama katılması da daha düşük seviyede kalmaktadır.

Boşanma ise kadın istihdamında olumlu bir etki meydana getirmektedir. Boşanan kadının nafakasının yetmemesi, yaşam ve çevre şartlarının değişmesi gibi sebepler, kadınların iş hayatına daha fazla katılım sağlamasına neden olmaktadır. Şehirde yaşam maliyetinin fazla olması, burada yaşayan boşanmış kadınların çalışma kararı almalarında güçlü bir etkiye sebep olmaktadır (Özer & Biçerli, 2003).

2.3.2.3. Kayıt Dışı İstihdam

Ücretsiz aile işçisi durumundaki kadının istihdamını önleyen en önemli durumlardan birisi kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı ekonomi gerçekte olmasına rağmen kayıtlı olmayan ekonomidir (Sarılı, 2002). Kayıt altına alınamayan ekonomi milli gelir, işsizlik, istihdam gibi değişkenlerin ölçülememesine sebep olmaktadır. Kayıt dışı istihdamda kadınlar çalışmıyor gibi görülse de özellikle tekstil sektöründe fason üretim yapan şirketlerde parça başına iş yaptığı, evinde de iğne oyası, dantel, dikiş ve gündelikçi olarak çalıştıkları bilinmektedir (Özer & Biçerli, 2003).

Tarım sektörü kayıt dışı istihdamın en yoğun yaşandığı sektördür. Yevmiyeli olarak çalıştırılan işçilerin büyük kısmı sigortasız çalışmaktadır. Tarihin ilk zamanlarından başlayarak çoğunlukla kadın ve çocuklar, yevmiyeli ve sigortasız olarak tarlalarda çalışmaktadır. Kadınların kayıt dışı çalışması anlamına gelen bu durum nedeniyle kadın iş gücü doğru hesaplanamamaktadır. Ayrıca bu durum kadınların zor şartlarda, hijyenik olmayan yerlerde ve düşük ücretle çalıştırılmaları anlamına da gelmektedir (Yıldız, 2013, s. 98).

Kadınların kayıt dışı istihdama yönelmesinin başka bir sebebi de çocuklarını bırakabilecek yer bulamayışları veya buldukları yerlerin pahalı olmasıdır. Bu durum kadınların evde yapabildikleri para getiren işlere yönelmelerine sebep olmaktadır. Tüm bu bilgilerden hareketle kayıt dışı istihdam kadın istihdamının hesaplanabilmesindeki en büyük engel olarak dikkat çekmektedir.

2.3.2.4. Doğurganlık

Kadınların iş gücüne katılımlarını etkileyen diğer bir unsur doğurganlıktır. Kadınların iş gücüne katılımları ile doğurganlık genel anlamda negatif ilişkilidir. Ancak yüksek kazanç ve statü elde eden kadınlar bunu kaybetmemek için daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir. İstihdam edilen kadınların çocuklarıyla az vakit geçirdiği görülmektedir. Kısaca kadınların doğurganlıkları ve işgücüne katılımları birbirini etkilemektedir (Weller, 1977).

Kadınlar doğurganlığa karar verirken öncelikle çocuklar için harcayacakları zamana dikkat etmektedir. İş gücü piyasasında aktif bulunmak çocuklu olmanın fırsat maliyetini, çocukları büyütürken harcanan zaman ve emek bedelini arttırmaktadır.

Dolayısıyla bu durum kadınların yeni bir çocuk doğurma isteğini azaltmaktadır (Adsera, 2005, s. 189; Selim, 2006, s. 142).

Kadınların iş gücü piyasasına nasıl dahil oldukları da doğurganlık açısından önemlidir. Ücret alarak bir iş sahibi olan kadınlar hiç çalışmayan kadınlara göre daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmektedir (Kutlar vd., 2012, s. 150). Çalışma hayatında olup ücret almak çocuk sahibi olmanın fırsat maliyetidir. Buna karşılık evde olup çalışmayan veya kırsalda ücretsiz aile işçisi olan kadınlar daha fazla çocuğa sahiptir (Selim & Üçdoğruk, 2003, s. 55).

Yapılan çalışmaların çoğunda kadınların çalışma hayatına dahil olmasının doğum oranını düşürdüğü sonucuna varılmıştır. 1980'den sonra çoğunlukla gelişmiş OECD ülkelerinde artan işsizlikle beraber kadınların çalışması ile doğurganlığı arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Kadınların iş gücü piyasasına katılmasının doğurganlığa etkisini, iş gücü piyasası ve işsizlik şekillendirmektedir (Adsera, 2005, s. 189).

İşsizliğin kısa ve uzun süreli olması da doğurganlığı etkilemektedir. Kısa süreli işsizlik uzun süreli işsiz kalmaya göre daha fazla tercih edilebilmektedir. Çünkü uzun süreli işsizlikte tekrar işe dönmek daha fazla zorlaşacağı için kadınlar işten ayrılmayı tercih etmemektedir. Ayrıca sürekli işsizlikte aile bütçesi de olumsuz etkilenmekte, çocuğun maliyetinin aile için yük olacağı düşünülebilmektedir (Bettio & Villa, 1998, s. 162). Kısaca kısa süreli işsizlikte doğurganlık artarken uzun süreli işsizlikte azalmaktadır (Adsera, 2004, s. 22, 2006, s. 79; Adsera & Menendez, 2011, s. 41).

2.3.2.5. Yaş

Yaş faktörü kadınlar için iş gücüne katılımı etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Genç nüfusun fazla olduğu Türkiye'de kadın istihdamı daha çok genç yaşlarda gerçekleşmektedir. Bu durum eğitim seviyeleri ve iş tecrübeleri bakımından genç kadınların avantajına olmaktadır. Kadın istihdamının daha çok genç nüfustan oluşmasının temel sebebi, kültürümüzde genellikle kadınların evlenip çocuk doğurunca iş hayatına geri dönememelerinden kaynaklanmaktadır (Aydoğmuş, 2019).

Kadınların iş gücüne katılımının en düşük olduğu zaman 15-19 yaşlarıdır. Bunun başlıca nedeni zorunlu eğitim süresidir. Türkiye'de kadınların istihdamı 30 yaşına kadar artmakta, 30 yaşından sonra ise azalmaktadır. Bunun sebepleri arasında evlilik, çocuklar, sağlık sorunları gibi faktörler yer almaktadır (Çolak & Kılıç, 2001). Ancak kırsal ve kent yaşamı olarak duruma bakıldığında kent yaşamında 20-24 yaş aralığındaki kadınların

istihdamının en üst düzeye çıktığı ve daha sonra azaldığı tespit edilmiştir. Kırsal yaşamda ise, kadın istihdamının her yaş grubunda yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Özer & Biçerli, 2003, s. 5).

Tüm bu bilgilerden hareketle yaş faktörünün kadın istihdamında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Genç yaştaki kadınlar istihdam açısından daha avantajlıdır. Fakat orta yaşlardaki kadınlarda iş gücü piyasasına katılım görece daha düşük seviyelerde kalmaktadır.

2.3.3. Dünyada ve Türkiye’de Kadın İstihdamı

Kadın istihdamının tarihsel sürecine ve etkileyen faktörlerine değinildikten sonra günümüzde kadın istihdamının durumuna ilişkin bilgiler iki ayrı başlık altında anlatılacaktır. İlk olarak dünyada daha sonra ise Türkiye özelinde kadın istihdamının durumu ayrı ayrı incelenecektir.

2.3.3.1. Dünyada Kadın İstihdamı

Dünya nüfusunun yarısına yakını kadınlar oluşturmaktadır. Buna karşın ekonomik hayatta ve sosyal yaşantıda aynı durum söz konusu değildir. Ülkelerin gelişmişlik durumuna göre farklı olmasına karşın genelde tüm ülkelerde kadınların iş gücü piyasasına katılımları erkeklere göre daha düşük seviyede kalmaktadır. Kadınların iş gücü piyasasına dahil olmalarındaki artış her ne kadar olumlu olsada, tarihte bu katılım ilk olarak güvensiz ve düşük ücret içeren sektörlerde başlamıştır (Standing, 1999). Günümüze geldiğimizde ise gelişmekte olan ülkelere göre gelişmiş ülkelerde kadın istihdamı daha iyi olmasına rağmen, dünya nüfusuna bakıldığında çalışma hayatında kadın erkek eşitliği hâlâ tam sağlanamamıştır (Kılıç & Öztürk, 2014).

İş gücüne katılım oranı, çalışanlar ile iş arayanların sayıları toplamının çalışabilecek olanların sayısına oranıdır. Dünyada iş gücüne katılım oranı ile ilgili yapılan araştırmalar, ilk olarak kadın istihdamının zamanla artmakta olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda erkek istihdamının kadın istihdamına göre daha az artışta olduğunu göstermektedir (Bergemann & Van den Berg, 2008; Ehrenberg & Smith, 2016; Genre vd., 2010; Lewis & Peterson, 2002; Olsen, 1994).

Dünyada meydana gelen ekonomik gelişmeler ve sanayileşme tarım sektöründe üretimin artmasını sağlarken kırsaldan kente göçe de sebep olmuştur. Kente doğru

meydana gelen göçle beraber bireylerin tüketim eğilimleri değişmiş, yaşam kaliteleri artmış ve evde yaptıkları pek çok ürünü artık piyasadan temin etmeye başlamışlardır. Bu da erkekler kadar kadınların da iş gücü piyasasına katılımlarını arttırmıştır. Sanayinin gelişmesi ile yaşam kalitesindeki artış, istihdamın azalmasına neden olmuştur. Bunun temel nedeni de, eğitim süresinin uzaması ve daha fazla boş zaman tüketilmesidir (Zaim, 1997, s. 132). Dünyada sanayinin ilerlemesi ile kadın istihdamı önce azalmakta ancak sonrasında ise artmaktadır (Ghose & Majid, 2010, s. 12).

Aşağıdaki tabloda dünyada ülkelere ve cinsiyete göre işsizlik yüzdeleri yer almaktadır.

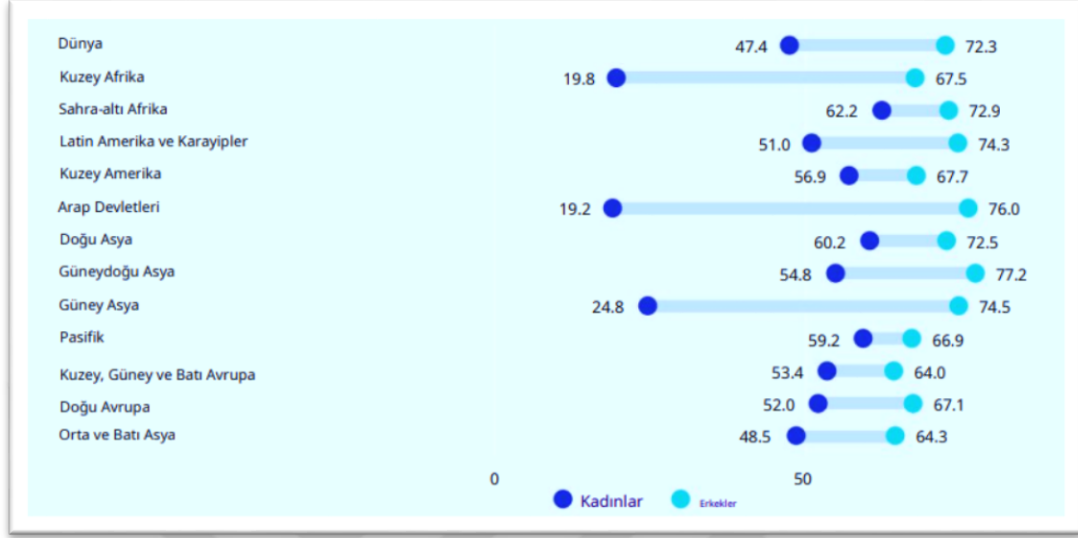
Tablo 2.2. Dünyada Ükelere ve Cinsiyete Göre İşsizlik Yüzdeleri

ÜLKELER		Belçika	Kanada	İsviçre	Çin	Almanya	İspanya	Finlandiya	Fransa	Yunanistan	İtalya	Japonya	Kore	Meksika	Kuzey Amerika	Hollanda	Norveç	Yeni Zelanda	Suudi Arabistan	İsviçre	Türkiye	ABD
2019	KADIN	4,9	5,2	4,7	4	2,7	16	6,2	8,3	21,5	11,1	2,2	3,6	3,5	3,8	3,4	3,4	4,4	21,4	7	16,4	3,6
	ERKEK	5,7	6	4,1	5,1	3,5	12,5	7,2	8,5	14	9,1	2,5	3,9	3,5	4	3,4	4	3,8	2,5	6,7	12,3	3,7
	TOPLAM	5,4	5,7	4,4	4,6	3,1	14,1	6,7	8,4	17,3	10	2,4	3,8	3,5	3,9	3,4	3,7	4,1	5,6	6,8	13,7	3,7
2020	KADIN	5,4	9,4	5	4,3	3,4	17,4	7,5	8	19,8	10,2	2,5	4	4,1	8,5	4	4,1	5	21	8,3	14,9	8,3
	ERKEK	5,7	9,5	4,7	5,5	4,2	13,9	8	8,1	13,5	8,4	3	3,9	4,7	8	3,7	4,7	4,3	4,2	8,3	12,3	7,8
	TOPLAM	5,6	9,5	4,8	5	3,9	15,5	7,8	8	16,3	9,2	2,8	3,9	4,5	8,2	3,8	4,4	4,6	7,5	8,3	13,1	8,1
2021	KADIN	5,9	7,2	5,3	4	3,2	16,7	7,1	7,8	18,9	10,6	2,5	3,7	4,1	5,4	4,5	4,2	3,9	21,5	9	14,7	5,2
	ERKEK	6,6	7,7	4,9	5	3,9	13,1	8,1	8	11,3	8,7	3,1	3,6	4,1	5,7	4	4,6	3,7	3,3	8,4	10,7	5,5
	TOPLAM	6,3	7,5	5,1	4,6	3,6	14,8	7,6	7,9	14,7	9,5	2,8	3,6	4,1	5,6	4,2	4,4	3,8	6,7	8,7	12	5,4
2022	KADIN	5,3	5	4,4	4,2	2,7	14,7	6,4	7,4	16	9,4	2,3	3	3,4	3,7	3,8	3	3,5	19,5	7,9	12,7	3,5
	ERKEK	5,9	5,4	4	5,4	3,2	11,5	7,2	7,5	9	7,1	2,9	2,7	3,3	3,9	3,3	3,3	3,1	2,4	6,9	8,7	3,7
	TOPLAM	5,6	5,2	4,2	4,9	3	13	6,8	7,4	12,2	8,1	2,6	2,8	3,3	3,8	3,5	3,2	3,3	5,6	7,4	10	3,6

Yukarıda verilen tablo incelendiğinde 2021 yılında kadın işsizliğinin en fazla olduğu ülkeler Suudi Arabistan %21,5, Yunanistan %18,9 ve İspanya %16,7'dir. Yine 2021 yılı için erkek işsizliği Suudi Arabistan'da %3,3, Yunanistan'da %11,3 ve İspanya'da %13,1 olarak görülmektedir. Bu ülkelere bakıldığında kadın işsizliğinin erkek işsizliğine oranla çok daha fazla olduğu ve cinsiyet eşitsizliği dikkat çekmektedir.

Tabloya bakıldığında Belçika'da kadın işsizliği ile erkek işsizliği arasındaki fark %0,8 iken bu oran 2022 yılında % 0,6 olmuştur. Kadınların erkeklere göre %0,6 gibi bir oranla daha çok istihdam edildiklerini görmekteyiz. Kadın işsizliğinin 2019 yılında en fazla olduğu ülke %18,9 oranıyla Suudi Arabistan'dır. Bu oran 2022 yılında %17,1 olmuştur. Çin'e bakıldığında ise 2022 yılına kadar olan yıllarda kadın işsizliğinin erkek işsizliğine göre daha az olduğu görülmektedir. 2022 yılındaki veriler incelendiğinde kadın işsizliğinin en fazla olduğu ülkelerde ikinci sırada %7,0 ile Yunanistan, üçüncü

sırada da %4,0 ile Türkiye yer almaktadır. 2022 yılında %0,8 oranla Finlandiya’da kadın işsizliği diğer ülkelere göre kısmen daha düşük görülmektedir.

Şekil 2.4. Cinsiyete, Dünyaya ve Alt Bölgeye Göre İş Gücüne Katılım Oranı, 2022 (Yüzdelar)

Kaynak: (ILO, 2023)

Şekil 2.4 incelendiğinde ilk tespit, dünyanın hemen hemen tümünde erkek iş gücü katılım oranı kadın iş gücü katılım oranından daha fazladır. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde kadın erkek katılım farkı, gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır.

Dünya genelinde iş gücüne katılım oranlarına bakıldığında, iş gücüne katılım kadınlarda %47,4 iken erkeklerde %72,3 olarak belirlenmiştir. Bu oran kadınlarda en düşük %19,2 ile Arap Devletlerinde, en yüksek %62,2 ile Sahra-altı Afrika’dadır. Arap Devletlerinde bu oranın düşük olmasının temel sebeplerinden biri bazı müslüman ülkelerde kadınların çalışmalarının yasak olmasıdır. Sahra-altı Afrika’da kadın işgücüne katılım oranının yüksek olması ise ailenin gelirinin yeterli olmaması sebebiyle kadının da çalışması gerekmesi veya eğitimlerini devam ettirmek için yeterli fırsatlarının olmaması yüzünden çalışmak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır. Dünya geneline bakıldığında kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranları karşılaştırıldığında %56,8 ile en fazla fark Arap Devletlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunu %49,7 ile Güney Asya

takip etmektedir. İşgücüne katılımdaki en az fark ise %7,7'lik oranla Pasifik'te görülmektedir.

Uluslararası farklılıklar incelendiğinde aile yapısı ile ilgili faktörler, kadınların evde çalışmayı tercih etmesi, kadınların iş hayatındaki yerini ve durumunu koruyan düzenlemeler farklılıkların nedenleri olarak görülmektedir (Antecol, 2000, s. 412).

Dünyada ve Türkiye'de her ne kadar kadınların büyük bir kısmı tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasına karşın genelde tarım sektöründe istihdam oranı düşmektedir. Bunun en önemli sebepleri arasında, kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, kente göçün olması ve kadınların ücretli istihdam edilmesi gösterilebilir.

2.3.3.2. Türkiye'de Kadın İstihdamı

Ülkelerin ulaşmak istedikleri temel amaç, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Bunun için kaynakların etkin kullanılabilmesi, verimliliğin sağlanması, teknolojik gelişmelerin takip edilerek uygulanması ve insan kaynaklarının desteklenmesi gerekmektedir. İnsan kaynaklarının desteklenmesi verimliliği de arttıracaktır. İnsan kaynaklarının içinde büyük çoğunluğu oluşturan kadınların, verimliliğin arttırılmasında etkin olarak çalışması ekonomik büyüme ve kalkınma adına büyük önem taşımaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadınların iş gücü piyasasına katılımları sanayi devrimi ile olmuş, zamanla bu katılım artmasına rağmen istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kadınların piyasaya girmelerine temelde toplumumuzdaki her işin kadınlara uygun olmadığı şeklindeki düşünceler engel olmuştur. Deneyimsiz olmaları ve eğitimdeki yetersizlik, erkeklerin yerine düşük ücretli ikame edilmelerine sebep olmaktadır (İçin, 2012, s. 28).

Türkiye'de kadınların istihdam edilmesinin ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli bir yer tuttuğu yadsınamaz. Kadınların iş gücüne daha çok katılmasının teşvik edilmesi ve aile yapısındaki konumunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Türk aile yapısında kadınlar ön planda olmasa da geri planda her zaman ekonomik büyümede etkili olmuştur. Ülkemizde kadınların işgücüne katılımı, kadınların toplumumuzda daha fazla yer edinmeleri, erkek ve kadın eşitliğinin önemsendiği bir toplum yapısının oluşması için önemlidir (Karakoç, 2022, s. 14).

Türk toplumunda kadınların çalışma hayatındaki yerinin belirlenmesinin temel göstergesi İş Gücüne Katılım Oranıdır (İKO). Ülkemizde bu oran kadınlarda düşüktür.

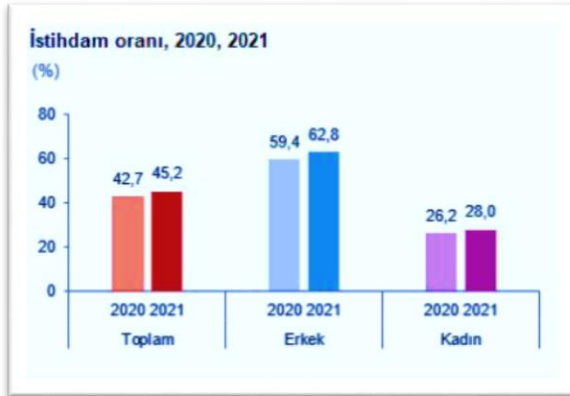
Bunun nedenleri arasında ilk sırada, eğitimde geçen sürenin uzun olmasının gençlerin işgücü piyasasına katılmasında engel olması gelmektedir. İkinci olarak, kırsaldan kente yapılan göç ile kadınlar tarım alanından ev hayatında çalışmaya yönelmişlerdir (Karataş, 2006, s. 14).

Tablo 2.3 Temel işgücü göstergeleri, 15+ yaş, 2020, 2021

	2021			2020 ^(r)			Bir önceki yıla göre fark		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
(Bin kişi)									
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	63 704	31 533	32 172	62 579	30 956	31 623	1 125	577	549
İşgücü	32 716	22 156	10 560	30 735	20 990	9 746	1 981	1 166	814
İstihdam	28 797	19 792	9 005	26 695	18 396	8 299	2 102	1 396	706
İşsiz	3 919	2 364	1 554	4 040	2 594	1 445	-121	-230	108
İşgücüne dahil olmayanlar	30 989	9 377	21 612	31 844	9 966	21 877	-855	-589	-265
(%)									
İşgücüne katılma oranı	51,4	70,3	32,8	49,1	67,8	30,8	2,3	2,5	2
İstihdam oranı	45,2	62,8	28	42,7	59,4	26,2	2,5	3,4	1,8
İşsizlik oranı	12	10,7	14,7	13,1	12,4	14,8	-1,1	-1,7	-0,1
Genç nüfusta işsizlik oranı (15-24 yaş)	22,6	19,4	28,7	24,9	22,4	29,7	-2,3	-3	-1

(r) Veriler yeni tanım ve kavramlara göre revize edilmiştir.

İş gücü 2021 yılında önceki yıla göre artarak 32 milyon 716 bin kişi olmakla beraber iş gücüne katılma oranı ise %2,3 artış göstermiştir. İş gücüne katılım kadınlarda 2020 yılında 9746 iken 2021 yılında bu sayı artarak 10560 olmuştur. Kadınlarda iş gücüne katılım oranı 2020 yılında %30,8 iken 2021 yılına gelindiğinde %32,8'e yükselmiştir. Kadın istihdam oranına bakıldığında 2020 yılında %26,2 iken 2021 yılında %28,0 olarak belirlenmiştir.

Şekil 2.5. 2020-2021 İstihdam Oranları

Kaynak: TÜİK Hane halkı İş Gücü Anketleri (2021)

Şekil 2.5'te yer alan 2021 yılı işgücü istatistiklerine bakıldığında genel istihdam oranı %45,2 olarak görülmektedir. Erkeklerde istihdam oranı 2020 yılında %59,4 iken 2021 yılında %62,8 olmuştur. Bu oran kadınlarda 2020 yılında %26,2 iken 2021 yılında %28,0 oranına yükselmiştir.

Tablo 2.4. Sektöre göre istihdam edilenler, 15+ yaş, (Bin kişi), 2020, 2021

	2021			2020			Bir önceki yıla göre fark		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
İstihdam	28 797	19 792	9 005	26 695	18 396	8 299	2 102	1 396	706
Tarım	4 948	2 901	2 047	4 737	2 820	1 917	211	81	130
Sanayi	6 143	4 644	1 499	5 482	4 165	1 317	661	479	182
İnşaat	1 777	1 693	84	1 546	1 476	70	231	217	14
Hizmet	15 928	10 553	5 374	14 930	9 934	4 995	998	619	379

(r) Veriler yeni tanım ve kavramlara göre revize edilmiştir.

Tablo 2.4'te yer alan sektörel anlamda istihdam sayılarına bakıldığında 2020 ile 2021 yılları arasındaki fark; tarım sektöründe kadınların sayısı 130 bin iken erkeklerin sayısı 81 bindir. Dolayısıyla kadınların tarım sektöründe daha aktif olduklarını, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların fazla olduğunu ifade edebiliriz. Sanayi, inşaat ve hizmet sektöründe ise erkeklerin sayısının kadınlardan oldukça fazla olduğunu görmekteyiz.

2.4. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Kadın istihdamına yönelik tarihsel süreç ve teorik açıklamalara yer verilmesinin ardından çalışmanın diğer iki önemli kavramı olan ekonomik büyüme ve kalkınmaya ilişkin bilgiler iki ayrı alt başlık şeklinde bu bölümde genel anlamda açıklanacaktır.

2.4.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerinin belirli bir zaman diliminde artması olarak tanımlanmaktadır. Genellikle gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) olarak ölçülür ve ekonomik büyüme oranı yüzde olarak ifade edilir. Eğer ekonomik büyüme hızlı gerçekleşiyorsa o ülkenin ekonomisi başarılı olmuş demektir (Gordon, 2000, s. 286). Bu sebeple tüm ülkeler için ekonomik büyüme temel amaç olmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin mal ve hizmet üretiminde, gelir düzeyinde, istihdamda ve yaşam standardında artış sağladığı anlamına gelmektedir. Biçerli ekonomik büyümeyi,

“kişi başına reel üretimde meydana gelen sürekli artış” şeklinde tanımlamaktadır. Oluşan artışın büyüme olabilmesi için devamlı olması gerekmektedir (E. Ünsal, 2007, s. 93). Dolayısıyla ekonomik büyüme uzun dönemli bir durumdur. Ekonomik büyüme, bir ekonomideki toplam mal ve hizmet üretiminin artmasıyla gerçekleşir. Bu üretim artışı, daha fazla yatırım, yeni teknolojilerin benimsenmesi, üretkenlik artışı, nüfus artışı ve ticaretin genişlemesi gibi faktörlerden kaynaklanabilmektedir.

Ekonomik büyüme genellikle yatırım miktarındaki artışla ilişkilidir. Yatırım, fabrika ve makinelerin inşası, altyapı geliştirme, araştırma ve geliştirme faaliyetleri gibi ekonomik faaliyetleri destekleyen sermaye harcamalarını içermektedir. Yatırımın artması, üretkenliği artırır ve ekonomik büyümeyi destekler. Ekonomik büyümede doğrudan yabancı yatırımlar, yetersiz sermayesi olan kısaca sermaye birikimi yapamayan ülkeler için oldukça önemli bir kaynaktır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımın yapıldığı ülke için istihdam açısından önemli katkı sağlamaktadır. Ayrıca üretim faktörlerini çoğaltması ve teknolojik gelişmeleri de yanında getirmesi sayesinde ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir (Alagöz vd., 2008, s. 80).

Ekonomik büyüme üzerinde etkili bir diğer unsur da yatırım teşvikleridir. Yatırım teşvikleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinin kalkınmayı sağlayabilmek için kullandıkları bir politika aracıdır. Ülkemizde her ile yatırım teşvikleri verilerek bölgesel olarak ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Bir ilde yatırımlar artınca o ilde GSYH artmaktadır. Bir bölgede nüfus ve sanayi tesisleri arttıkça bölgesel büyüme sağlanmasına karşın kamuya yapılan yatırımlar bölgesel büyümede etkili olmamaktadır (Yavan, 2011, s. 65).

Teknolojinin hızlı gelişmesiyle araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri ülke ekonomileri açısından oldukça önem kazanmaktadır. Ar-Ge yatırımları ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekte, bu sebeple de kamu ve özel sektör tarafından destek görmektedir. Bunun en belirgin örneği teknoparklardır. Teknoparklar, yeni teknolojileri geliştirmekte ve bu sayede de üretim düzeyini arttırmaktadır (Koç, 2018, s. 477).

Ticari açıklık da büyüme üzerinde etkilidir. Ticari açıklık, ithalat ve ihracatın toplamının oluşturduğu dış ticaret hacminin milli gelire oranıdır. Bu oran ne kadar büyükse ülke ekonomisi de o kadar dışa açık demektir (Kurt & Berber, 2008, s. 58). Ekonomik büyüme ile ticari açıklık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Demografik yapı ile ekonomik büyüme arasında bir koentegrasyon ilişkisi vardır. Nüfustaki aşırı artış; yatırım, tasarruf ve kişisel sermayenin kalitesi ekonomik büyümeyi

olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak nüfus yoğunluğu, uzmanlaşmanın artması ve bilgi yayılımı gibi sebeplerle ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlamaktadır (Petrakos vd., 2007, s. 10).

2.4.1.1. Ekonomik Büyümenin Ölçülmesi

Ekonomik büyümenin ölçümünde 1991 yılına kadar GSYH'nin yerine GSMH kullanılmaktaydı. GSYH ile GSMH arasındaki tek fark kapsadıkları coğrafyadır (Gordon, 2000, s. 35).

İktisadi büyüme ortalama büyüme hızı (g) ile ölçülür. Ortalama büyüme hızı ise reel GSYH'deki yıllık artışı gösterir:

$$g = \left\{ \frac{\text{Dönem Sonundaki Reel GSYH}}{\text{Dönem Başındaki Reel GSYH}} \right\}^{1/n} - 1 \quad n = \text{Yıl Sayısı} \quad (2.8.)$$

İktisadi büyüme bazen de yıllık büyüme hızı ile ölçülür. t ve $t-1$ yıllarında GSYH'de oluşan değişim ile $t-1$ yılındaki GSYH arasındaki oranın 100 ile çarpımına eşittir (E. M. Ünsal, 2005, s. 16).

$$t \text{ yılındaki büyüme hızı} = \left(\frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} \right) \times 100 \quad (2.9.)$$

2.4.2. Ekonomik Kalkınma Kavramı

Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin meydana getirilmesi ve toplumun refah seviyesini arttırmak için kaynakların etkin kullanımının sağlanması ile ulaşılan durumdur (Alataş, 2014, s. 5). Ekonomik kalkınma aynı zamanda, ülkelerdeki üretim ve gelirin artmasıyla beraber ekonomik, sosyal ve politik alanların yapısında oluşan değişim olarak da tanımlanmaktadır (Erbay & Özden, 2013, s. 5).

Ekonomik kalkınma kavramı hem ekonomik büyüme hem de insani yaşam kalitesinin dahil olduğu bütün ekonomik süreci içine almaktadır. Yani ekonomik kalkınma kavramı ekonomik büyümeden daha geniş bir kavramdır. Kalkınma gelire ek olarak tüketim, işsizlik, sağlık, eğitim, adalet, güven gibi durumlarla da ilgilenmektedir. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramlarını karıştırmamak gerekir. Ekonomik büyüme, kalkınma sürecini tamamlamış ülkeler için kullanılırken; ekonomik kalkınma kavramı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaktadır (Yamak vd., 2021, s. 379).

Gelişen ülkelerde ekonomik kalkınmaya; kıt sermaye, vasıfsız ve verimsiz çalışan, değişim istemeyen katı düşünce yapısı ve ciddi yoksulluk gibi unsurlar engel olmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma milli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha iyi yaşam şartları, daha yüksek kişi başı gelir, yüksek üretim anlamına gelen kalkınma ülkelerin asıl istediği durumdur. Diğer amaç ise yoksulluğu en düşük seviyeye çekmek, teknolojik, statü ve güç adına gelişmiş ülkelere ulaşmaktır (Arndt, 1989, ss. 1-22).

2.4.2.1. İnsani Gelişme Endeksi

Ekonomik kalkınma ve insani gelişme kavramları, bir ülkenin refah düzeyini ve yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen süreçler olup birbirini tamamlamaktadır. İnsani gelişme endeksi; yaşam süresini, okur yazarlık oranını ve ülkelerin yaşam uzunluğunu göstermektedir (UNDP, 2020). İnsani gelişme, insanların tüm yönlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Kişinin özgürlüğünün artırılması; sağlık ve eğitim ile ilgili tüm kurumlara ulaşması; beslenme barınma gibi insani faktörlerinin korunması ve geliştirilmesi insani gelişme endeksini oluşturmaktadır.

İnsani gelişme endeksi (İGE), insanların mutlu olmalarını, sağlıklı ve başarılı bir hayat idame etmelerini göz önünde bulunduran bir kalkınma endeksidir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) yayınladığı insani gelişme endeksi, daha kaliteli yaşam için milli gelir, eğitim ve sağlık göstergeleri ile hesaplanmaktadır. Bu sayede insanların zenginliğinin ülkelerarası karşılaştırılması daha kolay yapılmaktadır. İGE’de en fazla etkili olan değişkenler eğitim, istihdam ve sağlık değişkenleridir (Yakut & Korkmaz, 2010, s. 65).

İnsani gelişme endeksi ünlü bilim adamı Amartya Sen’in yapabilirlik yaklaşımını örnek almıştır. Bu yaklaşıma göre, yapılan bütün çalışmalar bireylerin başarı, özgürlük ve yapabilirliğini konu alarak kişilerin yaşadıkları hayatın önemini vurgulamaktadır (Anand & Sen, 1994, s. 1).

UNDP, Amartya Sen tarafından 1980’li yıllarda geliştirilen insana bağlı kalkınma modelini örnek alarak İnsani Gelişme Raporunu yayınlamıştır. İlk olarak ünlü iktisatçı Mahbub-ul Haq ve grubu tarafından 1990 yılında yayınlanan raporda insani gelişim endeksinin tanımı aşağıdaki gibi yapılmaktadır:

“İnsani gelişme, insanların seçeneklerini artırma sürecidir. En önemli olanlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmek, eğitilmiş olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip

olabilmektir. İlave seçenekler, siyasal özgürlük, koruma altında insan hakları ve Adam Smith'in toplumda diğerlerine utanmadan karışabilme yeteneği olarak açıkladığı öz saygıyı içerir" (UNDP, 1990, s. 10).

İnsani gelişme endeksi, ülkelerin insani gelişmelerinin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. İnsani gelişme endeksi kolay veri elde etme ve temel gereksinimleri göstermesi adına üç ana başlık altında incelenir. Bunlardan birincisi doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen sağlıklı yaşam (Sağlık Endeksi), ikincisi okuryazarlık oranı ve ortalama eğitim süresi (Eğitim Endeksi), üçüncüsü GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) satın alma gücü paritesine göre dikkate alınan esaslardır (Gelir Endeksi)(UNDP, 2021, s. 215). Endeks meydana getirilirken her bir gösterge için sabit bir minimum ve maksimum değer belirlenir. Bu değerler aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.5 İnsani Gelişim Endeksi Değişkenlerinin Minimum ve Maksimum Değerleri

Değişkenler	Minimum Değer	Gözlenen Maksimum Değer
Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)	20	85
Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	0	15
Beklenen Eğitim Süresi (Yıl)	0	18
Kişi Başına GSYH (SAGP'ne göre, ABD doları)	100	75.000

Kaynak: (UNDP, 2018, s. 2)

İnsani gelişme endeksinin genel formülü şu şekildedir:

$$\text{Değişim Endeks} = (\text{Gözlenen Değer} - \text{Minimum Değer}) / (\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer})$$

(2.10.)

$$\text{İnsani Gelişim Endeksi} = (\text{Yaşam Endeksi})^{1/3} \times (\text{Eğitim Endeksi})^{1/3} \times (\text{GSYH Endeksi})^{1/3}$$

(2.11.)

İGE sıfır ile bir arasında değer alır. İnsani gelişim endeks değeri 1'e ne kadar yakınsa ülke o kadar yüksek düzeyde insani gelişme sağlamış demektir (Erdem & Çelik, 2019, s. 43). Elde edilen insani gelişim endeks değerlerine göre ülkeler dört kategoride incelenmektedir. İnsani Gelişim Endeksinde bulunan ekonomiler, puanlandırma ve gruplandırmalar aşağıdaki gibidir:

- 0,550 ve bunun altındaki ekonomiler düşük insani gelişim grubundadır.
- 0,550 ve 0,699 aralığındaki ekonomiler orta düzey insani gelişim grubundadır.
- 0,700 ve 0,799 aralığındaki ekonomiler yüksek insani gelişim grubundadır.
- 0,800 ve üzerindeki ekonomiler ise çok yüksek insani gelişim grubundadır (UNDP, 2014, s. 156).

3. İSTİHDAM, EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi incelendiğinde; ekonomik büyümenin işsizlik ile ilişkili olduğu ve bu sebeple bu ilişkinin araştırılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bu bölümde ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam ilişkisi ile ekonomik kalkınma, işsizlik ve istihdam ilişkisi iki ayrı başlık altında incelenecektir. Daha sonra istihdam konusunun özelinde kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınmayla ilişkisine yer verilecektir. Son olarak ilgili konuya ilişkin ampirik literatür özetiyle bölüm noktalanacaktır.

3.1. İstihdam, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

İstihdam, bir ülkedeki iş gücünün çalışma hayatına katılımı ve işlerin yaratılması anlamına gelmektedir. İstihdamdaki artış, ekonomik büyümeyi destekler, toplumun gelir düzeyini yükseltir, tüketim harcamalarını artırır ve ekonomide talebi canlandırır. Bu da üretim ve satışlarda artışa yol açmakta ve ekonomik büyümeyi tetiklemektedir (Doğan, 2012, s. 229).

İstihdam ile işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki görülmektedir. Piyasalar işsizliğin azalması durumunda istihdamın artacağı ya da tam tersinin gerçekleşeceği beklentisindedir (Walterskirchen, 1999, s. 2). Yine istihdam ile işsizliği karşılaştırırken demografik faktörleri incelemek de yerinde olacaktır. Eğer nüfus artışı iş gücünde orantılı bir artış sağlarsa ve istihdamdaki artış bundan daha az ise istihdam ile işsizlik birlikte artacaktır (Kosfeld & Dreger, 2006, s. 527). İstihdam ve işsizlik arasındaki ilişki ile ilgili bir diğer durum da piyasa politikalarıdır. Uygulanan aktif istihdam politikası piyasayı daha çekici kılarak işsizlik oranının artmasına sebep olacaktır (Walterskirchen, 1999, s. 2).

İstihdam ile işsizlik arasındaki ilişki incelendiği gibi ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiye de göz atmak gerekir. Ekonomik büyüme ile istihdam arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani ekonomik büyüme arttığında istihdam artıp, işsizlik azalmakta ya da ekonomik küçülme durumunda istihdam azalıp, işsizlik artmaktadır (Murat & Yılmaz-Eser, 2013, s. 101). İktisat teorisinin kabul gören temel kuramlarından biri, istihdam artışı için ekonomik büyümenin gerekli olduğudur (Kreishan, 2011, s. 228). Ancak ekonomik büyüme ile istihdam artışının birlikte olması

için üretimin iş gücü verimliliğinden daha fazla artması gerekmektedir (Walterskirchen, 1999, s. 2).

Ekonomideki büyüme ile işsizlik arasındaki ilişki de her zaman inceleme konusu olmuştur. Eğer büyüme oranı yüksek ise işsizlik oranı düşük olacaktır. Kısaca ekonomik büyüme ile işsizlik arasında da tıpkı istihdam ve işsizlik arasındaki gibi ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Üretimde oluşan büyüme, toplam talebi arttıracak dolayısıyla talebin karşılanması için daha fazla istihdama ihtiyaç duyulacaktır. Bu durum da işsizliğin azalmasını sağlayacaktır (Petkov, 2008, s. 1).

3.1.1. Okun Yasası

Ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki ilk kez 1962’de Arthur M. Okun tarafından “*Potential GNP: It’s Measurement and Significance*” isimli çalışma ile ifade edilmiştir. Bu çalışmada; ABD’de 1947:2-1960:4 dönemi için tam istihdamda ne kadar üretim yapabileceğini incelemiş, işsizlik oranının düşük olduğu zamanlarda reel büyüme oranının yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışma literatüre “Okun yasası” olarak eklenmiştir. Okun yasasına göre işsizlik oranıyla üretim arasında çift yönlü negatif bir ilişki bulunmaktadır (Rubcova, 2010, s. 3).

Okun Yasasına göre; reel büyüme ile işsizlik arasındaki oran aşağıdaki denklemle ifade edilmektedir;

$$u - u^* = -\beta \left(\frac{y - y^*}{y^*} \right) \quad \text{veya} \quad \Delta u = -\beta (y - y^*) \quad (3.1.)$$

u = fiili işsizlik oranı

u^* = doğal işsizlik oranı

y = fiili reel hasıla oranı

y^* = potansiyel reel hasıla oranı

β katsayısı 1947-1960 yıllarında ABD için yaklaşık 0,3 olarak tahmin edilmiştir. Okun, Amerikan ekonomisi ile ilgili yaptığı çalışmada, üretim ile işsizlik ilişkisinin oranını hesaplamak için kendi adı ile anılan Okun katsayısını kullanmış ve esneklik oranını 3 olarak hesaplamıştır. Kısaca işsizlikteki %1’lik artış reel büyümede %3 lük

düşüş anlamına gelmektedir. Ancak daha sonra bu ilişkinin zaman periyodu ve bölgeye göre değişiklik gösterdiği sonucuna varılmıştır (Swane & Vistrand, 2006, s. 8).

Okun ilişkisi, fiili ve potansiyel hasıla büyüme hızları ile işsizlik oranının değişimini aşağıdaki gibi formülize etmiştir:

$$\Delta u = -\beta(y - y^*) \quad (3.2.)$$

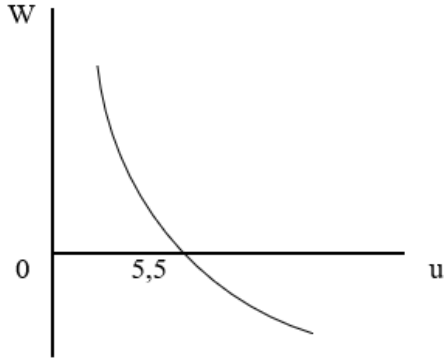
β katsayısı farklı ekonomiler veya bir ekonomideki farklı zaman aralıklarına göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca doğal işsizlik oranı ve potansiyel reel hasıla oranının hesabında bazı zorluklar bulunmaktadır. Okun yasası bazı hesapların zorluğuna rağmen hasılanın büyüme oranını, işsizlik oranındaki azalmaya dönüştürmek için kolaylık sağlamaktadır (Fischer vd., 1998, s. 19). Bu kural yaklaşık bir sonuç vermesine ve yıldan yıla çok kesin bir biçimde işlememesine karşın yine de büyümeden işsizliğe doğru anlamlı bir dönüştürme sağlamaktadır (Dornbusch ve Fischer, 1998:19).

Ekonomik büyüme ile işsizlik oranını inceleyen Okun yasası, politik açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu yasa sayesinde politikacılar büyümenin işsizliği azaltmadaki önemini görmektedirler (Attfield & Silverstone, 1997, s. 326). Okun yasası aynı zamanda hem teorik hem de ampirik olarak ekonomiyi de yakından ilgilendirmektedir. Teorik olarak, toplam arz eğrisi ve Phillips eğrisi ile ilişkilidir. Ampirik açıdan bakılırsa, Okun katsayısı tahmin edilerek politika oluşturmak adına yararlı olmaktadır (Harris & Silverstone, 2001, s. 1).

Hem işgücü piyasası hem de mal piyasası için geniş içerikli politikaların uygulamaya geçmesinde Okun yasasının Phillips eğrisi ile ilişkilendirilmesi oldukça önemlidir (Knoester, 1986, s. 657). Teorik olarak Okun yasası Phillips eğrisi ile toplam arz eğrisini oluşturmaktadır. Bununla beraber ulaşmak istenilen büyüme oranının belirlenmesinde makro ekonomi politika göstergesi olarak da dikkat çekmektedir (Moosa, 1997, s. 335). Ayrıca Okun katsayısı tahmini, işsizliğin maliyetini gösterdiği için de önem kazanmaktadır (Silvapulle vd., 2004, s. 354).

3.1.2. Phillips Eğrisi

İşsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi gösteren bir diğer kavramda Phillips eğrisidir. A.W. Phillips 1958 yılında, İngiltere'nin 1861-1913 yılları arasındaki işsizlik oranını ve nominal ücretlerdeki değişmesi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, değişkenlerin doğrusal olmayan ters yönlü ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır. Phillips, bu ilişkinin 1957 ye kadar devam ettiğini de savunmuştur. Phillips'e göre enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 3.1. Phillips Eğrisi

Şekil 3.1' de dikey eksen de parasal ücretler değişme oranı, yatay eksen de işsizlik oranı bulunmaktadır. Yapılan çalışmada işsizlik oranı %5,5 olduğunda enflasyon oranı sıfır olmaktadır. Yani işsizlik oranının %5,5 olduğu noktada ücretler değişmez. Rasgele bir işsizlik düzeyine bakıldığında ise, ücretlerdeki değişim oranı işsizlik oranı ile ters olarak hareket edecektir (Phillips, 1958, s. 290). Şekildeki 5,5 oranı, enflasyonun olmadığı işsizlik durumudur. Bu işsizlik oranı enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak isimlendirilmektedir (Uysal & Erdoğan, 2004, s. 37).

3.1.3. Bekleyişlerin Dahil Edildiği Phillips Eğrisi

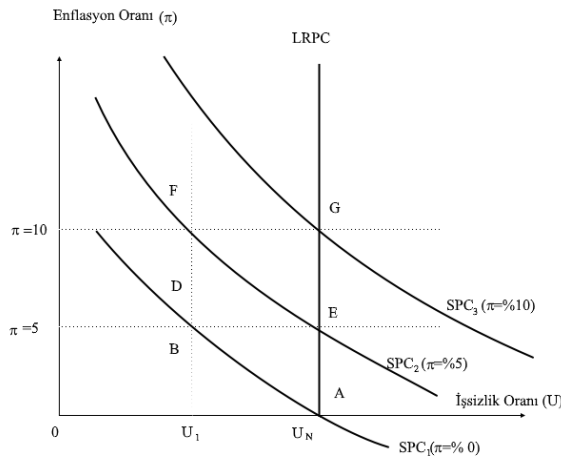
A.W. Phillips'e göre, işsizlik oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayan matematiksel ifade aşağıdaki gibi yazılabilmektedir:

$$\text{Enflasyon oranı} = -\gamma(\text{İşsizlik oranı} - \text{Doğal işsizlik oranı}) \quad (3.3.)$$

Yukardaki denklem, enflasyon ve işsizlik oranının ilişkisini göstermesine karşın, başta M. Friedman olmak üzere bazı iktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Bu denklemle ilgili temel eleştiri, işçilerin ücrete göre emek arzını ayarlamaları ile ilgili olmuştur. Eleştiriler sonucunda, emek arzı reel ücretin bir fonksiyonudur ve işçilerin kendi fiyat beklentileri doğrultusunda emeklerini arz etmektedirler. Buna göre yeni Phillips Eğrisi denklemi:

$$\text{Enflasyon oranı} = \text{Beklenen enflasyon oranı} - \gamma(\text{İşsizlik oranı} - \text{Doğal işsizlik oranı}) \quad (3.4.)$$

şeklindedir. Bu denkleme göre, beklenen enflasyon oranı ile gerçekleşen enflasyon oranı eşit ise işsizlik oranı da doğal işsizlik oranına eşit olmaktadır. Beklentilerin üstünde bir enflasyon gerçekleşirse işsizlik oranı da doğal işsizliğin altında kalacaktır. Buna göre, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki için kısa ve uzun döneme bakmak gerekmektedir. Uzun dönem Phillips Eğrisi, beklenen her enflasyon oranını gerçekleşen enflasyon oranına eşitleyen noktaların geometrik yeridir. Uzun dönem Phillips Eğrisi yatay eksene diktir. Beklenen enflasyonun gerçekleşen enflasyondan farklı olduğu noktaların geometrik yeri ise kısa dönem Phillips Eğrisi olarak isimlendirilmektedir. Uzun dönemde işsizlik oranı ile doğal işsizlik oranı eşit olmakla beraber kısa dönemde işsizlik oranı doğal işsizliğin altında kalmaktadır.

Şekil 3.2. Beklentiler Eklenmiş Phillips Eğrisi

Yukardaki şekle göre, ekonomi A noktasında iken enflasyon oranı sıfır olup doğal işsizlik oranındadır. Ekonomide işsizliğin doğal işsizlik oranının altına düşmesi

amaçlanır ve bunun için genişletici para ve maliye politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan politikalar ise enflasyonun yükselmesine sebep olur. Dolayısıyla bu varsayımlar altında, işsizlik oranının düşmesi için yüksek enflasyona razı olmak gerekmektedir (Bilman, 2008, s. 33).

3.2. İstihdam, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi

Ekonomik kalkınma ve istihdam arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. İstihdam, kişilerin iş sahibi olması ve geçinmek için gelir elde etmesi anlamındadır. Ekonomik kalkınma ise bir ülkenin ekonomik büyüme ve refah seviyesinden bahsetmektedir. İstihdam, ekonomik kalkınmanın temel unsurlarından biridir. İnsanların iş sahibi olması, gelirinin artmasına dolayısıyla tüketimin artmasına sebep olmaktadır. Bunun sonucunda vergiler artacak ve ekonomik büyüme gerçekleşecektir. Hem ekonomik büyüme hem de insani yaşam kalitesinin birleşimi ekonomik kalkınmayı oluşturmaktadır.

İşsizlik, çalışma gücüne sahip olan insanların iş aramalarına karşın istihdam edilememesi durumudur. Ekonomik kalkınma, ülke ekonomisinin büyümesi ve gelişmesi anlamına geldiği için işsizlik ekonomik kalkınmayı olumsuz etkileyen bir unsur olmaktadır (Güvenoğlu & Bayır, 2020, s. 20). Bu bağlamda ekonomik kalkınma ile işsizlik kavramlarını beraber incelemek gerekmektedir. İşsizlik kavramından bahsetmeden ekonomik kalkınmadan söz edilemez. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ile işsizliğin karşılaştırılmasında, kalkınma olumlu işsizlik ise olumsuz yönü oluşturmaktadır (Kanca, 2012, s. 2).

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik durumlarına bakıldığında işsizliğin ön planda olduğu görülmektedir. Ekonomik kalkınmada birey ön planda olup işsizlikle mücadele eden gelişmekte olan ülkelerde işsizliğin artmasıyla toplumun refah seviyesi de azalmaktadır. Dolayısıyla işsizliğin ekonomik kalkınma ve toplumun refah seviyesini önemli düzeyde etkilediği söylenebilir.

3.3. Kadın İstihdamı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma İlişkisi

Ekonomik büyüme ve kalkınmada emek faktörü her zaman ön planda olmaktadır. Emek faktörüne bakıldığında ise kadın iş gücünün yeri daha önemlidir. Bu bölümde kadın istihdamının ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ile ilişkileri üzerinde durulacaktır. Kadınlar her zaman ekonomik faaliyetlere dahil olmuş ancak II. Dünya

Savaşı ile bu katılım hızlanmıştır. Kadınlar öncelikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliği yaparken sanayi devrimini takip eden yıllarda sanayi sektöründe kendisini göstermiştir. Ekonomik büyüme ile kadın işgücü, tarım sektöründen hizmet sektörüne kaymıştır (Dücan & Polat, 2017, s. 156).

Avrupa Birliği, sürdürülebilir büyüme ve istihdamı artırmanın yolunu rekabet gücü ve inovasyon olarak belirlemektedir. Kısaca rekabet gücü ekonomik büyüme için bir araçtır. Avrupa Birliğine göre, ulusal rekabet gücünü “ülkelerin sıkı rekabet ortamında üretim faktörlerinin getirilerini arttırabilme ve yüksek iş gücü yaratabilme yetenekleridir” şeklinde tanımlamaktadır. Dünya nüfusunun yarısını kadınlar meydana getirdiğine göre yüksek iş gücü oluşturabilmenin yolu, kadınların istihdam edilmesi ile mümkündür. İş gücü piyasasında etkinliği düşüren temel değişken, kadınların iş gücüne katılımıdır. Eğer kadınlar iş gücü piyasasına daha fazla katılırlarsa piyasada etkinlik sağlanıp uluslararası rekabet gücü artabilir (Aydın, 2011, s. 82). Kadınların iş gücüne katılımı sonucu meydana gelen makroekonomik ve sosyal etkiler, ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumlu etkilemektedir (Günsoy & Özsoy, 2012, s. 24). Kadınların istihdamı arttıkça, kadınların aile bütçesine katkısı artarak kadın erkek arasındaki eşitsizlik azalacaktır. Bu sayede gayrisafi milli hasıla artacaktır (Ecevit, 2010, s. 2).

Gelişmiş ülkelerle yapılan çalışmalarda, kadınların iş gücüne katılımının yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, iş tecrübesi, çocuklar gibi etkenlere bağlı olduğu görülmektedir (Dayıoğlu & Kırdar, 2010, s. 39). Kırsaldan kente olan göç ve bu sebeple tarımsal alanda çalışan kadın sayısının azalması, Türkiye’de çalışan kadınların oranında azalmaya sebep olmaktadır. Kırsalda tarım alanında aktif olarak çalışan kadınlar, göç ile eğitim ve deneyimlerinin yetmemesi yüzünden iş bulamamaktadır. Bu da kadınların piyasaya katılım oranını düşürmektedir (Berber & Eser, 2008, s. 4). Kadın istihdamı kayıt dışı istihdam ve ücretsiz aile işçiliği gibi değişkenlerden de etkilenmektedir. Kadınlar tarımsal alanda ücretsiz aile işçiliği yaparken kente göç ile genellikle ücretli işçilik yapmaktadırlar. Eğitimin artması ücretlerin yükselmesine ve iş gücü piyasasına katılımın artmasına sebep olmaktadır (Yıldırım & Doğrul, 2008, s. 243). Küçük işletmeler ve sermayesi yetersiz işletmeler genellikle kayıt dışı istihdama yönelmekte bunları da kadınlar oluşturmaktadır.

Ekonomik büyümeyi arttıran bir diğer unsur da kadınların çalışmaları sayesinde aile bütçesine katkıda bulunmalarıdır. Bu sayede tüketim ile talep artmakta bu da

büyümeye katkı sağlamaktadır. Kadınların daha fazla gelir elde etmeleri, ailelerin ve toplumun genel ekonomik refahını arttıracaktır.

Kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkileri incelendiğinde, ilk olarak kadınların istihdama katılımıyla beraber kaynaklar daha etkin kullanılabilir ve bu da üretimin artmasını sağlar. Kadınların iş gücüne katılımının artması, iş gücü piyasasını genişletecek, üretimdeki genel artışa ve dolayısıyla ekonomik büyümeye yol açacaktır. Bu, üretkenliği arttıracak ve ekonomik faaliyetleri genişletecektir. İşverenlerin daha fazla seçenekleri olduğunda, iş gücüne dayalı sektörlerde büyüme potansiyeli artmaktadır. Farklı deneyim, beceri ve bakış açılarına sahip çalışanların bir araya gelmesi, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kadınların ekonomik faaliyetlere katılımı, girişimcilik potansiyelini arttıracak ve yeni işletmelerin ve sektörlerin oluşmasını sağlayacaktır (Dücan & Polat, 2017, s. 156). Kadınların iş gücü piyasasına katılım oranı gelişmekte olan ülkelere nazaran gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Gelişmiş ülkelerde GSYH hesaplanırken önemli görülen bazı işler, Türkiye’de ev hanımları tarafından yapılmaktadır. Bu sebeple GSYH hesabında yer almamaktadır.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) raporuna göre; kadın ve kalkınma arasındaki bağlantıya bakıldığında cinsiyet farklılıkları önemsizlenmemiş, bunun sonucu olarak da erkekler ile kadınların arasındaki farklılıklar daha da artmıştır. İş gücü piyasasında kadınlar ve erkeklerin işlerinin ayrışması ve bunun geleneksel aile yapısı tarafından da kabul görmesinden dolayı, kadınların ücreti fazla olan ve statüsü yüksek alanlara girmeleri engellenmektedir. Kadınların eğitim ve mesleki deneyimlerinin az olması, kadınlara verilen eğitimlerin genellikle toplumda kadınlara uygun görülen işler üzerine olması kadınların iş gücü piyasasına katılımını azaltmaktadır. Bu durum kadınların iş gücü piyasasına katılımını azaltmasına karşın kayıt dışı istihdamı ve işsizliği arttırmaktadır (KSGM, 2018, s. 81).

Kadınların mesleki becerileri, istihdam edilebilirliklerini doğrudan etkilemektedir. Mesleki eğitim programları, kurslar ve stajlar gibi fırsatlar, kadınların mesleki becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Mesleki becerilerin artması, kadınların iş piyasasında çeşitli sektörlerde ve rollerde istihdam edilmelerine olanak tanımaktadır.

Ekonomik büyüme hem fiziki yatırımların iyi olması hem de beşerî sermayenin güçlü olması ile sağlanabilmektedir. Büyümenin temel faktörlerinden olan beşerî

sermayenin yani iş gücünün; bilgi, deneyim ve becerisi ekonomik hayata katılmada oldukça önemlidir. Dolayısıyla kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi iş gücüne katılımlarını da arttıracaktır (Biçerli, 2005, s. 65). Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde bireylerin üst düzey performans gösterebilmesi için yeterli bilgi ile donatılması oldukça önemlidir (K. Eser & Gökmen, 2009, s. 46). Eğitim, bireylerin nitelikli hale gelebilmesi ve teknolojinin ilerlemesinde temel unsur olduğu için beşerî sermaye denilince akla eğitim gelmektedir. Eğitimin artması ile istihdam artmakta, daha bilinçli bireyler yetişerek uzun süreçte ekonomi olumlu etkilenmektedir (Berber & Eser, 2008, s. 14).

Kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farklılığının birinci sebebi; kadınların öncelikle düşük ücretli işlere girmesi ki bunun sonucu olarak da ücret artışı ve terfi arasındaki fark fazla olmaktadır. İkinci sebep, gerekli donanımına sahip olmasına karşın erkek üstünlüğü olan sektörlerde kadınlara hak ettiği ücret verilmemektedir. Üçüncü sebep ise, işten kaynaklı nedenlerle kadınlara aynı iş için daha az ücret ödenmektedir (Özkan & Özkan, 2010, s. 96). İş gücü piyasasındaki kadın erkek eşitsizliği dikkate alındığında kadınlar bilgili olsalar dahi erkeklere göre daha düşük ücret almaktadırlar. Kadın ve erkelerin aldığı ücret ne kadar birbirine yakınsa ülke o kadar gelişmiş sayılmaktadır (Yılmaz Şahin, 2020, s. 7).

Türk toplumu aile yapısında, erkek çocuklar kızlara göre toplumsal fırsatlara daha kolay ulaşabilmektedir. Bunun temel sebebi, kız çocuklar evde anneye yardım etmekte ve kardeşleriyle ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Ülkemizde erkeklerin iş gücüne katılımında eğitimleri ön planda tutulmazken kadınların işe girmesinde eğitimleri önem kazanmaktadır. Kadınlarda eğitim seviyelerinin düşük olması kısıtlı iş imkânları bulmalarına neden olmakta, eğitim seviyeleri arttıkça iş imkanları da artmaktadır (Toksöz, 2011, s. 245).

Ekonomik kalkınma çok fazla belirleyeni olan bir kavram olmakla beraber toplumun refah anlayışını da içine almaktadır. Ayrıca ekonomik kalkınma kavramında, kıt kaynakların etkin kullanımının beşerî sermayeye yani insana yatırım yapılması da yer almaktadır. Kalkınmanın en önemli bileşeni insan olunca kadınsız kalkınma da düşünülemez. Bu sebeple kadınların toplumsal ve sosyal statülerini güçlendirmek toplumların temel amaçları arasında olmalıdır. Kadın iş gücünün ekonominin her alanına dahil olması, toplum refah seviyesinin artmasına ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. İçinde bulunduğumuz zamanda erkekler ile

kadınların eşit şartlara sahip olmaması, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların toplum içindeki konumlarını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple kadınların istihdam edilmesi ekonomik kalkınmada oldukça önem arz etmektedir (Yetişen, 2009, s. 116).

Ekonomik kalkınma ile kadınlar arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma arttıkça, kadınlar ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak güçlenecektir. Tam tersine kadınlar her alanda güçlü ise bu durum ekonomik kalkınmayı da sağlayacaktır (M. Şimşek, 2008, s. 1).

1975'te BM Birinci Dünya Kadın Konferansında "Kadın Yılı Bildirgesi" yayınlanmış, bu sayede kadınlar da toplum ile ilgili planlamalarda yer almaya başlamıştır. Buna göre kadın ile kalkınma konusunda iki yaklaşım öne sürülmüştür. Birincisi "Kalkınmada Kadın", ikincisi ise "Cinsiyet Dengeli Kalkınma" yaklaşımıdır. Kalkınmada kadın yaklaşımında, hükümetler kadınların sadece üretimdeki rollerini ön plana çıkarmakta kısaca kalkınmaya katılmalarını yeterli görmektedir. 1980'lere gelindiğinde ise "Cinsiyet Dengeli Kalkınma" yaklaşımı ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım ise insan haklarına saygı ve insanların eşitliği üzerinde durmaktadır. Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımı ise kadın ve erkeklerin iş bölümü yaptığı, eşitliğin ön plana çıktığı bir yaklaşımdır. İki yaklaşım da günümüzde ülkelerde kullanılmaktadır (Fazlıoğlu, 2003, s. 1).

Kadın istihdamı ile ekonomik kalkınma arasında U- biçimli bir eğri olduğu ifade edilmektedir (Kuznets, 1955, s. 13). Bu eğri şu şekilde oluşmaktadır: Düşük gelirli ve tarımla uğraşan dönemlerde, kadınlar ücretsiz aile işçisi olarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Kalkınma sürecinde, ailenin gereksinimlerinin karşılanması için üretim yapılırken pazara dönük üretime geçilmiştir. Dolayısıyla aile kendi gereksinimlerini üretmek yerine dışarıdan temin etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle tarımda makineleşme artmakta, bunun sonucunda da özellikle kadınların istihdam imkânı azalmaktadır. Eğitim seviyelerindeki düşüklük sebebiyle kadınlar sanayi ve hizmet alanlarında geri kalmaktadır. Ayrıca kadınlar, toplumsal düşünce yapısı, kültür, çocuklar ve ev ile ilgili işler sebebiyle de geri planda kalmaktadır. Kadınların eğitim seviyeleri arttıkça işgücüne katılımları artmakta ve bu durum U- biçimli eğrinin artış kısmına karşılık gelmektedir. Bununla beraber hizmet sektörü ilerledikçe kadın istihdamı tercih edilebilir hale gelmiştir (Gaddis & Klasen, 2014; Luci, 2009; Tansel, 2002). Kadınların iş gücüne katılımı ile kalkınma arasındaki ilişki ülkeden ülkeye farklı durumlar sergilemektedir. Bu farklılıkların oluşmasının iki farklı sebebi bulunmaktadır. Bunlardan

birincisi, işgücüne katılmada etkisi olan eğitim, evlilik, ücretler, ekonomik krizler ülkeye ve zamana göre değişmektedir. İkincisi, ekonometrik analizlerdeki ampirik sapmalardır (Güçlü, 2018, s. 2).

Türkiye için de U- biçimli kalkınma hipotezini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalardan en önemlisinde, her il için kişi başı GSYH'ni o il için kalkınmışlık ölçüsü şeklinde kullanılmış ve bunun sonucunda “U” biçimli eğri Türkiye için de ispat edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen önemli bir diğer sonuç, yüksek iktisadi büyüme hızı, kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırmaktadır. Bunun sebebi ise iktisadi büyüme ile iş imkanlarının artmasıdır (Tansel, 2002).

Türkiye’de erkeklerin ve kadınların işgücüne katılımına bakıldığında kadın istihdamının daha düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinde kadınların işgücünde yer almamasının temel sebeplerinden biri kültürel yapıdır. Çünkü Türk kültüründe kadınlar ev işlerinde ve çocuk bakımında ön planda olmalıdır görüşü hâkim olmaktadır. Ayrıca kadınların yeterince eğitim alamaması da piyasaya dahil olmalarına engel olmaktadır.

Tablo 3.1. Cinsiyete Göre Seçilen Göstergeler

	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Okuryazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	3,29	0,86	5,65
Yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	20,30	21,95	18,70
İstihdam oranı (15+ yaş)	47,50	65,00	30,40
İşgücüne katılma oranı (15+ yaş)	53,10	71,40	35,10
İşsizlik oranı (15+ yaş)	10,40	8,90	13,40

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2022
(Yabancılar kapsama alınmamıştır.)

TÜİK 2008-2022 verilerine göre, toplam istihdam oranı %47,50 iken kadın istihdam oranı %30,40 ve erkek istihdam oranı %65,00’dir. Kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yaklaşık yarısı kadardır. Aynı şekilde iş gücüne katılım oranlarına bakıldığında da erkeklerin iş gücüne katılımı kadınların yaklaşık olarak iki katıdır. Kadınların eğitim düzeyleri daha düşük olması sebebiyle iş gücü piyasasında çalışma imkanları da az olmaktadır. İşsizlik oranına bakıldığında ise durumun tam tersi olduğu görülmektedir. Erkeklerin işsizlik oranı %8,90’da kalmaktadır. Kadınların iş gücüne katılımının artması ekonomik büyümede olumlu etki oluşturmaktadır. Eğitim

seviyelerinin artması ve daha çok kadının çalışma hayatına girmesi, üretimin artmasını sağlayarak ekonomik büyümeyi ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı olumlu etkileyecektir.

Kadınların istihdam edilmesi toplum için de oldukça önemlidir. Kadınların iş gücü piyasasına katılması, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önde gelen unsurlardandır. Toplam nüfusun yarısını oluşturan bir grubun istihdam edilmemesi büyümenin düzgün bir biçimde gerçekleşmesini zorlaştırır. Kadınların da iş gücüne katılmasıyla aile bütçesine katkı sağlanacak, yoksulluk azalacak ve bireylerin yaşam şartları düzelecektir. Kadınların istihdam edilmesinin, tasarruf eğilimlerinde, sağlık ve eğitimle ilgili daha fazla pay ayrılmasında ve harcama alışkanlıklarında dolayısıyla büyüme ve kalkınmada önemli katkıları olmaktadır (Günsoy & Özsoy, 2012, s. 25).

3.3.1. Türkiye’de Kadın İstihdamı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Kadın istihdamı, ekonomik büyüme ve kalkınma ilişkisine ilişkin yapılan açıklamalardan hareketle bu başlık altında Türkiye’de kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkisi ele alınacaktır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve büyüme; istikrarlı bir ekonomiyi amaçlayan ekonomi politikası ile güçlü bir sosyal politikanın birlikte devam etmesiyle sağlanabilir. Bu bağlamda kalkınma ve büyüme, çocuklar, kadınlar, gençler gibi toplumdaki bütün bireyleri kapsamaktadır. On Birinci Kalkınma Planı, her alanda verimliliğin sağlanması ile daha fazla üreten bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı öngörmektedir. Ekonomide sürdürülebilirliğin sağlanması adına planda, kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlendirilmesi için çalışmalar yapılarak ekonomik faaliyetlerinin desteklenmesi ifade edilmektedir. Kadınların siyasette, ekonomik hayatta, kamu ve özel sektörlerde daha aktif katılımının sağlanması için çeşitli eğitim ve projeler ile kadınların desteklenmesi amaçlanmaktadır.

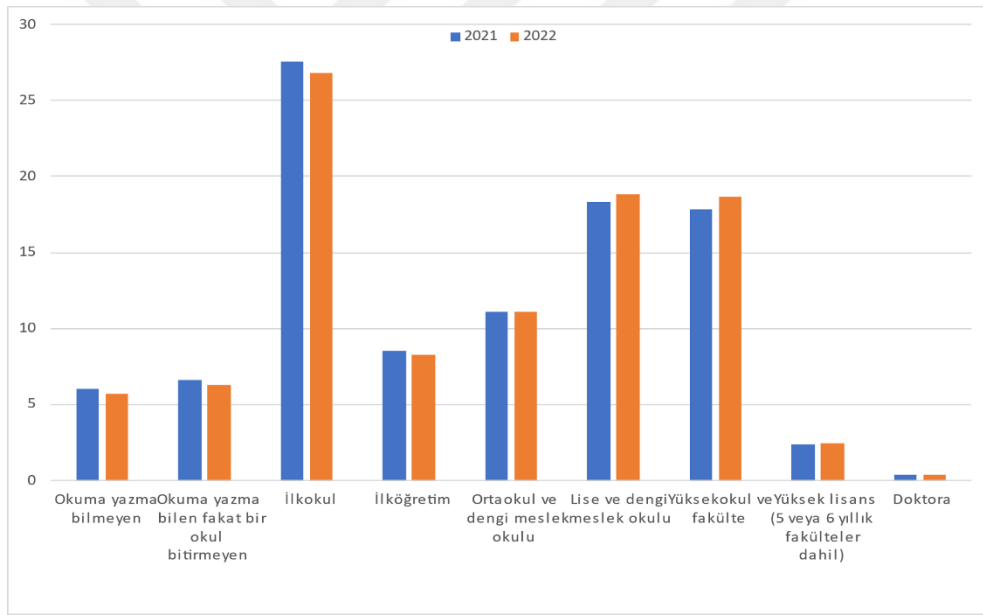
Tablo 3.2. Kadın ve Hedefler

	2018	2023
Okullaşma Oranı, Kadın (ilkokul) %	91,6	100
Okullaşma Oranı, Kadın (ortaöğretim) %	83,4	100

Okullaşma Oranı, Kadın (yükseköğrenim) %	47,4	60
Kadın İstihdam Oranı (%)	29,4	34
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın (%)	34,2	38,5
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı (%)	17,3	20
Kendi Hesabına Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (%)	17,8	20
İşveren Olarak Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı (%)	8,7	10

Kaynak: 2018 yılı verileri TÜİK Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, 2023 verileri On Birinci Kalkınma Planı tahminleridir.

Tablo 3.2’de, 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı’nda kadın ile ilgili hedefler yer almaktadır. Buna göre, kadın istihdam oranının 2018 yılında %29,4 iken 2023 yılında %34 olması planlanmıştır. Aynı şekilde kadınların iş gücüne katılım oranının da 2018 yılında %34,2 iken 2023 yılında %38,5 olması hedeflenmektedir.

Şekil 3.3. Eğitim Durumuna Göre Kadının İşgücüne Katılma Durumu

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2022

Eğitim durumuna göre kadının iş gücüne katılma durumunun verildiği TÜİK verilerine göre; 2022 yılında okuma yazma bilmeyenlerin oranında 2021’e göre düşüş görülmekte olup bu, kadınların eğitim seviyesinin artışta olduğunun bir göstergesidir. Buna karşılık ilkokulu bitirme oranı 2022’de bir önceki yıla göre düşük kalmıştır. Lise ve dengi meslek okulları ile yüksek okul ve fakültelerin bitilme oranında artış görülmektedir.

Ortaokul ve dengi meslek okullarının bitirilme oranında ise azalma olmamıştır. Buna göre eğitim seviyesinin artışına bağlı olarak istihdam oranlarında da artış olduğu söylenebilir.

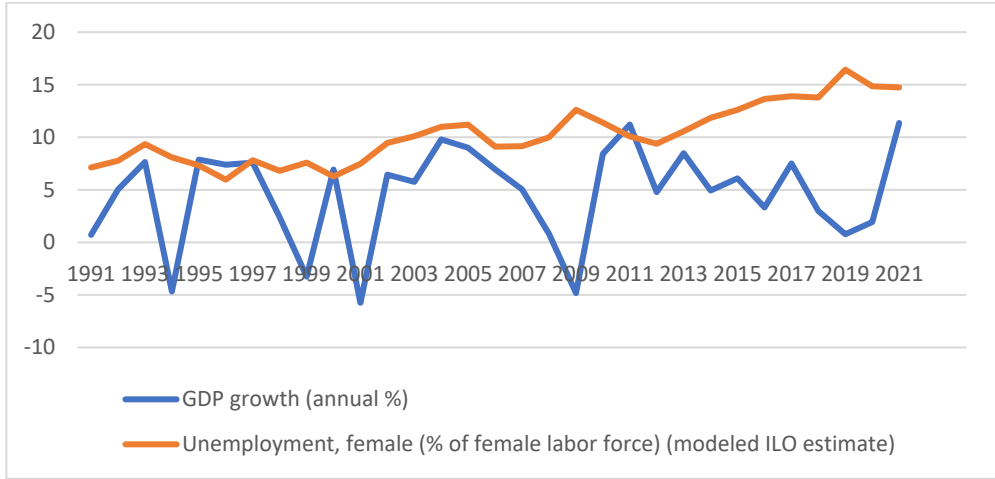
Türkiye’de en önemli sorunlardan biri eğitim olup kadınların eğitimi her zaman geride kalmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olması kadın istihdamını engellemektedir. Şekil 3.3’e göre kadınların eğitim seviyelerinin kısmen arttığı görülse de genel anlamda kadınların eğitim seviyeleri erkeklerin eğitim seviyelerinin gerisinde kalmaktadır. Kadınların eğitim seviyesindeki artış istihdamı arttıracak dolayısıyla hem ekonomik büyümeye hem de kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Tablo 3.3. Kadın ve Sağlık

Yıllar	Anne ölüm oranı (100.000 canlı doğumda modellenmiş tahmin)	Doğumda beklenen yaşam süresi, kadın (yıl)	Doğurganlık oranı, toplam (kadın başına doğum)
2010	22	78,221	2,137
2011	23	78,144	2,133
2012	21	78,838	2,149
2013	20	79,398	2,165
2014	19	79,623	2,2
2015	19	79,787	2,194
2016	20	79,894	2,177
2017	17	80,293	2,14
2018	17	80,684	2,054
2019	17	80,953	1,967
2020	17	79,061	1,917

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 3.3’e göre, 100.00 canlı doğum incelendiğinde 2010 yılında anne ölüm oranı %22 iken 2017 yılından 2020 yılına kadar bu oran %17’de sabit kalmıştır. 2010 yılında Dünya Bankası verilerine göre doğuran kadının beklenen yaşam süresi 78,22’yıldır. Bu değer sonraki yıllarda 2019 yılına kadar artarak devam etmesine karşın 2020 yılında düştüğü gözlenmiştir. Kadın başına doğurganlık oranı 2010 yılında 2,137 iken aynı oran 2020 yılında 1,917’ye gerilemiştir.

Şekil 3.4. Kadın İş Gücüne Katılımının GSYH Büyümesi Üzerindeki Etkisi

Şekil 3.4'te kadınların iş gücüne katılımının GSYH büyümesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre kadın işsizliğinin arttığı dönemlerde spesifik kriz yılları dışında ekonomik büyüme orantılı olarak artış göstermiştir. Örneğin; 2009 ekonomik kriziyle beraber yine kadın işsizliği artmış ve ekonomik büyümede ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Aynı şekilde 2019 yılında yaşanan küresel pandemi sebebiyle ekonomik büyümede düşüş yaşanmış bununla birlikte kadın işsizliği artış göstermiştir.

3.4. Ampirik Literatür Özeti

Yukarıda kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilgili teorik ilişkisinin detaylı olarak işlendiği konular ele alınmıştır. Ekonomik büyümenin ve ekonomik kalkınmanın kadın istihdamı üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalar aşağıdaki gibidir:

Matysiak A. ve Vignoli D. (2006) araştırmalarının amacı, doğurganlık ve kadın istihdamı ilişkisini incelemektir. Bunun için bir meta-analiz yapmışlar ve bu analiz; ülke, uygulanan yöntem, kullanılan kontrol değişkenleri için yapılan çalışmaların karşılaştırmalarını sağlamıştır. Çalışmada iki özellikten bahsedilmektedir: kadın istihdamının çocuk doğurma üzerindeki etkisi ve küçük çocukların annelerin istihdama girişi üzerindeki etkisi. Bu bağlamda, kadınların istihdamı ve doğurganlığının gerçekten ilişkili olup olmadığı veya gözlenen korelasyonun, iki değişkenin ortak öncüllerinden kaynaklanan sahte bir ilişki olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır (Weller 1977).

Luci A. (2009) yaptığı çalışmada, cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Yaptığı çalışmada, kadınların iş gücü piyasasına katılması büyümeye

üzerinde pozitif etkiye sahiptir sonucuna ulaşmıştır. Ancak tam tersinin doğruluğu her zaman kanıtlanamamaktadır. Ekonomik büyüme ilk olarak katılımı azaltmakta, daha sonra uzun dönemde arttırmaktadır. Bu durum U şekline benzetilmiştir. Ekonomik büyüme ile kadın iş gücüne katılımının arttırılması uzun dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerde aktif iş gücü piyasası politikalarının varlığı ile sağlanacaktır.

Tapşın G. (2011) çalışmasında, Türkiye’de yurt içi tasarruf, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, değişkenlerin durağanlık düzeyleri incelenmiştir. Değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin araştırılması Johansen Çok Değişkenli Eşbütünleşme Testi ile yapılmıştır. Çalışmada Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişkinin koptuğu, yüksek düzeydeki büyümenin yaratmadığı görüşünün doğru olduğu sonucuna varılmıştır.

Akça H. ve Ela M. (2012) yaptıkları çalışmada, işsizliğin nedenleri; ülkeden ülkeye değişmekle beraber hızlı nüfus artışı, kırsaldan kente yapılan göç, istihdamdaki yetersiz artış, iş gücündeki eğitim seviyesinin düşüklüğü, ortaya çıkan ekonomik krizler Türkiye için öne çıkan sebepler olarak ifade edilmektedir. İş gücünün arz yönünü oluşturan nüfus artışı ve bu artışı etkileyen önemli faktörlerden biri olan doğurganlığın azalması, gelecekteki işsizlik oranının temel belirleyicileri olarak gösterilmektedir. Ayrıca doğurganlık ve nüfus artışını etkilemesi yönünden eğitim de önemli bir faktördür. Sonuç olarak eğitime yapılan yatırımların artması ve eşit eğitim hakkı, doğurganlığı ve nüfus artışını azaltarak işsizliğin daha çabuk azalmasını sağlayacaktır. Bu durum, Türkiye’ye daha eğitilmiş ve vasıflı, teknolojiye daha çok uyum sağlayan insan gücüne sahip olma olanağı tanıyacaktır.

Eser B. (2012) Türkiye’de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi ile ilgili yaptığı çalışmasında, ekonomik büyümenin istihdam ile pozitif, ekonomik büyümenin işsizlik ve istihdamın işsizlik ile negatif ilişkilerini araştırmıştır. Türkiye için ekonomik büyüme-işsizlik ilişkisi Johansen Juselius Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli ile incelenmiştir. Farklı ülkeler için ise dinamik panel nedensellik testi uygulanmıştır. Analizler sonucunda, Türkiye’de istihdam-işsizlik ilişkisi genellikle pozitif, ekonomik büyüme-istihdam ilişkisi ise bazı yıllarda negatif yönde gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme-işsizlik ilişkisinin ise tahmin edildiği şekilde ters yönde olduğu tespit edilmiş, işsizlik oranından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ülke grupları analizinde ise gelişmişlik düzeyi düştükçe nedensellik ilişkisinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Üçler G. ve Kızılkaya O. (2014) çalışmalarında, kadınların iş gücüne katılımının toplum yapısına yaptığı etkileri incelemişlerdir. Bu amaçla kadın istihdamının boşanma ve doğurganlık üzerinde etkisi test edilmiştir. Çalışmada TÜİK'in Düzey-1 sınıflandırılması kapsamında 12 bölgeye ait veriler kullanılmıştır. İlk olarak serilerin durağanlık düzeylerine bakılmış ve eş bütünleşme testleri ile (Panel Pedroni, Kao Eşbütünleşme ve Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme) seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olup olmadığına bakılmıştır. Bölgesel farklılıkların tahmin sonuçları üzerindeki etkilerini test etmek için Panel DOLS ve Panel FMOLS yöntemleri ile bölgesel katsayılar belirlenmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda Türkiye'de kadın istihdamındaki artış boşanmayı pozitif yönde, doğurganlığı ise negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca Panel FMOLS ve Panel DOLS sonuçları bu konuda bölgesel farklılıkların olduğunu göstermektedir.

Kasa H. (2015) araştırmasında, kadınlar ve erkekler arasındaki ciddi sosyal ve ekonomik farklılıkların, insani gelişme ve gayrisafi yurtiçi hasıla ile ifade edilen büyüme üzerindeki negatif etkisinden bahsetmiştir. Bu çalışmaya göre günümüzde kadın iş gücünün yapısı gelişmiş ve kadın istihdamının önemi artmış bulunmaktadır. 2000 – 2013 yılları arasında Türkiye'de kadınların eğitim durumlarına göre iş gücüne katılımının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmış ve VAR modeli kullanmıştır. Ayrıca istatistikî verilerle kadın istihdamının tüm yönlerini incelemiş, Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımını etkileyen faktörleri değerlendirilmeye almıştır.

Özdemir B. (2016) çalışmasında, Türkiye verilerini kullanılmış, 2000:1-2013:4 dönemine ait kadın istihdamı, kadın işsizliği ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri ele alınarak bu değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. VAR analizi, etki-tepki fonksiyonları ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Altay H. ve Yılmaz A. (2016) yapmış oldukları çalışmada, Türkiye'deki ihracat ve istihdam arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 2005-2015 dönemine ait aylık veriler kullanılmış olup durağanlıklar Carrion-i-Silvestre (2009) çoklu yapısal kırılmalı birim kök yöntemiyle test edilmiştir. İkinci olarak; birinci farklarında durağan olan ilgili değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığı Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi ile incelenmiş ve değişkenler arasında eş bütünleşme

ilişkisinin varlığı kanıtlanmıştır. Uzun dönemde beraber hareket ettikleri ispatlanan değişkenler için Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemi kullanılarak uzun dönem katsayı tahminlemesi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye’de 2005M01 – 2015M09 döneminde ihracat ile istihdam arasında uzun dönemli ve pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur.

Sevinç H., Bozkurt E. ve Sevinç D. (2016) çalışmalarında, ekonomik büyümenin meydana gelmesinde kadın iş gücüne katılımın rolünü araştırmışlardır. Araştırmada yüksek gelirli ülkeler ve üst orta gelirli ülkeler için 1990-2013 periyodunu kapsayan mutlak ve koşullu yakınsama analizleri yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda her iki ülke grubunda da kişi başına düşen gelirin arttığı, yani mutlak yakınsamanın varlığı kanıtlanmıştır. Ayrıca koşullu yakınsama analizi sonuçları ise kadın iş gücüne katılım oranlarının yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu yönde, üst orta gelirli ülkelerde ise olumsuz yönde etkilediği sonucu çıkmıştır. Sonuç olarak üst orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler sınıfına çıkabilmesi için kadın iş gücüne katılımı artıracak politikaların geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Emara N. (2016) tarafından yapılan çalışmada, kadın istihdamının doğurganlık hızına olan etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, 1990-2011 döneminde 29 gelişmekte olan ülke örneğinde Prais - Winsten regresyon prosedürü, panel düzeltmeli standart hatalar ve otoregresif hatalar ile panel doğurganlık regresyon belirtimi kullanılmıştır. Ülkeye özgü faktörleri almak için, temel bileşen analizini kullanarak, çalışma, aşağıdakiler dahil olmak üzere üç önemli aile politikası değişkeninden oluşan bir aile politikası endeksi tahmin etmektedir: Anneler için ücretli izin süresi (hafta), anneler için ücretli iznin ücret değişimi (%) ve emzirme teminatının uzunluğu (yıl). Ayrıca, sabit etkileri ve zaman etkilerini almak için çalışma, coğrafi konum (enlem) ve zaman etkilerini içerir. Ampirik sonuçlar, Engelhardt ve Prskawetz’in (2005) kadınların işgücüne katılım oranındaki artışın doğurganlık üzerinde olumsuz etkisi olduğu ve bu olumsuz etkinin zamanla azaldığı bulgusunu doğrulamaktadır. Son olarak, Pampel (2001), Kogel (2004) ve Engelhardt ve Prskawetz (2005) ile uyumlu olarak, çalışma, zaman eğiliminin, kadınların işgücüne katılımı ile doğurganlık arasındaki bu olumsuz ilişkiyi etkilediğini ve birincinin ikincisi üzerindeki olumsuz etkisinin zamanla azaldığını bulmuştur.

Serel H. ve Özdemir B. (2017) yaptıkları çalışmada, ülkeler için önemli bir konu olan kadın istihdamı geniş bir biçimde araştırılmıştır. Türkiye verilerine dayalı olarak

2000:1-2013:4 dönemine ait kadın istihdamı, kadın işsizliği ve reel gayrisafi yurtiçi hasıla değişkenleri kullanılarak Türkiye’de bu değişkenlerin arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu amaçla sırasıyla ADF ve PP birim kök testleri ve regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan çalışmada kadın işgücüne katılımının arttırılarak, ekonomik büyüme içerisinde yer alabilmesi için her şeyden önce toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca nitelikli işgücü oluşturabilmek için kadınların eğitime teşvik edilmesi, eğitime cinsiyet temelli farklar gözetilmeden eşit şartlar altında ulaşılabilmesi sağlanmalıdır.

Zeren F. ve Savrul B. (2017) uyguladıkları çalışmada, Türkiye için kadın istihdam oranı ile ekonomik büyüme, işsizlik ve kentleşme oranı arasındaki ilişki üzerinde araştırma yapmışlardır. Verilerde 1991-2014 yılları arası kullanılmıştır. Ampirik analiz için Granger and Yoon (2002) tarafından meydana getirilen saklı koentegrasyon yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Negatif şoklar için üç koentegre vektör, pozitif şoklar için ise iki koentegre vektör elde edilmiştir. Negatif şoklara gizlenmiş ilave bir koentegre vektör bulgusu ile, uzun dönemli ilişkide asimetrisinin olduğunu göstermektedir. Ampirik bulgulara göre ekonomik büyüme, işsizlik oranı ve kentleşmenin, kadın istihdam oranını etkileyen önemli faktörler olarak ele alınması gerektiği ifade edilir.

Yazıcı A. (2018) 1988-2016 yılları Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında, kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama dahil olmaları ile toplumsal ve ekonomik kalkınmadan yararlanma şekilleri ve ölçülerinin doğru orantılı olmadığını dile getirmiştir. Bağımsız değişkenler olarak; evlenme sayısı, boşanma sayısı, genel işsizlik oranı, kadın iş gücü sayısı ve kadınların eğitim düzeyi seviyesi, bağımlı değişkenler olarak da kadınların iş gücüne katılma oranları ve kadınların istihdam oranlarına etkisi alınmıştır. Araştırma geniş kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK), Türkiye geneli için 1988-2016 yılları arasında yayınladığı değişkenlerin analiz edilmesiyle ele alınmaktadır. Araştırmanın sonucu olarak, Türkiye’deki işsizlik oranının artmasında kadınlar daha çok etkilenmekte ve kadınların iş gücüne katılımı azalmaktadır.

Pata U. (2018) çalışmasında, istihdam artışının ülkelerin temel makroekonomik politikaları arasında yer almakta olduğunu ifade etmiştir. Bu amaç için kadınların üretime katılmaları ve çalışabilecekleri alanların oluşturulması oldukça önemlidir. Türkiye için

1988-2015 dönemini kapsayan bu çalışmada kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile araştırılmıştır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinde ortaya çıkan sonuçlar, kadın istihdamından toplam ve hizmetler sektöründe yaratılan gayrisafi yurtiçi hasılaya doğru pozitif, tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testi ise kadın istihdamının negatif şoklarından, toplam ve hizmetler sektöründe yaratılan gayrisafi yurtiçi hasılanın negatif şoklarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu sonucu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, kadın istihdamı ekonomik büyümeyi hizmet sektöründe yaratılan gayrisafi yurtiçi hasılaya katkıda bulunarak desteklemektedir.

Aydoğmuş R. (2019) kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, 1988-2016 dönemi yıllık zaman serilerini dikkate almıştır. Kadın istihdamı, kentleşme ve sabit sermaye bağımsız değişkenleri, ekonomik büyüme ise bağımlı değişkeni ifade etmektedir. Değişkenlerin durağanlık analizleri için PP, KPSS ve ERSP birim kök testleri kullanılmaktadır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, ARDL sınır testi yardımıyla araştırılmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı, Granger nedensellik analizi ile incelenmektedir. Ampirik sonuçlara göre, kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki görülmektedir. Nedensellik testi sonuçlarına göre, kadın istihdamından ekonomik büyümeye doğru işleyen bir nedensellik söz konusudur. Sonuç olarak, Türkiye’de ekonomik büyümenin hızlanabilmesi için politika yapıcıların kadın istihdamına daha fazla önem vermesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Dilber T. (2019) yaptığı çalışmada, 2000-2018 yılları arasında kadın istihdamın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kadın istihdamı artırıcı politikalar üzerinde durarak, kadınların istihdam piyasasında karşılaştıkları engellere değinmiştir. Ekonometrik analiz olarak VAR (Vector Auto Regression) modelini kullanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, kadınların işgücüne katılımı ve kadınların yükseköğretime dahil olmaları arasında tek yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. GSYH ile kadınların işgücüne katılımı arasında bir nedensellik bulunamamıştır. Fakat kadınların yükseköğretim okullaşma oranının artması aynı zamanda ekonomik büyümeyi de arttıracığı için bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olduğunu ispatlanmıştır.

Özkök C. ve Polat M. (2020) araştırmalarında, kadınların iş gücüne katılımının büyüme ve kalkınmada etkili bir faktör, aynı zamanda da büyüme ve kalkınmanın bir sonucu olduğundan bahsetmişlerdir. Çalışmalarının amacı, Türkiye’de ekonomik büyüme, kentleşme ve enflasyon oranı gibi faktörlerle kadınların iş gücüne katılımı arasındaki ilişki 1990-2018 döneminde zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, ekonomik büyüme, kentleşme ve enflasyon oranlarındaki %1’lik artışlar, belirtilen zamanda kadınların iş gücüne katılımını sırasıyla %0,459, %0,507 ve %0,047 oranında arttırmaktadır.

Kara S., Afşar B. ve Kara E. (2020) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de kadın işgücünün genel görünümü ve kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ekonometrik analizlerle incelemeyi amaçlamışlardır. Ayrıca büyüme ve kadın istihdamı değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi de araştırılmıştır. Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ARDL Eşbütünlük Testi ve Hata Düzeltme modeli ile tespit edilmiştir. Sonuçlara göre kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki, uzun dönemde ise negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Yapılan nedensellik testinde ise değişkenlerin birbirlerinin nedeni olmadığı görülmüştür.

Özkaya F. (2021) çalışmasında, Türkiye’de Mevduat Bankalarında kadın istihdamının finansal performansa etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Örneklem olarak Borsa İstanbul’da işlem gören mevduat bankaları seçilmiş bu mevduat bankalarının finansal performansı olarak aktif ve öz kaynak kârlılıkları bağımlı değişken olarak kullanılmış, periyot olarak 2009- 2020 yılları 3 aylık çeyrek dönemlik verileri ile çalışılmıştır. Sonuç olarak kadın çalışan oranlarının mevduat bankalarının finansal performanslarına pozitif yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sertçelik Ş. (2021) tarafından yapılan araştırmada, 1994-2019 döneminde Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranının belirleyicileri araştırılmıştır. Bu amaçla enflasyon oranı, kadın nüfus oranı, büyüme oranı ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Bu çalışma ile reel efektif döviz kuru değişkeni ekonometrik modele ilk kez dahil edilerek, kadınların iş gücüne katılım oranı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan analizde daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak, yapısal

kırılmaları dikkate alan NarayanPopp (2010) Birim Kök Testi ile Maki (2012) Eşbütünleşme Testi birlikte kullanılarak uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Analiz için kullanılan değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlendiğinden, uzun dönemli eş bütünleşme katsayıları FMOLS yöntemiyle elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; enflasyon oranı, kadın nüfus oranı ve büyüme oranında meydana gelen %1 birimlik artış, kadınların iş gücüne katılım oranını sırasıyla %0,06, %40,18, %0,23 artırmaktadır. Reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelen %1 birimlik artış ise kadınların iş gücüne katılım oranını %0,30 azaltmaktadır.

Levent C. (2022) yaptığı çalışmada, kadın iş gücü ile ekonomik kalkınma ve kadın işgücü ile demokrasinin ilişkisini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için incelemiştir. 2006-2020 yılları arasındaki dönem için panel veri analizi yapmıştır. Yaptığı Durbin Hausman eş bütünleşme testine göre, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; kadın işgücü ile demokrasi, kalkınma, doğurganlık oranı ve kadın eğitim düzeyi arasında eş bütünleşmenin varlığı kabul edilmektedir.

Akpolat E. (2022) çalışmasında, istihdam ve kadın eğitiminin kalkınma üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Türkiye için yaptığı çalışmada 2008-2020 yılları arasında, kadınların eğitim ve istihdamının kişi başına düşen gelire olan etkisini panel veri analizi ile incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda kişi başına düşen gelirden, toplam gelir ve lise mezunu erkeklerin sayısı etkili olmaktadır. Bölgesel olarak bakıldığında ise kadınlarda ve erkeklerde eğitimin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi istihdama göre daha anlamlı bulunmuştur. Buna göre kadınların yükseköğretime girişlerinin arttırılmasının ekonomik büyüme ve kalkınma için çok önemli olduğu ifade edilmiştir.

Ballı ve Aydın (2022) Türkiye’deki doğrudan yatırımların ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmalarında, 2006: Q₁ – 2021: Q₂ dönemlerindeki veriler kullanılmıştır. Yapılan çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif, kısa dönemde negatif etkilediği sonucuna varılmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda istihdam uzun dönemde pozitif etkilenmekte, kısa dönemde doğrudan yatırımlar istihdamı etkilememektedir.

İncelediğimiz çalışma konusuna benzer literatür yazınına ek olarak kontrol değişkeni olarak modele dahil ettiğimiz kentleşme ve doğurganlık oranları ile kadın istihdamını inceleyen ampirik çalışmalar da mevcuttur.

Kentleşmenin bir sonucu olarak, kentte çocukların daha iyi şartlar altında sahip olunması ve çocukların daha iyi yetiştirilmesinin yüksek maliyete sahip olması, artan kentleşme ile azalan doğum oranlarının kentleşme ile olan zıt ilişkisinin en önemli nedenidir. Gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü üzere, kadınların eğitim seviyelerinin artışı ile erkeklerle eşit haklar elde etmesi ve bu sebeple iş gücüne daha fazla katılımı, önceden kadının temel görevi olarak düşünülen anneliğin önemini kısıtlamıştır. Bu yolla çocuğu ile ilgilenmek için yeterli zaman bulamayan ve daha çok aile kazancının artmasında etkili olmaya çalışan modern kadının doğurganlığını sınırlandırmasındaki gerekçe ortaya çıkmaktadır (Diamond vd., 1999; Becker, 1991; Basu, 2002; Bloom vd., 2003: 25-27; Yüksel, 2007; Yücesahin ve Özgür, 2008: 148).

Doğurganlık ve kadınların çalışması arasındaki ilişki ile ilgili olarak 1980’lerde birçok araştırmacı, son yıllarda tüm sanayileşmiş ülkelerde doğurganlıkta yaşanan ciddi düşüşü, kadınların işgücüne katılımındaki artışla ilişkilendirmişti. Örneğin, ikinci demografik geçiş kavramının yazarları, çocuk sahibi olma eğilimindeki düşüşü, kadınların artan ekonomik özgürlüğüne ve kendilerini gerçekleştirme çabalarına bağlamaktadır (Van de Kaa 1987, 1988; Lesthaeghe 1991, 1992).

Benzer şekilde, anneliğin, özellikle yüksek vasıflı kadınlar için yüksek fırsat maliyetlerine atıfta bulunan Becker (1930), çocuk sahibi olma eğiliminin düşmesinin nedenlerini, kadınların eğitim ve iş gücü piyasasına bağlılığının artmasında görmektedir.

4. VERİ SETİ ve YÖNTEM

Çalışmada Türkiye’de 1991-2020 yılları arasındaki kadın istihdamının ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Ekonometrik analizde kullanılacak değişkenler; ekonomik büyüme (GDP), insani gelişme endeksi (IG), kadınların işgücüne katılım oranı (KI), enflasyon (tüketici fiyatları)(INF), mal ve hizmet ithalatı (IMP), mal ve hizmet ihracatı (EX) ve eğitim (EDU) olarak alınmıştır. Kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kadın istihdamının kalkınma ile ilişkisini araştırmak için aşağıdaki modeller ele alınmıştır.

$$\textbf{Model 1: } LNGDP = \beta_0 + \beta_1 KI + \beta_2 LNEX + \beta_3 LNIMP + \beta_4 INF + \beta_5 EDU1 + \epsilon \quad (4.1.)$$

Burada GDP ekonomik büyümeyi, KI kadınların işgücüne katılım oranını, EX ihracatı, IMP ithalatı, INF enflasyonu, EDU eğitimi ve ϵ hata terimini göstermektedir.

$$\textbf{Model 2: } LNIG = \beta_0 + \beta_1 KI + \beta_2 EDU1 + \beta_3 INF + \beta_4 LNEX + \beta_5 LNIMP + \epsilon \quad (4.2.)$$

Bu modelde ise birinci modelde kullanılan bağımlı değişken yerine IG insani gelişme endeksi alınmıştır. Her iki model için de enflasyon, eğitim ve kadınların işgücüne katılım verileri yüzde değişkenler olduğu için ln’leri alınmamıştır.

Ekonometrik analizde kullanılmak üzere ele alınacak değişkenler, açıklamaları ve elde edildiği kaynaklar Tablo 4.1’de sunulmuştur.

Tablo 4.1. Çalışmada Kullanılacak Değişkenler

Değişken	Açıklama	Kaynak
LNGDP	Doğal Logaritması Alınmış Gayri Safi Milli Hasıla(\$)	Dünya Bankası
EDU	15-64 yaş arası kadın nüfusun yüzdesi	Dünya Bankası
LNIG	Doğal Logaritması Alınmış İnsani Gelişme Endeksi	Dünya Bankası
INF	Enflasyon (tüketici fiyatları)	Dünya Bankası

LNIMP	Doğal Logaritması Alınmış (\$)	Dünya Bankası
LNEX	Doğal Logaritması Alınmış (\$)	Dünya Bankası
EDU	Okula kayıt, yüksek öğrenim, kadın	Dünya Bankası

4.1. Durağanlık Testi

Daha önce ifade edildiği gibi, zaman serisi analizlerinde serilerin birim kök içermemesi yani durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) durağanlık testi kullanılarak serilerin durağanlıkları test edilmiştir. ADF ve PP testine ilişkin denklemler aşağıda yer almaktadır.

ADF birim kök testi denklemi:

$$\Delta y_t = \beta' D_t + \phi_t y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta y_{t-j} + \epsilon_t \quad (4.3)$$

PP birim kök testi denklemi:

$$\Delta y_t = \beta' D_t + \phi y_{t-1} + \epsilon_t \quad (4.4)$$

Her iki denklem için D_t deterministik bileşen (sabit, sabit ve trend) içermektedir. ϵ_t beyaz gürültülü hata terimini temsil etmektedir. Δy_t analiz edilen değişkenin birinci farkını göstermektedir.

PP birim kök testi ADF birim kök testinin tamamlayıcısı niteliğindedir. ADF testi hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olduğunu varsayımını içermektedir. PP birim kök testi ise ADF testine göre daha esnek varsayımlara sahiptir.

4.2. ARDL Sınır Testi

Zaman serisi analizlerinde öncelikle serilerin durağanlık düzeylerine bakılır. Eğer serilerin durağanlık düzeyleri aynı değilse Pesaran ve Shin (1995), Pesaran ve Smith (1998) tarafından geliştirilen ARDL Sınır testi yöntemi uygulanmaktadır. ARDL Sınır testi kısa ve uzun dönem ilişkilerini tahmin etmek adına etkilidir. ARDL sınır testi yaklaşımı üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, analizde kullanılan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı test edilmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edildiğinde, sırasıyla uzun ve kısa dönem elastikiyetleri elde edilmektedir (Narayan ve Smyth, 2006:337). ARDL sınır testi için ilk olarak oluşturulan UECM, denklem (4.5.)'de gösterilmektedir.

$$\Delta \ln GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta \ln GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta \ln Ex_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta \ln IMP_{t-i} + \sum_{i=0}^r \alpha_{4i} \Delta KI_{t-i} + \sum_{i=0}^s \alpha_{5i} \Delta INF_{t-i} + \sum_{i=0}^u \alpha_{6i} \Delta EDU_{t-i} + \beta_1 \ln GDP_{t-1} + \beta_2 \ln Ex_{t-1} + \beta_3 \ln IMP_{t-1} + \beta_4 KI_{t-1} + \beta_5 INF_{t-1} + \beta_6 EDU_{t-1} + e_t \quad (4.5.)$$

Denklem (4.5.)’de Δ fark işlemcisini, $\alpha_0, \alpha_{1i}, \alpha_{2i}, \alpha_{3i}, \alpha_{4i}, \alpha_{5i}, \alpha_{6i}, \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ katsayıları göstermektedir. Değişkenlere ait m,n,p,r,s,u gecikme uzunlukları AIC, SIC ve HQ bilgi kriterleri ile belirlenmiştir. ARDL sınır testinde sıfır hipotezi F-testi ile değerlendirilir. Buna göre bu çalışmada F-testi için sıfır hipotezi $H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \beta_4 = \beta_5 = \beta_6 = 0$ ve alternatif hipotez $H_1: \beta_i \neq 0$ (en az bir i için; $i=1,2,3,4,5,6$) şeklindedir. Sınır testi ile bulunan F-istatistiği, Pesaran vd.(2001) tarafından modelin yapısına (kısıt, sabit ve trend) ve modeldeki değişken sayısına göre çeşitli güven düzeyleri için hesaplanan asimptotik kritik değerler ile karşılaştırılır (Pamuk & Bektaş, 2014, s. 77). Eğer bulunan F-istatistiği kritik üst sınır değerinden büyük ise H_0 reddedilir. Yani değişkenlerin düzey değerleri arasında uzun dönem ilişkisi vardır. Hesaplanan F-istatistiği kritik alt sınır değerinden küçük ise H_1 hipotezi reddedilir (Çağlayan, 2006, s. 423).

4.3. Analiz Sonuçları

Ekonometrik modelin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler							
	LNGDP	LNIG	LNEX	KI	EDU	INF	LNIMP
Ortalama	27.01058	-0.337737	25.40982	31.28214	45.99172	33.63475	25.53094
Medyan	27.05474	-0.342490	25.58889	31.31700	31.52718	12.27896	25.74795
Maksimum	27.64662	-0.171975	26.30520	38.15000	115.3645	105.2150	26.28992
Minimum	26.38879	-0.510826	24.14938	24.69400	8.807030	6.250977	24.30988
St.Sapma	0.414716	0.113007	0.671194	4.141675	35.39076	32.35383	0.655072
Çarpıklık	0.066124	0.027947	-0.542344	-0.096688	0.760329	0.793905	-0.583142
Basıklık	1.706825	1.708915	2.095871	1.946542	2.100993	2.079003	1.949787
Jarque-Bera	2.041831	2.017947	2.409412	1.386163	3.770746	4.071332	2.976325
Olasılık	0.360265	-9.794379	0.299780	0.500033	0.151772	0.130593	0.225787
Sum	783.3067	0.364593	736.8848	907.1820	1333.760	975.4077	740.3972
Sum Sq.Dev.	4.815712	0.357578	12.61404	480.2973	35070.17	29309.56	12.01532
Gözlem Sayısı	32	32	32	32	32	32	32

Tablo 4.3'te tüm değişkenler için ADF (Augmented Dickey-Fuller Test Statistic) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testlerine bakıldığında değişkenlerin $I(0)$ ve $I(1)$ durağanlık düzeyinde olduğu görülmektedir. Buna göre, durağanlık düzeyleri farklı olan seriler arasındaki ilişkilerin araştırılması için ARDL sınır testi uygun bir yöntemdir.

Tablo 4.4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

k=5	F-İstatistiği	Alt Sınır $I(0)$	Üst Sınır $I(1)$	Anlamlılık Düzeyi
$LNGDP=f(LNEX, LNIMP, KI, INF, EDU)$	4,923880	2,39	3,38	5%
$LNIG=f(LNEX, LNIMP, KI, INF, EDU)$	3,477257	2,39	3,38	5%
*k, denklemdeki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler Pesaran vd.(2001)'deki Tablo CI(iv)'ten alınmıştır. F istatistiği, Sabitli-trendli modeldeki gecikmeli seviye değişkenleri ile trend değişkenine ait katsayıların, bir bütün olarak sıfırdan farklı olup olmadığının test edilmesi sonucu elde edilen F istatistiğidir.				

H_0 hipotezi değişkenler arasında bir ilişki yoktur, H_1 hipotezi ise değişkenler arasında bir ilişki vardır şeklinde ifade edilir. Eğer F-istatistik değeri $I(1)$ tablo üst değerinden büyükse H_0 reddedilir. Yani uzun dönem ilişki vardır denir.

Burada F istatistik değeri GDP için $4.923880 > I(1) = 3.38$ olduğu için H_0 reddedilir ve seçilen bağımsız değişkenler ile GDP arasında uzun dönemli ilişki vardır denir. Aynı şekilde IG için $3,477257 > I(1) = 3.38$ olduğu için H_0 reddedilir ve seçilen bağımsız değişkenler ile IG arasında uzun dönemli ilişki vardır denir.

Tablo 4.5. Ekonomik Büyüme için Tahmin Edilen ARDL Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
LNEX	-0.107125	-0.743926
LNIMP	0.556682	4.271.802
KI	0.012640	1.189.799
INF	-0.001209	-1.709.886
EDU	0.003736	1.488.771

İhracattaki %1 lik artış GDP'de % 0.10 luk azalışa sebep olmaktadır. Ancak bu sonuçlar %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. İthalattaki %1 lik artış GDP'de %0.55 lik artışa sebep olmaktadır. Bu değer %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Kadınların işgücüne katılım oranındaki %1 lik artış

GDP’de % 0.01 lik artışa sebep olur. Eğitimdeki %1 lik artış GDP’de %0.003 artışa sebep olmaktadır. Enflasyondaki %1 lik artış ise GDP’de çok az bir düşüşe sebep olmaktadır. Benzer şekilde kadın istihdamındaki %1 lik artış ekonomik büyümeyi pozitif etkilemesine karşın katsayı olarak anlamlı değildir.

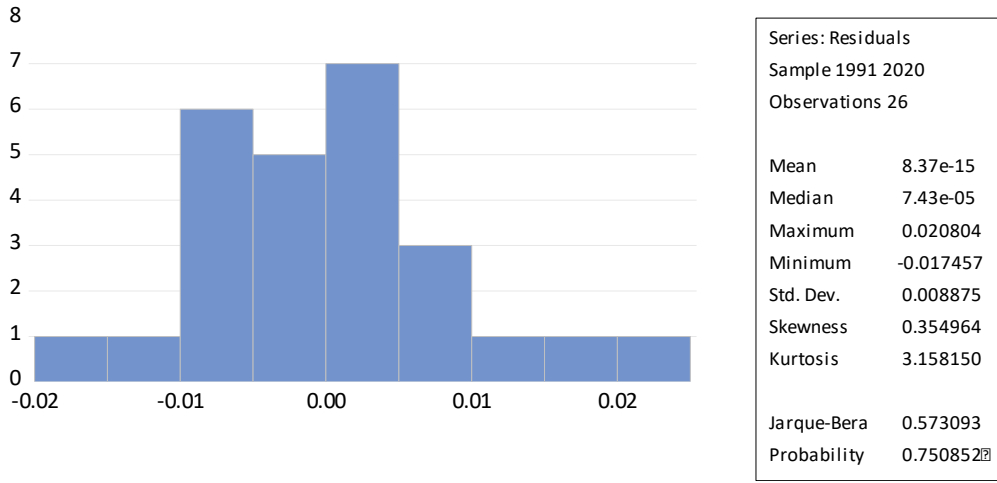
Aşağıdaki tabloda hata Düzeltme Katsayısının (CointEq(-1)*) i) negatif, ii) 0 ile 1 arasında ve i) istatistiksel olarak anlamlı olması beklenir.

Tablo 4.6. Ekonomik Büyüme için Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
D(LNEX)	0.036733	1.020.072
D(LNIMP)	0.380872	1.276.756
D(KI)	0.004643	3.038.555
D(EDU)	-0.001066	-1.202.851
D(INF)	0.000696	2.611.931
CointEq(-1)*	-0.365878	-7.017.037

Hata düzeltme katsayısı negatif ve anlamlıdır. Buna göre kısa dönemde oluşacak bir dengeden sapma $1/0.36 = 2.77$ dönem sonra düzelerek uzun dönemde dengeye ulaşır.

Ekonometrik modellerin doğruluğu tanısal testlerle yapılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla ilgili tanısal testler yapılacaktır. Tanısal testlerin ilki Jarque-Bera Normallik Varsayımıdır. Normallik varsayımına göre H_0 hipotezi hataların normal dağıldığını, H_1 hipotezi ise hataların normal dağılmadığını göstermektedir.

Tablo 4.7. Ekonomik Büyüme İçin Jarque- Bera Normallik Varsayımı

Jarque- Bera olasılık değeri $0.75 > 0.10$ olduğu için H_0 kabul edilir. Hatalar normal dağılmıştır.

İkinci tanısal test değişen varyans sorununun olup olmadığının test edilmesidir. Hipotezler; H_0 : Hatalar sabit varyansa sahiptir. H_1 : Hatalar sabit varyansa sahip değildir.

Tablo 4.8. Ekonomik Büyüme için Sabit Varyans

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey
Null hypothesis: Homoskedasticity

F-statistic	0.790002	Prob. F(11,14)	0.6481
Obs*R-squared	9.957706		
Scaled explained SS	3.115446		

Ekonomik büyüme için sabit varyansa baktığımızda Prob. F $0.648 > 0.10$ olduğu için H_0 kabul edilir. Yani hatalar sabit varyansa sahiptir.

Diğer bir tanısal test otokorelasyon sorununun olup olmadığıdır. Hipotezler; H_0 : Değişkenler arasında otokorelasyon yoktur. H_1 : Değişkenler arasında otokorelasyon vardır.

Tablo 4.9. Ekonomik Büyüme için Otokorelasyon

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:
Null hypothesis: No serial correlation at up to 2 lags

F-statistic	1.338156	Prob. F(2,12)	0.2988
Obs*R-squared	4.741253		

Otokorelasyon testinde Prob. F değeri % 10'dan yani 0.10'dan büyükse otokorelasyon yoktur. Buna göre ekonomik büyüme için Prob. F 0.298 > 0.10 olduğu için H_0 kabul edilir. Yani hatalar arasında otokorelasyon yoktur.

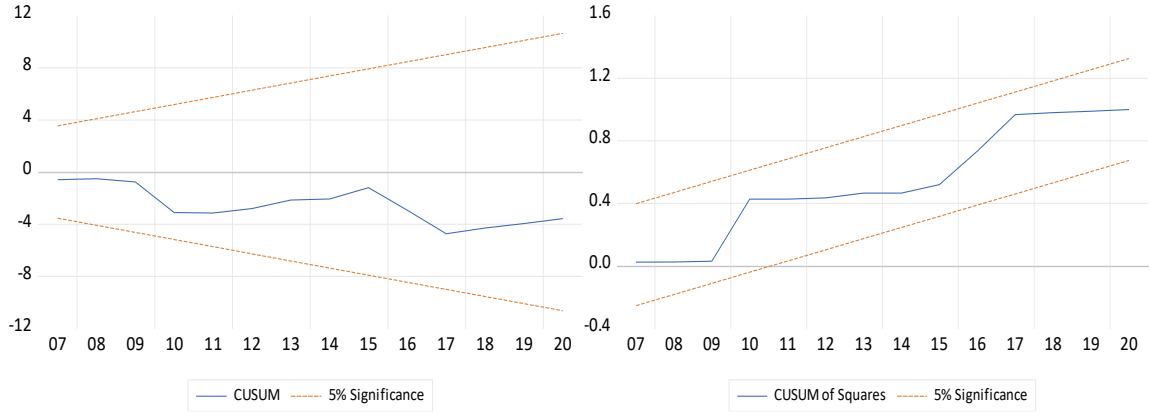
Modelimizin uyumlu olup olmadığına bakmak için Ramsey Reset testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4.10. Ekonomik Büyüme için Ramsey RESET Test

Ramsey RESET Test
Equation: UNTITLED
Omitted Variables: Squares of fitted values
Specification: LNGDP LNGDP(-1) LNEX LNEX(-1) LNIMP
LNIMP(-1) KI KI(-1) INF INF(-1) EDU EDU(-1) C

	Value	df	Probability
t-statistic	0.471189	13	0.6453
F-statistic	0.222019	(1, 13)	0.6453
Likelihood ratio	0.440290	1	0.5070

Ramsey Reset testi hipotezleri: H_0 hipotezi model uyumludur, H_1 hipotezi model uyumlu değildir. Buna göre F-istatistik değeri 0.645 > 0.10 olduğu için H_0 kabul edilir. Kısaca modelimiz uyumludur.

Şekil 4.1. Ekonomik Büyüme için CUSUM ve CUSUM-Q Testi Sonuçları

Modeldeki parametrelerin kararlılığını incelemek üzere CUSUM ve CUSUM-Q testleri uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda CUSUM ve CUSUM-Q istatistikleri her iki model için de %5 anlam düzeyinde kritik sınırlar içinde kaldığından ARDL yöntemi ile hesaplanan uzun dönem parametrelerin ve modelin kalıntı varyansının kararlı olduğu görülmektedir.

Tablo 4.11. İnsani Gelişme Endeksi için Tahmin Edilen ARDL Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
D(LNEX)	0.021316	1.650.139
D(LNIMP)	0.060088	5.315.508
D(KI)	0.002677	4.605.952
D(EDU)	0.001768	8.319.732
D(INF)	0.000224	1.910.103
CointEq(-1)*	-0.435867	-5.896.827

İthalattaki %1’lik artış insani gelişme endeksini %0.04 arttırmaktadır. Ancak bulunan bu değer %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kadınların işgücüne katılımı insani gelişme endeksini %0.007 arttırmaktadır. Bu değer %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. İhracattaki %1’lik artış %0.12 arttırmaktadır. Eğitimdeki ve enflasyondaki %1’lik artış ise insani gelişme endeksinde azalmaya sebep olmaktadır.

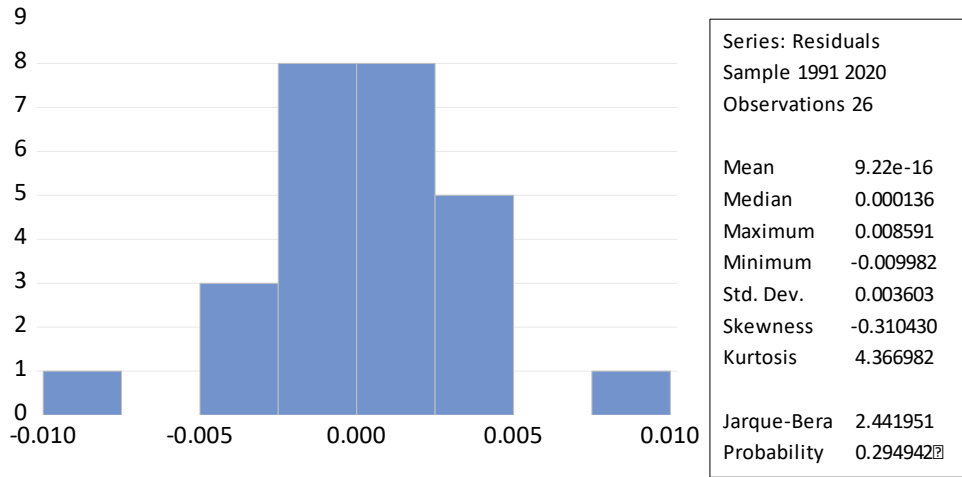
Tablo 4.12. İnsani Gelişme Endeksi için Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği
LNEX	0.120126	2.172.456
LNIMP	0.042092	1.003.129
KI	0.007668	1.512.153
EDU	-0.000470	-0.350304
INF	-0.000259	-1.324.169

Ekonomik büyümedeki gibi insani gelişme endeksi için de hata düzeltme katsayısı negatif ve anlamlıdır. Kısa dönemde oluşacak bir dengeden sapma $1/0.43 = 2.32$ dönem sonra düzelerek uzun dönemde dengeye ulaşır.

Ekonometrik modellerin doğruluğu tanısal testlerle yapılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde sırasıyla ilgili tanısal testler yapılacaktır. Tanısal testlerin ilki Jarque-Bera Normallik Varsayımıdır. Normallik varsayımına göre H_0 hipotezi hataların normal dağıldığını, H_1 hipotezi ise hataların normal dağılmadığını göstermektedir.

Tablo 4.13. İnsani Gelişme Endeksi İçin Jarque- Bera Normallik Varsayımı

Jarque- Bera olasılık değeri $0.29 > 0.10$ olduğu için H_0 kabul edilir. Hatalar normal dağılmıştır.

İkinci tanısal test değişen varyans sorununun olup olmadığının test edilmesidir. Hipotezler; H_0 : Hatalar sabit varyansa sahiptir. H_1 : Hatalar sabit varyansa sahip değildir.

Tablo 4.14. İnsani Gelişme Endeksi için Sabit Varyans

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey
Null hypothesis: Homoskedasticity

F-statistic	1.106446	Prob. F(11,14)	0.4218
Obs*R-squared	12.09142		

İnsani gelişme endeksi için sabit varyans incelendiğinde Prob. F = 0.4218 > 0.10 olduğunu görüyoruz. Yani hatalar sabit varyansa sahiptir.

Diğer bir tanısal test otokorelasyon sorununun olup olmadığıdır. Hipotezler; H₀: Değişkenler arasında otokorelasyon yoktur. H₁: Değişkenler arasında otokorelasyon vardır.

Tablo 4.15. İnsani Gelişme Endeksi için Otokorelasyon

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:
Null hypothesis: No serial correlation at up to 2 lags

F-statistic	1.950140	Prob. F(2,12)	0.1848
Obs*R-squared	6.377704		

İnsani gelişme endeksi için Prob. F 0.184 > 0.10 olduğu için H₀ reddedilir. Yine hatalar arasında otokorelasyon sorunu yoktur.

Modelimizin uyumlu olup olmadığına bakmak için Ramsey Reset testi uygulanmıştır. Test sonuçları aşağıdaki gibidir:

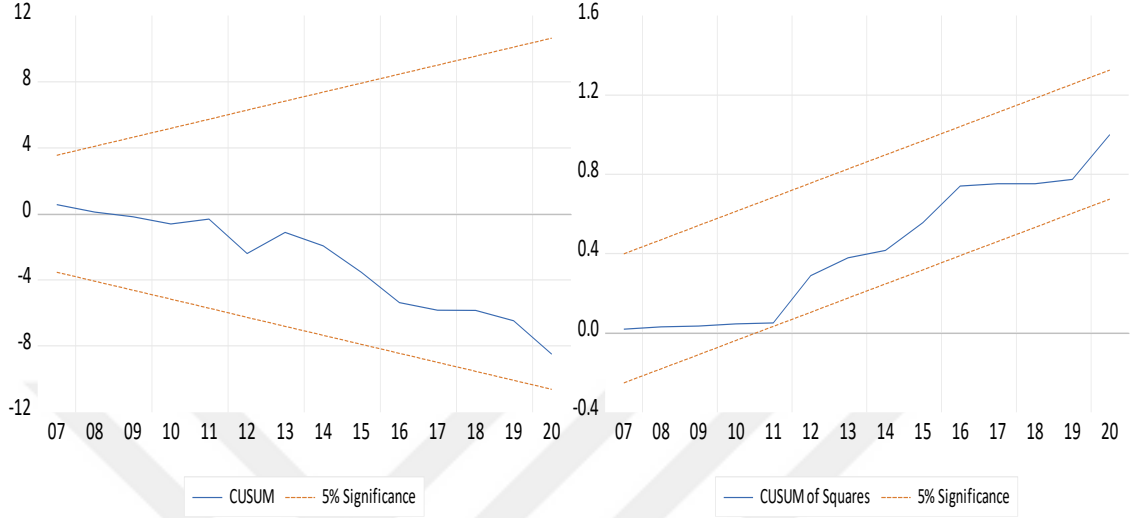
Tablo 4.16. İnsani Gelişme Endeksi için Ramsey RESET Test

Ramsey RESET Test
Equation: UNTITLED
Omitted Variables: Squares of fitted values
Specification: LNIG LNIG(-1) LNEX LNEX(-1) LNIMP
LNIMP(-1) KI KI(-1)
EDU EDU(-1) INF INF(-1) C

	Value	df	Probability
t-statistic	1.535126	13	0.1487
F-statistic	2.356612	(1, 13)	0.1487
Likelihood ratio	4.331516	1	0.0374

İnsani gelişme endeksi için yapılan Ramsey RESET testine göre F-istatistik değeri 0.148 > 0.10 olduğu için H₀ kabul edilir. Modelimiz uyumludur. Ramsey Reset

test sonuçlarına göre model kurma (fonksiyonel form) hatasının olmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.2. İnsani Gelişme Endeksi için CUSUM ve CUSUM-Q Testi Sonuçları

Modeldeki parametrelerin kararlılığını incelemek üzere CUSUM ve CUSUM-Q testleri uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda CUSUM ve CUSUM-Q istatistikleri her iki model için de %5 anlam düzeyinde kritik sınırlar içinde kaldığından ARDL yöntemi ile hesaplanan uzun dönem parametrelerin ve modelin kalıntı varyansının kararlı olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sanayi devrimi sonrasında üretimin artması ile birlikte işgücü talebi artış göstermiştir. İşgücü talebine bağlı olarak istihdam konusu iktisadi bağlamda o dönemde önem derecesi yüksek konular arasında yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı ile beraber erkek nüfusunun büyük bir bölümünün savaşa gitmesi ve savaşta yaralanması ve/veya vefat etmesi nedeniyle işgücü arzında yüksek seviyede bir azalma gözlenmiştir. Savaş sonrası dönemde yükselen iş gücü talebinin karşılanması ve sanayileşme ile birlikte artan üretimin devam edebilmesi adına kadınların işgücüne katılımı gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kadın istihdamında yaşanan bu gelişme tüm dünyada artarak devam etmiştir. Dünyada yaşanan bu gelişmelere paralel olarak geçmişten günümüze Türkiye’de de kadın istihdamı konusunda olumlu yönde gelişmeler yaşanmıştır.

Ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirme hedefleri en temel hedefleri arasındadır. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında istihdam önemli hedeflerden bir tanesidir. Bu bağlamda ele alınan çalışmada kadın istihdamının ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkisi analiz edilmiştir. Türkiye’nin 1990-2021 dönemine verilerinden yararlanılarak yapılan ARDL Sınır testi analiz sonuçlarına göre kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar literatürdeki (Aydoğmuş, 2019; Kara vd., 2020; Pata, 2018) çalışmaları ile benzer fakat (Ballı & Aydın, 2022) çalışmalarından farklılık arz etmektedir. Her ne kadar kadın istihdamı ile ekonomik büyüme (0.63) ve kalkınma (0.56) arasındaki ilişki katsayısı pozitif ve anlamlı olsa da katsayının etki gücü düşüktür. ARDL Sınır testinin uzun dönem sonuçları incelendiğinde kısa dönemdeki sonuçlarla benzerdir. Fakat katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuçlar literatürde yer alan (Kara vd., 2020) çalışmaları ile benzerdir. Fakat (Altay & Yılmaz, 2016) çalışmalarla farklılık göstermektedir. Türkiye’de kadınların hem çalışma alanları hem de çalışma koşulları dikkate alındığında kadın istihdam oranının hesaplanmasında zorluk yaşanmaktadır. Buna ek olarak resmi işgücüne kayıtlı kadın sayısının düşük olması kadın istihdam oranının doğru hesaplanmasını güçleştirmektedir (Azaklı, t.y., s. 22). Kadın istihdamı ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi gösteren hem kısa dönem katsayılarının düşük olması hem de uzun

dönem katsayılarının düşük ve anlamsız olması bu iki gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. Dolayısıyla kadın istihdamının hesaplanmasında ve bu konuya ilişkin yapılacak olan diğer çalışmalarda anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi adına kadın istihdamının resmi kayıt altına alınması önemlidir.

Kadınlar için istihdam fırsatlarının artırılması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmaya yönelik politikaların uygulanmasıyla birlikte, toplumsal dönüşümün gerçekleşmesine katkı sağlayabilir.

Gelişmekte olan ülke kategorisinde olan Türkiye'nin gelişmiş ülkeleri yakalayabilme hedefine ulaşmada uygulanacak doğru politikalarla birlikte kadın istihdamının artırılması önerilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Abrams, B. A. (1999). The Effect of Government Size on the Unemployment Rate. *Public choice*, 99(3-4), 395-401.
- Adsera, A. (2004). Changing Fertility Rates in Developed Countries. The Impact of Labor Market Institutions. *Journal of population economics*, 17, 17-43.
- Adsera, A. (2005). Vanishing children: From high unemployment to low fertility in developed countries. *American Economic Review*, 95(2), 189-193.
- Adsera, A. (2006). An Economic Analysis of the Gap Between Desired and Actual Fertility: the Case of Spain. *Review of Economics of the Household*, 4(1), 75-95.
- Adsera, A., & Menendez, A. (2011). Fertility Changes in Latin America in Periods of Economic Uncertainty. *Population studies*, 65(1), 37-56.
- Akça, H., & Ela, M. (2012). Türkiye’de Eğitim, Doğurganlık ve İşsizlik İlişkisinin Analizi. *Maliye Dergisi*, 163. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/163-13.pdf>
- Akpolat, E. (2022). *Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü: Türkiye Ekonomisi İçin Bölgesel Düzeyde Bir Analiz*. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. C. (2004). *Yeni İktisat Okulları*. Seçkin.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168-182.
- Akyüz, Y. (1999). 17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları (Genel Özellikler ve Doğrultular). *Milli Eğitim Dergisi*, 144.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye Bölüşüm Büyüme* (C. 7). Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık.
- Alagöz, M., Erdoğan, S., & TOPALLI, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.

- Alataş, S. (2014). *Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz*.
- Algül, Y. (2019). *İstihdam Teorilerine Post Keynesyen Bakış: Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Sektörünün İstihdama Etkisi*.
- Alkın, E., Yıldırım, K., Özer, M., & İktisada, G. (2005). İktisada Giriş. İçinde *Anadolu Üniversitesi Yayını* (s. 393). Eskişehir.
- Altan, Ö. Z. (1980). *Kadın İşçiler ve Türkiye’de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu ile Korunması*. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Altay, H., & Yılmaz, A. (2016). Türkiye’de İhracat Artışlarının İstihdam Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 616, 75-86.
- Anand, S., & Sen, A. (1994). *Human Development Index: Methodology and Measurement*.
- Antecol, H. (2000). An Examination of Cross-Country Differences in the Gender Gap in Labor Force Participation Rates. *Labour Economics*, 7(4), 409-426.
- Aren, S. (2008). İstihdam Para ve İktisadi Politika (13. Baskı). *Ankara: İmge Yayınevi*, 50.
- Arndt, H. W. (1989). *Economic Development: The History of An Idea*. University of Chicago Press.
- Aslan, O. E. (2006). Cumhuriyet ve Kadın Memurlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 117-149.
- Ataç, B. (2004). Maliye Politikasının Etkinliğine İlişkin Tartışmalar. *Maliye Politikası içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları*, 3-22.
- Ataman, B. C. (1999). İşgücü Piyasasının Temel Prensipleri ve İstihdam Politikaları. *İstihdam ve Danışmanlık Hizmetleri Eğitim Programı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*.
- Attfield, C. L. F., & Silverstone, B. (1997). Okun’s Coefficient: A Comment. *Review of economics and statistics*, 79(2), 326-329.

- Ayas, N., & Çeştepe, H. (2010). Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türk İmalat Sanayi Örneği. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 15(2), 259-281.
- Aydın, F. F. (2011). Kadın İstihdamının Rekabet Gücü ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye ile Rekabet Gücü En Yüksek Ülkelerin Karşılaştırılması. İçinde *Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi*.
- Aydoğmuş, R. (2019). *Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi*.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=Mir2lXQK1dkmQ9Ige3PZbm6XdhKO5mnbyNsrEu9MNwF1JQYWWQeM_rP40avxZEhW
- Azaklı, B. (t.y.). *Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu*.
- Balaban, Ö., & Özdemir, Y. (2008). Araştırma Makaleleri Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 133-147. <https://hdl.handle.net/20.500.12428/952>
- Ballı, P. E., & Aydın, A. (2022). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*.
<https://doi.org/10.46959/jeess.1094665>
- Becker, G. S. (1930). *A Treatise on the Family*. Harvard University Press.
- Bedük, A. (2005). Türkiye’de çalışan kadın ve kadın girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik)*, 3(12), 106-117.
- Berber, M., & Eser, B. Y. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 1-16.
- Bergemann, A., & Van den Berg, G. J. (2008). Active labor market policy effects for women in europe—a survey. *Annales d’Economie et de Statistique*, 385-408.

- Bettio, F., & Villa, P. (1998). A Mediterranean perspective on the breakdown of the relationship between participation and fertility. *Cambridge Journal of Economics*, 22(2), 137-171.
- Biçerli, M. K. (2005). Çalışma Ekonomisi. İçinde *Üçüncü Basım. Beta Yayınları. İstanbul* (Beta Yayınları).
- Bilgili, Y. (2009). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları:(Makro İktisadın Teorik Esasları)*. İkinci Sayfa Basım Yayım.
- Bilgili, Y. (2013). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları(Makro İktisadın Teorik Esasları)* (Güven Matbaa).
- Bilgili, Y. (2014). Makro İktisat Ders Notları. *İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi*, 125.
- Bilman, A. S. (2008). *Phillips Eğrisi'nin Politika Önerisi ve Asimetrik Etkileri Türkiye Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Blanchard, O. J., & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem. *NBER macroeconomics annual*, 1, 15-78.
- Bocutoğlu, E. (2012). *Karşılaştırmalı Makro İktisat: Teoriler ve Politikalar*. Murathan Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2013). *Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Ankara: Murat Yayınevi.
- Bozdağlıoğlu, U., & Yasemin E. (1990). 1990'dan Günümüze Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısının Analizi. *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11.
- Bozkaya, G. (2014). Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 69-89. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45257/566859>
- Bulutay, T. (1995). *Employment, Unemployment and Wages in Turkey*. International Labour Organization.

- Cvecic, I., & Sokolic, D. (2018). Impact of Public Expenditure in Labour Market Policies and Other Selected Factors on Youth Unemployment. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 31(1), 2060-2080. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1480970>.
- Çağlayan, E. (2006). Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 423-438.
- Çolak, Ö. F., & Kılıç, C. (2001). *Yeni Sanayileşen Bölgelerde Kadın İşgücü Arzı: Şanlıurfa Örneği*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu. <http://seyhan.library.boun.edu.tr/record=b1233891~S5>
- Dayıoğlu, M., & Kırdar, M. G. (2010). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında belirleyici etkenler ve eğilimler. *DPT Yayınları, Ankara*.
- Deniz, Ö. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25238/266829>
- Dilber, T. (2019). *Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki-Türkiye örneği / The relationship between women’s employment and economic growth*. Yüksek Lisans Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=VwoOwtkg3pHjcOScPydAkg&no=pFY9LkLz23IB3s8PHBMmWQ>
- Dinler, Z. (2003). İktisada Giriş, Ekin Kitabevi. *Dokuzuncu Baskı, Bursa*, 446-447.
- Dinler, Z. (2007). *İktisat*. Ekin Yayınevi.
- Dirimtekin, H. (1981). Makro iktisat. *İstanbul: Bizim Kitapevi*, 206.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devletinde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=yWIrYiQR8QQE4Y92TJPB CQ&no=b4R53ux2g520UzVwgYMoNA>
- Dücan, E., & Polat, M. A. (2017). Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 155-170.

- Ecevit, Y. (2010). İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı. *Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.*
- Ehrenberg, R. G., & Smith, R. S. (2016). *Modern labor economics: Theory and public policy.* Routledge.
- Emara, N. (2016). Fertility and Female Employment: A Panel Study on Developing Countries. *Applied Economics and Finance*, 3(2). <https://doi.org/10.11114/aef.v3i2.1381>
- Erbay, R., & Özden, M. (2013). İktisadi Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 3. <http://sosyalbe.nku.edu.tr/>
- Erdem, E., & Çelik, B. (2019). İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bazı Afrika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. İçinde *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. <https://doi.org/10.29029/busbed.490667>
- Ertek, T. (2004). Makro Ekonomiye Giriş (1. Baskı). *İstanbul: Beta Yayınları.*
- Eser, B. (2012). *Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi Türkiye Uygulaması.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eser, K., & Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.
- Fazlıoğlu, A. (2003). Kırsal Kalkınma Projelerinde Cinsiyet Dengeli Kalkınma Yaklaşımları. *Erozyonla Mücadele ve Kırsal Kalkınma Projelerinde Sosyal Boyut Semineri*, 8(10).
- Felderer, B., & Homburg, S. (1992). *Macroeconomics and new macroeconomics.* Springer Science & Business Media.
- Fischer, S., Dornbusch, R., & Startz, R. (1998). Makro İktisat. *Akademi & McGraw-Hill Yayınları, İstanbul.*
- Fisunoğlu, M., & Köksel Tan, B. (2009). *KEYNES DEVRİMİ VE KEYNESYEN İKTİSAT.* <http://dx.doi.org/10.5455/ey.10680>

- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy The American Economic Review. *New York*, 58.
- Gaddis, I., & Klasen, S. (2014). Economic Development, Structural Change, and Women's Labor Force Participation: A Reexamination of the Feminization U Hypothesis. *Journal of population economics*, 27, 639-681.
- Genre, V., Salvador, R. G., & Lamo, A. (2010). European women: why do (n't) they work? *Applied Economics*, 42(12), 1499-1514.
- Germir, H. N. (2012). *Türkiye'de İstihdam Politikalarının Etkinliği*. Adalet Yayınevi.
- Gerni, M., Nişancı, M., Çelik, A. A., & Yurttañıkımaz, Z. Ç. (2013). Geçiş Ekonomilerinde Girişimciliğin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *International Conference on Eurasian Economies*, 17-18.
- Ghose, A. K., & Majid, N. E. C. (2010). *Küresel İstihdam Sorunu* (C. 50). Efil Yayınevi.
- Gordon, R. J. (2000). Does the "New Economy" Measure Up to the Great Inventions of the Past? *Journal of economic perspectives*, 14(4), 49-74.
- Güçlü, M. (2018). Ekonomik Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye İçin U Hipotezinin Yeniden Test Edilmesi. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*. <https://doi.org/10.30794/pausbed.424388>
- Gül, E., Ekinci, A., & Konya, S. (2009). *Türkiye'de İstihdam Politikaları: Yapısal Bir Analiz*. Ekin Yayınevi.
- Gündoğan, N., & Biçerli, M. K. (2008). Çalışma Ekonomisi. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Yayın, 1461.
- Güneysu, G. D. (2008). Kadın İşgücünün İşletme İçindeki Yerini Algılaması: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi ve Organizasyonu Bilim Dalı Doktora Tezi*.
- Günsoy, G., & Özsoy, C. (2012). Türkiye'de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 21-40.

- Gürak, H. (2006). *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*. Ekin Kitabevi.
- Gürol, M. A. (2007). *Türkiye’ de İş Yaşamındaki Kent Kadınının Açmazı: Kariyer-Aile İkilemi*. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107494>
- Güvenoğlu, H., & Bayır, M. (2020). Genç İşsizliği Etkileyen Faktörlere İlişkin Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 19-36. <https://doi.org/uiibd.820655>
- Harris, R., & Silverstone, B. (2001). Testing For Asymmetry in Okun’s Law: A Cross-Country Comparison. *Economics bulletin*, 5(2), 1-13.
- Heaton, H. (1985). Avrupa İktisat Tarihi Cilt II. *Teori Yayınları, Ankara*.
- İçin, N. (2012). *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücünün Karşılaşabileceği Sorunlar: Yalova Örneği*.
- ILO. (2010). *The Crisis of Orthodox Macroeconomic Policy: The Case for Arenewed Commitment to Full Employment*. https://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/working-papers/WCMS_127678/lang--en/index.htm
- ILO. (2023). *Trends 2023 ILO Flagship Report*. https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/trends2022/WCMS_834081/lang--en/index.htm
- ILO International Labour Office. (2005). *A global alliance against forced labour : global report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, 2005*. International Labour Office.
- İnce, M. (2010). *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği*.
- İslatince, H. (2002). Rasyonel Beklentiler Teorisinin Rasyonelliği Tartışmaları. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 17-23.
- Jean-Baptiste, S. (1803). *Traité d’économie Politique. Paris, Crapelet, 2*.

- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.
- Kara, S., Afşar, B., & Kara, E. (2020). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü Ve Büyümeye Etkisi (2008-2018). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 590-602. <https://doi.org/10.29249/SELCUKSBMYD.784552>
- Karaçor, Z., & Saraç, T. B. (2011). Dış Ticaret ile Sanayi Sektörü İstihdam Oranı Arasındaki Kısa ve Uzun Dönem İlişkisi: Türkiye Örneği (1963-2009). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 181-194.
- Karakayalı, H. (2005). Makro Ekonomi. *İzmir, Emek Kitabevi*.
- Karakoç, Y. (2022). *Türkiye’de Kadın İstihdamının Tarihçesi ve İyileştirilmesine Yönelik Atılan Adımlar*.
- Karataş, A. (2006). Türkiye’de Kadın İşgücünün Durumu: Denizli Tekstil Sektöründe Kadın İşgücü Örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.
- Kasa, H., & Alptekin, Doc. Dr. V. (2015). Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 18(1), 1-24. <http://sbmyod.selcuk.edu.tr/sumbtd/article/view/309>
- Kasnakoğlu, H. (2001). Eksik İstihdam Kavramı ve İstatistiksel Ölçümü. *Ankara: DİE Yayınları Çalışma İstatistikleri*.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller ve çözüm yolları: Bir ampirik uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Kılıçbay, A. (1999). Türkiye Ekonomisi, 5. Basım, *Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir*, 59.
- Kızılkaya, O., & Üçler, G. (2014). Kadın İstihdamının Boşanma Ve Doğurganlık Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bölgesel Panel Veri Analizi. *The Journal of Academic Social Science*, 2, 28-43. https://www.researchgate.net/publication/306959464_KADIN_ISTIHDAminIN_BOS

ANMA_VE_DOGURGANLIK_UZERINE_ETKILERI_TURKIYE_UZERINE_BOL
GESEL_PANEL_VERI_ANALIZI

- Klaauw, W. Van Der. (1996). Female Labour Supply and Marital Status Decisions: A Life-Cycle Model. *The Review of Economic Studies*, 63(2), 199-235.
<https://doi.org/10.2307/2297850>
- Knoester, A. (1986). Okun's Law Revisited. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122(4), 657-666.
- Koca, D. (2016). *Türkiye' de İstihdam Teşviklerinin Kadın İstihdamı Üzerindeki*.
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/703149>
- Koç, Ö. E. (2018). İçsel Büyüme/Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(2), 477-499.
- Kosfeld, R., & Dreger, C. (2006). Thresholds For Employment and Unemployment: A Spatial Analysis of German Regional Labour Markets, 1992–2000. *Papers in Regional Science*, 85(4), 523-542.
- Kreishan, F. M. (2011). Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis. *Journal of social sciences*, 7(2), 228-231.
- KSGM. (2018). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023*.
<https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf>
- Kurt, S., & Berber, M. (2008). Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-80.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-16.
- Kutlar, A., Erdem, E., & Aydın, F. F. (2012). Kadınların İşgücüne Katılması İle Doğurganlık, Boşanma Ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 149-168.

- Kuznets, S. (1955). International Differences in Capital Formation and Financing. İçinde *Capital Formation and Economic Growth* (ss. 19-111). Princeton University Press.
- Levent, C. (2022). *Kadın İşgücünün Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi İle İlişkisi*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Lewis, M., & Peterson, J. (2002). The labor supply decision—differences between genders and races. İçinde *Introducing race and gender into economics* (ss. 67-88). Routledge.
- Lordoğlu, K., & Özkaplan, N. (2003). *Çalışma İktisadı* (Der Yayınları). İstanbul.
- Luci, A. (2009). Female Labour Market Participation and Economic Growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2-3), 97-108.
- Mahiroğulları, A., & Korkmaz, A. (2013). İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları. *Ekin Yayıncılık Bursa*.
- Makal, A. (1999). Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri (1920-1946). İçinde *İmge Kitabevi, Ankara*. İmge kitabevi.
- Matysiak, A., & Vignoli, D. (2006). Fertility and Women’s Employment: A Meta-Analysis. *European Journal of Population*, 24(4). <https://doi.org/10.1007/S10680-007-9146-2>
- Mercanlıoğlu, Ç. (2009). Cinsiyete Dayalı Eşitsizlik; Kadın Yöneticilerin İş ve Özel Hayatlarını Dengeleme Zorlukları ve Bedelleri. *Uluslararası Disiplinler arası Kadın Çalışmaları Kongresi*.
https://www.academia.edu/14689386/C%C4%B0NS%C4%B0YETE_DAYALI_E%C5%9E%C4%B0TS%C4%B0ZL%C4%B0K_KADIN_Y%C3%96NET%C4%B0C%C4%B0LER%C4%B0N_%C4%B0%C5%9E_VE_%C3%96ZEL_HAYATLARINI_DENGELEME_ZORLUKLARI_VE_BEDELLER%C4%B0
- Meriç Yazıcı, A. (2018). Medeni Durumun Ve Eğitimin Kadınların İşgücüne Katılımına Etkisi: TÜİK Verileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Journal of Economic Policy Researches*, 5(2), 101-116.
<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/E9C78DAC35594B0F9CFBBBBCF1F621EC?doi=>

- Moosa, I. A. (1997). A Cross-Country Comparison of Okun's Coefficient. *Journal of comparative economics*, 24(3), 335-356.
- Murat, S., & Yılmaz-Eser, B. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 92-123.
- Mustafa Özer, D., & Kemal Biçerli, Y. (2003). *Türkiye' de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi*. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/502>
- Olsen, R. J. (1994). Fertility and the Size of the US Labor Force. *Journal of Economic Literature*, 32(1), 60-100.
- Özar, Ş., & Günlük-Şenesen, G. (1998). Determinants of Female (non-) Participation in the Urban Labor Force in Turkey. *METU Studies in Development*, 25(2), 311-328.
- Özdemir, B. S. (2016). Kadın İstihdamının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Dspace*. <http://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/3037>
- Özdemir, S., Ersöz, H. Yu., & Sarıoğlu, H. İ. (2007). Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve Kobilerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(53), 173-230.
- Özer, M., & Biçerli, K. (2003). Türkiye' de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423869751.pdf>
- Özgüven, A. (1997). İktisat Bilimine Giriş. *Filiz Yayınevi İstanbul*, 400-401.
- Özkan, G. S., & Özkan, B. (2010). Kadın Çalışanlara Yönelik Ücret Ayrımcılığı ve Kadın Ücretlerinin Belirleyicilerine Yönelik Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 91-104.
- Özkaya, F. (2021). *Türkiye'de Mevduat Bankalarında Kadın İstihdamının Finansal Performansa Etkisinin Araştırılması*. Işık Üniversitesi.
- Özkuzukıran, Ş. (2000). Türkiye'de Kadın İşçiler. *Ankara-Türk-İş Eğitim Yayınları*, 56.

- Pamuk, M., & Bektaş, H. (2014). Türkiye’de Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 77-90.
- Parasız, İ. (1998). Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları. İçinde *Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa*. Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ., Oktay, H. N., Mortan, K., Berberoğlu, N., Şıklar, İ., & Yıldırım, K. (2000). *İktisat Teorisi* (ss. 550-551). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Pata, U. K. (2018). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri ile Sektörel Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.391777>
- Paya, M. (2013). Makro İktisat (4. Baskı). *İstanbul: Türkmen Kitapevi*, 197.
- Pekin, T. (1993). *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*. Bilgehan Basım Evi, İzmir.
- Pekin, T. (2007). Makro Ekonomi. İçinde *İkinci Baskı, Zeus Kitapevi, İzmir* (İkinci Basım). Zeus Kitabevi.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis* (C. 9514). Department of Applied Economics, University of Cambridge Cambridge, UK.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pesaran, M. H., & Smith, R. P. (1998). Structural Analysis of Cointegrating VARs. *Journal of economic surveys*, 12(5), 471-505.
- Peterson, W. C. (1994). *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme* (C. 73). Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Petkov, B. (2008). *The Labour Market and Output in the UK: Does Okun’s Law Still Stand?* Bulgarian National Bank.

- Petrakos, G., Arvanitidis, P., & Pavleas, S. (2007). Determinants of Economic Growth: The Experts' View. *2nd Workshop of DYNREG in Athens*, 2(1), 9-10.
- Phillips, A. W. (1958). The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957. *economica*, 25(100), 283-299.
- Robbins, L. (1932). The Nature and Significance of Economic Science. *The philosophy of economics: An anthology*, 1, 73-99.
- Rubcova, A. (2010). Okun's Law: Evidence From the Baltic States. *SSE Riga Student Research Papers*, 9, 126.
- Sackey, H. A. (2005). *Female Labour Force Participation in Ghana: the Effects of Education*. African Economic Research Consortium. <https://www.issuelab.org/resources/21819/21819.pdf>
- Sancar Özkök, C., & Atay Polat, M. (2020). Ekonomik Büyüme, Enflasyon Ve Kentleşmenin Kadınların İşgücüne Katılımına Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 9(17), 17-63. <https://data.oecd.org/>
- Sarıllı, M. A. (2002). Türkiye' de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler. *Bankacılar Dergisi*, 32.
- Selim, S. (2006). Türkiye'de Evli Kadınların İşgücüne Katılımına Göre Oluşan Doğurganlık Farklılıkları: Ayrıştırma Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 139-163.
- Selim, S., & Üçdoğruk, Ş. (2003). Sayma Veri Modelleri ile Çocuk Sayısı Belirleyicileri: Türkiye'deki Seçilmiş İller İçin Sosyoekonomik Analizler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 13-31.
- Serel, H., & Özdemir, B. S. (2017). Türkiye'de Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi / Journal of Management and Economics Research*, 15(3), 132-148. <https://doi.org/10.11611/yead.310569>

- Sertçelik, Ş. (2021). Kadınların İşgücüne Katılım Oranının Belirleyicileri: Türkiye İçin Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 4(2), 91-102. <https://dergipark.org.tr/rs>
- Sevim, A. (2003). Medeni Kanun Kabulüne Dek Türkiye’de Feminizmin Nabzı Atıyor. *Türk-İş Kadın İşçiler Kurultayı. Petrol-İş*, 96.
- Sevinç Haktan, Bozkurt Eda, & Sevinç Demet Eroğlu. (2016). Ekonomik Büyümede Kadın İstihdamının Rolü Yakınsama Temelli Kanıtlar. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1). <https://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/en/download/article-file/282695>
- Seyidoğlu, H. (1999). Ekonomik Terimler. İçinde *Güzem Can Yayınları, İstanbul* (Güzem Can Yayınları).
- Silvapulle, P., Moosa, I. A., & Silvapulle, M. J. (2004). Asymmetry in Okun’s Law. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d’économique*, 37(2), 353-374.
- Sloman, J., & Çakmak, A. (2004). *İktisat makro*. Bilim Teknik Yayınevi.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. (1997). To Stabilize or Not to Stabilize: Is That the Question? *Reflections on the Development of Modern Macroeconomics*, 1-30.
- Standing, G. (1976). Education and Female Participation in the Labour Force. İçinde *International Labour Review* (C. 114, Sayı 3). https://labordoc.ilo.org/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V1/1287302440002676
- Standing, G. (1999). Global feminization through flexible labor: A theme revisited. *World development*, 27(3), 583-602.
- Swane, A., & Vistrand, H. (2006). Jobless Growth in Sweden? A Descriptive Study. *Unpublished Master’s Thesis, Stockholm School of Economics, Stockholm*.
- Şimşek, M. (2008). *Küreselleşen Dünyada Kadının Ekonomik Konumu: Türkiye ve Diğer Dünya Ülkelerinden Örneklerle Kadın Sorunlarının Ekonomik Boyutu ve Kadın Yoksulluğu*. Ekin.

- Şimşek, R. (2018). *İstihdam ve Yabancı İşgücü: Alanya Örneği*.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=o9B28B2j462nXqCXuk5nw&no=P5__1FJBtxkjrN4i5Q8wSQ
- Tansel, A. (2002). İktisadi Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye’den Zaman-Serisi Kanıtları ve İllere Göre Yatay Kesit Kestirimleri. *ERC Working Papers in Economics*, 1-31.
- Tapşın, G. (2011). *İç Tasarruflar, Büyüme ve İstihdam İlişkisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatar, M. (2006). Türkiye’de İstihdam–İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Adıyaman İli Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, 108.
- Tekeli, Ş. (1982). Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat (İstanbul: Birikim Yayınları).
Türkdoğan, Orhan (1976), “Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Seçmenlerin Siyasal Katılma Eğilimleri.”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 33(1-4), 41-77.
- Tilly Louise, A., & Scott Joan, W. (1978). Women, Work, and Family. İçinde *Library of Cogress Cataloging* (s. 219). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği, İstanbul: Varlık Yayınevi*.
- Türkbâl, A. (2005). İktisada Giriş. *Aktif Kitabevi 2.Basım, İstanbul*.
- Uluatam, Ö. (1984). Makro İktisat, 5.Basım. *Savaş Yayınları, Ankara*, 235-237.
- Unat Abadan, N. (1998). Türkiye’de Kadın Hareketleri ve Küreselleşme. *Aydınlanmanın kadınları*, 288-302.
- Unay, C. (1996). *Makro İktisat* (s. 203). Bursa: Ekin Yayınları.
- Unay, C. (1999). *Makro ekonomi*. Vipâş AŞ.
- UNDP. (1990). Human Development Revisited: A New UNDP Report. *World Development*, 19(10), 1469-1473.

- UNDP. (2014). 13. the Mismeasure of Nations: A Review Essay on the Human Development Report 19981. *Measuring and promoting wellbeing: how important is*, 281.
- UNDP. (2018). *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*.
- UNDP. (2021). The Next Frontier—Human Development and the Anthropocene: UNDP Human Development Report 2020. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 63(3), 34-40.
- Uyar, E. (2006). *Türkiye’de 1980 Yılı Sonrası İmalat Sanayiinde Ücret Katılıkları ve Enflasyon Üzerine Etkisi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, D., & Erdoğan, S. (2004). Enflasyon İle İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1980-2002). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 35-47.
- Ünsal, E. (2005). Makro İktisat (Altıncı Baskı). İçinde *İmaj Yayınevi, Ankara* (İmaj Yayınevi).
- Ünsal, E. (2007). İktisadi büyüme. İçinde *Ankara: İmaj Yayınevi*.
- Ünsal, E. M. (2005). Makro İktisat (Altıncı Baskı). *İmaj Yayınevi, Ankara*.
- Ünsal, E. M. (2007). *Makro iktisat*. İmaj.
- Ünsal, E. M. (2017). Makro İktisat. İçinde *Murat Yayınları*. Murat Yayınları.
- Walterskirchen, E. (1999). The Relationship Between Growth, Employment and Unemployment in the EU. *European Economist for an Alternative Economic Policy Workshop*.
- Weller, R. H. (1977). Wife’s Employment and Cumulative Family Size in the United States, 1970 and 1960. *Demography*, 14(1), 43-65. <https://doi.org/10.2307/2060454>
- Yakut, E., & Korkmaz, A. (2010). İnsani Gelişmişlik Endeksinin Karar Ağacı Algoritmaları ile Modellenmesi: BM’de Bir Uygulama 2010-2017 Dönemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 65-84.
- Yamak, R., Küçükale, Y., & Tanrıöver, B. (2021). *İktisada Giriş* (4.Basım). Ekin Yayınevi.

- Yaprak, Ş. (2003). *Kadın İşgücünün İstihdama Etkileri Eskişehir Bölgesinde bir Uygulama*.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=hrwuR91gfHXLHDJlbmsFCQ&no=g4ax1GOoPJVGp7dlXGFxDw>
- Yavan, N. (2011). Teşviklerin Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz. *Ekonomik Yaklaşım*, 22(81), 65-104.
- Yavuz, A. (2010). Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(58), 1-32.
- Yetişen, F. T. H. (2009). Türkiye’de Kadının Ekonomik Kalkınmadaki Rolü. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 116-131.
- Yıldırım, K., & Doğrul, G. (2008). “ Çalışmak ya da Çalışmamak”: Türkiye’de Kentsel Alanlarda Yaşayan Kadınların İşgücüne Katılmama Kararlarının Olası Belirleyicileri. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 8(1).
- Yıldırım, K., & Karaman, D. (2003). Makroekonomi, Eğitim. *Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir*.
- Yıldırım, K., Karaman, D., & Taşdemir, M. (2010). Makroekonomi. *Seçkin Yayıncılık, Ankara*.
- Yıldız, Ö. (2013). İşverenlerin Bakış Açısından Türkiye’de Kadın İstihdamı: Bir Alan Araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 95-110.
- Yılmaz, Ş. (1993). Teknoloji Seçimi ve İstihdam. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(10), 21-24.
- Yılmaz Şahin, B. (2020). Kadınların İşgücüne Katılımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Yıl*, 17(45), 184-202.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi 10. Basım* (Filiz Kitabevi).
- Zeren, F., & Kılıç Savrul, B. (2017). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması. *Journal of Administrative Sciences*, 15(30), 87-103.

EK-1: Orijinallik Raporu

YÜKSEK LİSANS TEZİ			
ORJİNALLİK RAPORU			
%12	%11	%5	%4
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ
BİRİNCİL KAYNAKLAR			
1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı		%1
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı		%1
3	acikerisim.deu.edu.tr İnternet Kaynağı		%1
4	pdffox.com İnternet Kaynağı		%1
5	app.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı		%1
6	www.researchgate.net İnternet Kaynağı		%1
7	9lib.net İnternet Kaynağı		<%1
8	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı		<%1
9	search.trdizin.gov.tr İnternet Kaynağı		<%1